

SR

NÕUKOGUDE KOOL

Nr. 3

1951

Eesti NSV Ministrite Nõukogu j. a. Polügraafiatööstuse, Kirjastuste
ja Raamatukaubanduse Valitsuse Ajalehtede-Ajakirjade Kirjastus,
Tallinn

SISUKORD

Juhtkiri. Kõik jõud õppeaasta edukaks lõpetamiseks!	141
Nad valiti ENSV Ülemnõukogu saadikuiks	146
L. Hallop. Proletaarse riigi algkuju (Pariisi Kommuuni 80. aastapäevaks)	147
Prof. V. Bernadski. Vene kultuuri küsimused NSV Liidu ajaloo koolikursuses	159
A. Kask. Seltsimees Stalin keele sõnavarast	169
J. Kõiv. Mitšuurinlikke katseid kooliaedades	177
A. Emmo. Füüsika laboratoorsete tööde korraldamise metoodikast ja tehnikast	189
A. Lehis. Kuidas organiseerin kordamist 7. klassi mate- maatikas	195
N. Vinogradov. Rajooni haridusosakonna tööplaan	200

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

NÕUKOGUDE KOOL

EESTI NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKU VABARIIGI HARIDUSMINISTEERIUMI

PEDAGOOGILINE AJAKIRI

IX AASTAKAIK

Nr. 3

MÄRTS

1951

Kõik jõud õppeaasta edukaks lõpetamiseks!

Nõukogude rahvas elab suure poliitilise ja tööalase tõusu olukorras. Laialdane ja mitmekülgne ettevalmistus liiduvabariikide ülemnõukogude valimisteks aktiveeris Nõukogudemaa töörahva suuri hulki, töötagu nad siis kehalisel või vaimsel alal. See avaldus üha laialdasemaid töötajate hulki hõlmavas sotsialistlikus võistluses ja stahaanovlikus valvete valimiste auks, see avaldus valimistele pühendatud luuleteostes. Kõik see kõneleb õilsast ja elustavast nõukogude patriotismist, õigustatud uhkustundest oma suure ja võimsa kodumaa üle, ennastsalgavast püüdest anda oma parim Nõukogude kodumaa õitsenguks.

Valimised liiduvabariikide ülemnõukogudesse kinnitasid taas, kui üksmeelselt toetab rahvas Nõukogude valitsuse poliitikat, kui tihedasti on ta koondunud bolševike partei ja rahvaste juhi suure Stalini ümber.

Valimistulemuste kindlakstegemisel selgus, et nõukogude inimesed valisid kõikjal suure üksmeelega oma saadikuiks kommunistide ja parteitute bloki kandidaadid, meie kodumaa tublid pojad ja tütreid, usaldades nende kindlase kättesse kõrgeima riigivõimu teostamise liiduvabariikides.

Ka Eesti NSV-s toimusid valimised meie rahva suure aktiivsuse, organiseerituse ja üksmeelsuse tähe all. Eesti NSV Ülemnõukogu Valimiste Keskkomisjoni teadaande kohaselt võttis vabariigi ülemnõukogu saadikute valimistest osa 813 777 inimest ehk 99,89% registreeritud valijate üldarvust, kusjuures kommunistide ja parteitute bloki kandidaatide poolt hääletas 812 569 valijat, mis moodustab 99,85% kõigist hääletamisest osavõtnuist.

Meie vabariigi pealinna Tallinna valimisringkonna nr. 3 valijaile sai osaks suur õnn hääletada seltsimees Stalini poolt, kõigi Nõukogude rahvaste esimese üldrahvaliku saadikukandidaadi poolt. Nagu üks mees astusid selle valimisringkonna kõik hääleõiguslikud kodanikud juba varastel hommikutundidel valimiskastide juurde ja hääletasid piiritu üksmeelsuse ja enneolematu entusiasmiga meie juhi ja

õpetaja, eesti rahva parima sõbra seltsimees Stalini poolt, väljendades seega meie rahva ühiseid mõtteid ja tundeid.

Sõnum seltsimees Stalini üksmeelsest valimisest Eesti NSV Ülemnõukogu saadikuks levis kulutulena vabariigi töötajate keskel. Kõikjal vallandas see enneolematu juubelduse. Kirjeldamatu oli Tallinna töörahva rõõm.

1. märtsil k. a. tõi meie ajakirjandus uue rõõmustava sõnumi: Nõukogude valitsuse ja bolševike partei Keskkomitee määruse laiatarbe-kaupade riiklike jaehindade uue alandamise kohta.

Nõukogudemaa töörahvas võttis selle partei ja valitsuse tähtsa otsuse suure rõõmu ja sügava rahuldustundega vastu. See on järjekordseks tõenduseks bolševike partei ja Nõukogude valitsuse väsimatust hoolitsusest nõukogude töötajate heaolu eest. Arvestused näitavad, et käesoleva hindade alandamisega võidab nõukogude töörahvas aasta kestel tervelt 27,5 miljardit rubla, millele lisandub veel ligi 7 miljardit rubla hindade alanemise tõttu kolhoositurul.

Kui võtta arvesse ka kolme eelmise hinnaalanduse tulemused, siis saame ühtekokku tõepoolest aukartustäratava summa — 300 miljardit rubla nõukogude töötajate puhastuluna.

Kõiges selles avaldub sotsialistliku majandussüsteemi hämmastav elujõud. Kõiges selles näeme Nõukogudemaa töörahva ennastsalgava töö rõõmustavaid tulemusi.

Nagu teada, täideti tööstuse üldtoodangu plaan 1950. a. 102-protsendilisel. Nõukogude Liidu rahvuslik tulu tõusis samal aastal eelmise aastaga võrreldes 21 protsenti, tööliste ja talurahva sissetulekud võrreldavais hindades — 19 protsenti.

Sootu vastupidist pilti näeme imperialismileeris: seal tõusevad lakamatult hinnad, langeb töörahva elujärg. Nii oli Uhendriikides elukallidus 1950. a. lõpul peaaegu 80% kõrgem kui enne sõda. Samal ajal suurenevad järjest aga kapitalistide kasumid.

See Nõukogude valitsuse ja bolševike partei määrus tõstab veelgi meie kodumaa töötajate poliitilist ja tööalast aktiivsust, innustab nõukogude inimesi veelgi hoolsamale ja ennastsalgavamale tööle meie suure sotsialistliku kodumaa hüvanguks.

See nõukogude töötajate tuline töövaimustus haarab ja peabki haarama Nõukogudemaa pedagooge, kommunismiehitajate uue põlvkonna kasvatajaid. See innustab ja peabki innustama koolipõllul töötajaid veelgi hoolsamale ja kohusetundlikumale tööle meie noorpõlve kommunistlikul kasvatamisel.

Mõne päeva pärast on kõigi astmete üldhariduslikel koolidel seljataga töörohke kolmas õppeveerand. Ja seejärel, pärast kevadist koolivaheaega, algab õppeaasta pingerikas viimane veerand, lõppedes ülemineku-, lõpp- ja küpsuseksamitega, mis on kogu aastase õppekasvatustöö riiklikuks kontrolliks.

Mis saavutustega astuvad vabariigi koolid viimasesse õppeveerandisse?

Kokkuvõtted näitavad, et järk-järgult suureneb õppejõudude ja klasside arv, kelle töös pole mahajääjaid, kus kõik õpilased jõuavad edukalt edasi. Nii on näiteks täielik õppeedukus Tallinna IV Keskkooli 2. ja 3. klassis; Tallinna V, XVII, XXII ja XXVI koolis on rida õppejõude, kelle aineis kõik õpilased jõuavad edasi jne.

Kuid selle kõrval on palju koole ja klasse, kus leidub rohkesti maha-jääjaid, on õppejõude, kes ei suuda anda kõigile õpilastele püsivaid ja kindlaid teadmisi ning oskusi.

Esimese õppeaasta kokkuvõttele oli näiteks Tartu koolides 19% ebarahuldavate hinnetega õpilasi, olgu siis ühes või koguni mitmes aines. Valga rajoonis oli mitterahuldavalt edasijõudvaid õpilasi veelgi rohkem. Üksikuis koolides, nagu näiteks Võru rajoonis Viitina ja Jaanimäe kool, tõusis ebarahuldavaid hindedeid saanud õpilaste osamäär 30 protsendini ja Ristemäe Algkoolis koguni 50 protsendini.

Muidugi, kolmanda õppeveerandi kestel on kõigis koolides tublisti tööd tehtud ja selle tulemusena on väga paljud õpilased oma ebarahuldavad hinded parandanud. Kõigis aineis edukalt edasijõudjate osamäär on seega märgatavalt tõusnud. Kuid sellest hoolimata jääb õppeedukuse küsimus keskseks, otsustavaks küsimuseks ka eelseisval viimasel õppeveerandil, nõudes tõsist tähelepanu nii õpetajailt ja õpilastelt kui ka lastevanemailt.

Neljanda õppeveerandi töös on suure tähtsusega kogu klassi- resp. koolikursuse kordamise organiseerimine. Sellesse olulisse küsimusse suhtuvad veel paljudki pedagoogid kergekäeliselt, pealiskaudselt. Mõned arvavad, et kordamine seisneb õpiku lehekülgede veelkordses läbilugemises. Selle arvamuse ühekülgisust tõendab küllaltki ilmekalt juba seegi fakt, et mõne nädalaga ei suuda ju õpilased kõike seda rida-realt läbi lugeda, mis on õpitud terve õppeaasta paljude kuude kestel (siinkohal ei tohi unustada, et õpilane peab selle lühikese ajaga kordama mitte üht või paari ainet, vaid kõiki aineid). Pealegi on niisugune kordamine peatükist peatükki õpilase seisukohalt veelkordne liikumine juba läbikäidud, tuttavat teed mööda, mis ei saa soodustada õpilase vaimsete jõudude aktiveerimist.

Teised arvavad, et kordamine õppeaasta lõpul seisneb eksamipiletite vastuste selgeksõpetamises õpilastele. Niisuguse arvamuse ekslikkus ilmneb juba sellestki, et eksamipiletite küsimuste koostamisel lähtutakse sootu teistest põhimõtetest, kui tuleb lähtuda kordamisest. Eksamipiletite puhul peetakse reeglina silmas seda, et võimalikult igast õppeprogrammi peatükist oleks võetud küsimus resp. ülesanne, mis siis ühekaupa jaotatakse ära mitmekümne eksamipileti vahel. Seetõttu on loomulik, et eksamipiletitel leiduvad küsimused on omavahel sisuliselt seostamata, võõrad, mis ei saa juba seepärast olla aluseks kordamisest.

Kordamise organiseerimisel õppeaasta lõpul ei või unustada, et see erineb oluliselt kordamisest õppeaasta kestel, millal korratakse üksikuid õpitud küsimusi rööbiti uue aine käsitlemisega, kusjuures peasjaks on sel perioodil uute teadmiste, oskuste ja vilumuste andmine. Nüüd, õppeaasta lõpul, on aga olukord vastupidine: õppekursus on juba käsiteldud, õpilastel on ülevaade kogu materjalist, mis pärast peasjaks peab olema läbiõpitud aine kordamine, mille puhul esineb ja peabki esinema ka uut materjali. Seetõttu on kordamine õppeaasta lõpul oma sisult (mitte ainult ajalise järgnevuse mõttes) süstemaatiline kordamine, mis nõuab õppematerjali rühmitamist, süstematiseerimist suurte sisuliste tervikute, juhtivate probleemide ümber, nõuab seniõpitud seoste, sõltuvuste ja seaduspärasuste laiendamist, täiendamist, nõuab uute suurte üldistuste tegemist, millel

kõigel on hindamatu mõju õpilaste dialektilis-materialistliku maailma-vaate süvendamisele ja kindlustamisele.

Loomulikult pole kordamisel kõrvalise tähtsusega ka meetodide valik ja nende otstarbekas kasutamine. Võib juba ette öelda, et kui õpetaja kasutab vaid küsimise-kostmise igipõlist meetodit ja piirdub õpikus toodud andmete, piltide, tabelite, kaartide, skeemide ja diagrammidega, lisamata omalt poolt midagi uut, siis on raske loota õpilaste elavale ja aktiivsele osavõtule tööst. Uus katse, tabel, skeem, kaart, diagramm, pilt, diapositiiv, film, ekskursioon täiendagu tingimata õpetaja metoodilist arsenali kevadise kordamise perioodil.

Meie ajakirja tänases numbris näitab prof. Bernadski, kuidas on vaja metodoloogiliselt üles ehitada vene kultuuri ajaloo küsimuste käsitus koolides, et see annaks tõhusaid tulemusi. Ta seab esikohale ajajärgu juhtivate ideede väljatoomise, mille valguses tuleb käsitleda niihästi üksikuid kultuurialasid kui ka üksikute kultuurialade esindajate loomingut. Kuidas saaks siis sellest põhimõttest taganeda kordamisel, asendades selle üksikute küsimuste, sündmuste, tegelaste meeldetuletamisega, mida ei seo ega seleta üldised ideed, juhtivad põhimõtted.

Peatselt algaval kevadisel koolivaheajal korraldatakse üle vabariigi metoodiliste ringide resp. aineseksioonide kahepäevased koosolekud, kus bioloogia õppevahendite isevalmistamise ja kooliaedade kõrval käsitletakse spetsiaalselt kevadise kordamise ja õpilaste eksameiks ettevalmistamise küsimust. On väga oluline, et need koosolekud valmistataks igati põhjalikult ette ja et kõrvuti teiste päevakorrapunktidega leiaks õiget ning põhjalikku valgustamist kevadise kordamise küsimus. Seejuures on kõigiti otstarbekas, kui eri ainete seksioonide koosolekud arutavad läbi oma aines need kesksed teemad, mille ümber tuleks organiseerida kordamist, toovad esile need juhtivad seosed, sõltuvused ja seaduspärasused, mis vajavad rõhutamist materjali sügavama omandamise ja kommunistliku maailmavaate kindlustamise eesmärgil.

Nõukogudemaa õpetajaskond on seltsimees Stalini tuttavat määratlust mööda kommunismi ehitava nõukogude rahva suure armee üks kõige vajalikumaid osi. Nõukogudemaa õpetajaskond elab ühist elu suure nõukogude rahvaga, võitleb temaga õlg õla kõrval kommunismi täieliku võidu nimel meie maal.

Selle suure ajaloolise võitluse järjekordsed ülesanded on lühidalt ja ilmekalt kokku võetud NSV Liidu 1951. a. riigieelarves, mille NSV Liidu Ülemnõukogu äsja kinnitas. See on suurepärase bolševistlik dokument, mis jutustab nõukogude rahva vääramatust rahutahtest, tema kindlast otsustavusest sammuda kommunismi ülesehitamise üllast teed. See on dokument, mis kõneleb Nõukogudemaa võrratult kasvanud majanduslikust võimsusest, tema teaduse ja tehnika suurtest edusammudest, tema rahvahariduse ja kultuuri avaraist võimalustest.

Tooqem mõned arvud, et iseloomustada nende ülesannete grandioossust, mida nõukogude rahvas on otsustanud lahendada käesoleval aastal.

Rahvamajanduse finantseerimiseks kulutatakse ühtekokku 178,5 miljardit rubla, mis moodustab 39,5 protsenti kõigist eelarve kuludest ja

on ümmarguselt 21 miljardit rubla rohkem kui möödunud aastal. Sotsiaalseteks ja kultuurilisteks üritusteks on eelarves ette nähtud 120,8 miljardit rubla, mis on ligi 27 protsenti riigieelarve kuludest ja ületab eelmise aasta vastava summa 4 miljardi rublaga. Seega läheb lõviosa — üle 66 protsenti — riigieelarve kuludest rahvamajanduse finantseerimiseks ja sotsiaalseteks ning kultuurilisteks üritusteks, mis on veenvaks tõenduseks Nõukogude riigi rahuarmastavast poliitikast.

Täielikuks vastandiks suure sotsialismimaa eelarvele on kapitalistlike riikide eelarved, mis peegeldavad nende maade varjamatult agressiivset poliitikat. See väljendub sõjaliste kulutuste ennenähtamatus suureks paisutamises, tsiviiltootmise kokkutõmbamises ja sotsiaalseteks ning kultuurilisteks vajadusteks minevate summade vähendamises miinimumini. Nii kavandatakse Ühendriikide 1951.—1952. aasta eelarvesse sõjalisteks kulutusteks tervelt 50 miljardit dollarit, mis ületab ligi 50 korda Ühendriikide vastavad kulutused sõjaeelisel 1938.—1939. aastal ja on ligi kaks korda suurem sõjalistest kulutustest 1941.—1942. aastal, teise maailmasõja pingerikaste lahingute aegu. Põhiliselt samasugust pilti pakuvad ka imperialistliku leeri teiste maade, eriti aga Euroopa maršaliseeritud riikide eelarved, lasudes ränka koormana töötavate rahvakihtide õlul.

Selle kapitalituusade egoistlikes taskuhuvides aetava kuritegeliku poliitika vastu astuvad ikka otsustavamalt, kindlamalt ja organiseeritumalt töörahva miljonilised hulgad, kõik hea tahtega inimesed kogu maailmas. Selle rahvahulkade õiglase liikumise üha kasvavast võimsusest ning organiseeritusest kõneleb äsjalõppenud Ülemaailmse Rahunõukogu esimese istungjärgu töö, kus peale muude tähtsate otsuste võeti vastu läkitus kõigile maailma rahvastele rahupakti sõlmimise kohta.

Rahvaste organiseeritud rahuliikumise ees peavad purunema imperialistlike sõjaõhutajate õelad kavatsused ja plaanid. Selle tagatiseks on rahu-, demokraatia- ja sotsialismileeri suur sisemine ühtsus. Selle tagatiseks on asjaolu, et sotsialismileeris näevad kogu maailma töötajad oma helge homse vahetut reaalsust. Selle tagatiseks on asjaolu, et rahu-, demokraatia- ja sotsialismileeri eesotsas sammub kommunismi ehitav Nõukogude Liit, keda juhivad võitlustes karastatud bolševike partei, kogu progressiivse inimkonna juht seltsimees Stalin.

See kindel teadmine innustab nõukogude inimesi uuteks kangelas-teudeks loova sotsialistliku töö kõigil aladel. See teadmine mitmekordistab ka meie vabariigi õppejõudude pingutusi viimase õppeveerandi vastutusrikaste ülesannete täitmisel.

Nad valiti ENSV Ülemnõukogu saadikuiks.

E. AUS,
Juuru MTK direktor.

I. GUTVES,
Sammuka MTK õpetaja.

M. SELOBNJOVA,
Kernu MTK direktor.

A. NÕGENE,
Valga 3. MTK õpetaja.

M. OTSING,
Rasina MTK õppealajuhataja.

L. ROOTS,
TRU vanemõpetaja.

E. SAMMET,
Kunila Algkooli juhataja.

J. KOTSAR,
Tartu 4. MTK direktor.

A. TAIMSOO,
Paide MTK õppealajuhataja.

Proletaarse riigi algkuju.

(Pariisi Kommuuni 80. aastapäevaks.)

L. HALLOP.

12. märtsil 1871. a., 80 aastat tagasi, toimus Pariisi proletariaadi võidukas ülestõus, esimene proletaarne revolutsioon maailmas, tähistades uue ajajärgu, kapitalismi languse ajajärgu algust. „Et teravamalt tähistada uut ajaloolist ajajärku, mille ta teadlikult avas,“ kirjutab Marx, „kiskus Kommuun maha Vendome'i samba, sõjalise kuulsuse määratu sümboli, ja seda ühelt poolt võidukate preislaste ja teiselt poolt bonapartistlike kindralite juhitud bonapartistliku sõjaväe silmade all.“¹

Milles seisneb see kvalitatiivselt uus element, mille tõi Pariisi Kommuun ühiskonna senisesse arengusse? Milles seisneb Pariisi Kommuuni ajalooline tähtsus?

Teadusliku kommunismi rajajad Marx ja Engels, Pariisi Kommuuni kaasaegsed, on andnud sellele küsimusele ammendava vastuse, ja seda juba Pariisi Kommuuni tormiste päevade aegu. „28. mail langesid viimased kommuunivõitlejad Belville'i nõlvakul võitluses vaenlase ülekaalukate jõududega,“ kirjutab Engels eessõnas Marxi teosele „Kodusõda Prantsusmaal“, „ent juba kahe päeva pärast, 30. mail, luges Marx Peanõukogule ette oma töö, milles Pariisi Kommuuni ajaloolist tähtsust kujutatakse lühikeste, jõuliste, kuid nii tabavate ja, mis peasi, nii õigete joontega, milliseid ei ole saavutanud kogu hilisem laialdane kirjandus sellest ainest.“²

Ka hiljem, pärast Kommuuni lühikest, ent sangarlikku olemasolu on Marx ja Engels ikka ja jälle pöördunud Pariisi Kommuuni kogemuste juurde tagasi, süvendades ja täpsustades Kommuuni üksikuid õpiseid ja järeldusi.

Teadusliku kommunismi geniaalsed edasiarendajad Lenin ja Stalin käsitlevad oma töödes samuti korduvalt Pariisi Kommuuni probleeme, kasutavad Pariisi Kommuuni kogemusi proletariaadi ees seisvate ülesannete analüüsimisel ja lahendamisel, marksismi teooria edasiarendamisel ja selle kaitsmisel oportunistlike moonutuste ning võltsimiste vastu. Oma klassikalises töös „Riik ja revolutsioon“ pühendab Lenin terve peatüki Pariisi Kommuuni kogemustele, näitab nende kogemuste geniaalset üldistamist Marxi poolt, rõhutades Pariisi Kommuuni asendamatu osa proletariaadi diktatuuri mõiste väljatöötamisel ja proletariaadi diktatuuri põhiprobleemide lahendamisel.

See ülisuur huvi, mida teadusliku kommunismi geniaalsed rajajad ilmutasid Pariisi Kommuuni vastu ja see otsustav tähtsus, mis oli Kommuuni kogemustel ja õpistel marksismi teooria keskse küsimuse —

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, Избр. произв., т. I, стр. 485.

² Samas, lk. 434.

proletariaadi diktatuuri küsimuse — läbitöötamisel, näitavad elavalt ja veenvalt, kui tihedasti on teadusliku kommunismi teooria seotud proletariaadi klassivõitluse kogemustega ja kui võõras on sellele teooriale tühipaljas teoreetiline targutamine, mis ei rajane klassivõitluse kogemustele, mille õigsust ja elulisust pole tõestanud objektiivne ühiskondlik kogemus, ühiskondlik praktika. Seepärast defineeribki Engels oma teoses „Sotsialismi arenemine utopiast teaduseks“ teaduslikku kommunismi kui proletaarset liikumise teaduslikku väljendust, kui proletariaadi klassivõitluse teooriat ja seltsimees Stalin osutab oma teoses „Leninismi alustest“:

„Teooria on kõigi maade töölisliikumise kogemus, võetud selle üldisel kujul.“

Siit järgneb samuti, et teadusliku kommunismi teooria on lahutamatu seotud proletariaadi klassivõitluse ajaloolise seisundiga, proletariaadi klassivõitluse arengutasemega antud ajaloojärgul, sest pole mõeldav, et kommunismi teooria saaks lahendada probleeme, mida ajalooline areng antud etapil pole veel esile toonudki, mille lahendamiseks pole veel konkreetset ajaloolist materjali.

Seepärast rõhutavadki Marx ja Engels, et nende loodud teadusliku kommunismi teooria pole dogma, vaid tegevuse juhend, millest järgneb, et selle teooria üksikuid teese ja järeldusi tuleb konkretiseerida, täpsustada, edasi arendada ja, kui mõned selle teooria teesid ei vasta enam muutunud ajaloolisele olukorrale, ka muuta, asendada uute teeside ja järeldustega, mis kajastavad õigesti uusi ühiskondlikke suhteid ja tingimusi, mis vastavad klassivõitluse uuele olukorrale.

Teadusliku kommunismi geniaalsed kaitsjad ja edasiarendajad Lenin ja Stalin on kritiseerinud alati halastamatult neid, kes suhtuvad dogmaatiliseltselt Marxi ja Engelsi loodud revolutsioonilisse teooriasse, näidates kõigi maade klassiteadlikele proletaarlastele, kuidas tuleb suhtuda Marxi ja Engelsi teaduslikku pärandisse ja kuidas seda edasi arendada.

Seepärast ongi Lenin ja Stalin mitte ainult teadusliku kommunismi teooria geniaalsed kaitsjad, olles päästnud selle teooria kõigi ja igasuguste oportunistlike moonutajate ja võltsijate küüsisist, vaid ka selle teooria geniaalsed edasiarendajad. Võib liialdamata öelda, et ainult Lenini ja Stalini hindamatu panuse tõttu teadusliku kommunismi teooria üldisse varasalve, mis on rikastanud seda teooriat uute ülitähtsate teeside ja järeldustega, on see teooria seisnud alati klassivõitluse uute ülesannete ja nõuete kõrgusel ja on alati kõigi maade proletaarlastele ainuõigeks teaduslikuks kompassiks nende ajaloolises võitluses kommunismi eest.

Pariisi proletariaadi ülestõus 1871. a. 18. märtsil oli esimene võidukas proletaarne revolutsioon maailmas. Et selle võiduka ülestõusu tulemusena tekkinud Pariisi Kommuun suutis rea asjaolude tõttu püsida vaid kümme päeva üle kahe kuu, ei tee olematuks selle sündmuse maailmaajaloolist tähtsust.

1871. a. 18. märtsi võiduka ülestõusuga, nagu juba ka 1848. a. sangarlikel juunipäevil, kinnitasid Pariisi töölised revolutsiooniliste tegudega „Kommunistliku partei manifesti“ teesi, et proletariaadi vabastamine peab olema proletariaadi enese asi. Need sündmused andsid purustava hoobi utopistlikele vaateile, mis olid enne 1848. a. Veeb-

ruarirevolutsiooni veel küllaltki laialdaselt levinud, nagu võiks proletariaat vabaneda viletsusest ja rõhumisest ka õiglasema ühiskondliku korra ulatusliku propaganda läbi, millega võidetavat valitsejadki uue susteemi pooldajaks.

Pariisi proletariaadi 18. märtsi ülestõus kinnitas veenvalt „Kommunistliku partei manifesti“ sõnu ka sellest, et kommunistide „... eesmärgid on saavutatavad ainult kogu senise ühiskondliku korra vägivaluse kukutamisega“.

Juba 1848. a. Juunirevolutsioon näitas klassiteadlikele proletaarlastele, et kodanlus ei tagane vabatahtlikult sammugi oma egoistlikest klassieesõigustest, et ainult vägivaldsel teel võib kodanluse tema positsioonidest välja lüüa. Ja kui Pariisi proletariaat ei suutnud saavutada võitu 1848. a. juunis, siis õnnestus tal see hõlpsasti Preisi-Prantsuse sõjaga kaasnenud sügava kriisi tõttu 1871. a. märtsis: kodanlus paisati sadulast, võim läks Pariisis proletariaadi ja teiste töötavate kih tide kätte.

See kirjeldamatu julmus, millega lurjus Thiers ja tema abilised Preisi Bismarcki ja kogu maailma kodanlaste toetusel ja heakskiitmisel surusid maha Pariisi Kommuuni, aina kinnitab ja rõhutab, kui otsustavalt peab proletariaat talitama oma vaenlastega revolutsiooni korral ja kui naiivne ja rumal on mõelda, nagu loobuks kodanlus vabatahtlikult oma kaukahuvidest.

Pariisi proletaarlaste 18. märtsi võiduka ülestõusu ja Pariisi Kommuuni kogemuste ning õpiste taustal paistab veelgi selgemini silma II Internatsionaali oportunistlike juhtide antiproletaarne tegevus, kes esimese maailmasõja puhkedes siirdusid avalikult imperialistliku kodanluse leeri, jätsid meelega kasutamata maailmasõja põhjustatud sügavaima poliitilise ja majandusliku kriisi, reetes häbitult proletaarse revolutsiooni, tallates jalgade alla Pariisi Kommuuni veripunase lipu.

Ainult vene bolševikud jäid lõpuni truuks proletaarse revolutsiooni lipule, viies selle lipu kuulsusrikkale võidule 1917. a. oktoobris. Selle, mida ei suutnud saavutada prantsuse proletariaat 1871. a. kommuunipäevil ja saksa proletariaat järgnevail aastakümneil, sel ajajärgul, mil lal nende maade proletaarlased asusid järgemööda rahvusvahelise proletariaadi avangardis, teostas Venemaa proletariaat Lenini ja Stalini juhtimisel, niipea kui rahvusvahelise revolutsioonilise liikumise keskus sajandi vahetusel oli siirdunud läänest itta, Saksamaalt Venemaale. 1917. a. oktoobripäevil tõendas Venemaa proletariaat kõigi ekspluateeritute selgepilgulise juhina oma revolutsiooniliste tegudega, et ta seisab igati nende suurte ülesannete kõrgusel, mis järgnevad tema vastutusrikkast asendist rahvusvahelise proletariaadi esimese väesalgana, täites auga oma ajaloolise ülesande nii Venemaa töörahva kui ka rahvusvahelise proletariaadi suhtes.

Ja siitpeale seisab Nõukogudemaa töölisklass mehiselt ja kindlalt rahvusvahelise proletariaadi esiridades, innustades ja julgustades kõigi maade proletaarlasi nende raskes võitluses kommunismi võiduleviimise nimel. Rahvademokraatia maade töörahvas Euroopas ja Aasias teab omaenda kogemustest, mida ta on tänu võlgu maailmas esimese sotsialistliku riigi töölisklassile.

Alles Pariisi Kommuuni kogemuste alusel, nende kogemuste sügava läbitöötamisega, õnnestus Marxil konkretiseerida ja süvendada prole-

tariaadi diktatuuri mõistet, näidata, et Pariisi Kommuun oli sootu uut tüüpi riik, missugust maailm senini polnud näinud, niisugune riik, mida vajabki proletariaat oma ajaloolise missiooni, klassideta kommunistliku ühiskonna ülesehitamiseks, rõhutades kogu teravusega neid printsiipiaalseid erinevusi, mille poolest Pariisi Kommuun proletariaadi diktatuuri poliitilise vormina erines kõigist tookordseist ja varemast poliitilistest organisatsioonidest, näidates, et see polnudki enam riik selle mõiste päristähenduses.

Oma väljapaistvas töös „Riik ja revolutsioon“ näitab Lenin kujukalt, kuidas proletariaadi diktatuuri mõiste väljatöötamine Marxi poolt on tihedalt seotud klassivõitluse ajalooliste kogemustega, kuidas see marksismi teooria keskne küsimus iga uue revolutsioonilise tormiga rikastub, täieneb ja süveneb.

„Kommunistliku partei manifestis“ ei kasuta Marx ja Engels veel proletariaadi diktatuuri terminit. Käsitelles proletaarse revolutsiooni ülesandeid rõhutavad nad, et selle revolutsiooni „... esimeseks sammuks on proletariaadi muutmine valitsevaks klassiks, on demokraatia kättevõitmine“.³ Sama mõtet edasi arendades jätkavad autorid:

„Proletariaat kasutab oma poliitilist võimu selleks, et kodanluselt järk-järgult ära kiskuda kogu kapital, tsentraliseerida kõik tootmisvahendid riigi, s. o. valitsevaks klassiks organiseerunud proletariaadi kätte, ja suurendada võimalikult kiiresti tootmisjõudude hulka.“⁴

Proletaarse revolutsiooni ülesannet formuleerivad Marx ja Engels selles teoses proletariaadi muutmisena valitsevaks klassiks. Nad konstateerivad, et riik, mis tekib võiduka proletaarse revolutsiooni tulemusena, on valitsevaks klassiks organiseerunud proletariaat. Nende teaduslikult õigete, kuid ometi üldist laadi formuleeringutega piirduvadki Marx ja Engels proletariaadi diktatuuri iseloomustamisel „Kommunistliku partei manifestis“. Miks autorid ei püüa konkretiseerida seda ülitähtsat küsimust? Vastus on selge ja arusaadav: „Kommunistliku partei manifesti“ käsikiri „...saadeti Londonisse trükkimiseks mõni nädal enne Veebruarirevolutsiooni“ (siin on mõeldud 1848. a. Veebruarirevolutsiooni Prantsusmaal — L. H.), nagu osutavad Marx ja Engels oma teose eessõnas, mispärast autoreil ei saanud olla konkreetset ajaloolist materjali selle küsimuse üksikasjalisemaks läbitöötamiseks. Ja seepärast nad piirdusidki sellega, mida oli võimalik küsimuse kohta öelda tookordsete ajalooliste kogemuste valguses, hakkamata oma peast välja mõtlema lahendusi ja vastuseid, milleks teose kirjutamise ajal polnud veel piisavalt ajaloolisi andmeid.

1848.—1851. a. tormised sündmused rikastasid proletariaadi klassivõitluse ajalugu uute üliõpetlike kogemustega. Marx, kes oli suuteline proletariaati mitte ainult geniaalselt õpetama, vaid ka proletariaadi klassivõitluse kogemustest ise õppima, andis nende aastate revolutsiooniliste sündmuste geniaalse analüüsi oma teostes „Klassivõitlused Prantsusmaal 1848—1850“ ja „Louis Bonaparte'i 18. brumaire“.

Nendes teostes astub Marx suure sammu edasi proletariaadi diktatuuri küsimuse läbitöötamisel. Kui Marx ja Engels „Kommunistliku partei manifestis“, nagu märkisime eespool, defineerivad proletariaadi

³ Marx ja Engels, Kommunistliku partei manifest, Tallinn, 1947, lk. 44.

⁴ Samas, lk. 45.

diktatuuri tõelise demokraatia kättevõitmisena, proletariaadi valitsevaks klassiks tõusmisena, jättes lahendamata küsimuse, mis saab kodanlikust riigist võiduka proletaarse revolutsiooni korral, siis lahendab Marx neis teostes selle kardinaalse küsimuse. Jälginud kodanluse riigimasina järk-järgulist tugevnemist ja tsentraliseerumist feodalismi langusest saadik, kirjutab Marx oma teoses „Louis Bonaparte'i 18. brumaire“: „Kõik riigipöörded täiustasid seda masinat, selle asemel et see purustada.“⁵

Siin jõuab Marx geniaalsele järeldusele, et valitsevaks klassiks tõusnud proletariaat ei saa oma eesmärkides kasutada kodanluse riigimasinat, mille viimane, moodustades ühiskonnas tühise vähemuse, on paljude aastakümnete jooksul oma kitsais klassihuvides välja arendanud. See riigimasin, mille iseloomulikemaiks institutsioonideks on hästimaksetud rohkearvuline ametnikkond ja kodanlusele kuulekuse vaimus kasvatatud alaline sõjavägi, on kodanluse käes mõjuvaks tööriistaks proletariaadi, töötavate hulkade rõhumisel ja allasurumisel. Loomulikult ei saa proletariaat, kes esindab ühiskonna määratu suure enamuse põhilisi huve ja vajadusi, olles vabastanud ühiskonna kodanluse võimu pihtide vahelt, kasutada oma üllais vabastuslikes eesmärkides kodanluse klassivõimu surveparaati, kodanluse riigimasinat, vaid peab selle purustama.

Pariisi Kommuuni kogemuste najal rõhutas Marx veelgi teravamalt seda mõtet, kirjutades: „Kuid töölisklass ei või lihtsalt võtta valmis riigimasinat oma valdusse ja lasta seda käiku oma eesmärkides.“⁶

II Internatsionaali oportunistlikud liidrid ei tahtnud midagi teada sellest Marxi geniaalsest järeldusest, varjasid seda teadlikult proletariaadi eest, püüdes teda igati veenda, et kodanliku riigimasina purustamine olevat anarhistide loosung, et tõsiselt ei võivat kõnessegi tulla kodanluse riigiaparaadi purustamine, mis pidavat tähendama ühiskondlikku anarhiat, kaost. Pole raske mõista, missugust tõsist kahju tõi niisugune oportunistlik loba proletariaadi ajaloolisele üritusele eriti kahe maailmasõja vahel, millal II Internatsionaali oportunistlikel parteidel oli küllaltki suur mõju paljudes maades. Tänapäeva parempoolsed sotsiaaldemokraadid, ameerika ja inglise imperialistide kuulekad palgasulased, on astunud marksismi reetmise teel veelgi sügavamasse rappa ja asunud avalikult proletariaadi otseste vaenlaste, ameerika ja inglise imperialistide leeri.

„1871. a. 18. märtsi hommikul äratati Pariis kõuehüüetega: „Elagu Kommuun!“ Mis on siis Kommuun, see sfinks, mis valmistab nii raske mõistatuse kodanlikele ajudele?“ Nende sõnadega alustab Marx kolmandat osa oma teoses „Kodusõda Prantsusmaal“. Järgmistel lehekülgedel annab ta geniaalse vastuse püstitatud küsimusele, tõstes sellega proletariaadi diktatuuri õpetuse uuele kõrgusele.

Marx näitab eelkõige, et Kommuun oli ajaloo enda poolt antud vastuseks küsimusele, millega asendada kodanluse riigimasin, kui valitsevaks klassiks tõusnud proletariaat selle purustab. Ta näitab üksikasjaliselt, et Kommuunile pole midagi sarnast ühiskonna senises ajaloo, et Kommuun avab sootu omaette peatüki riigitüüpide ja riigi-

⁵ Tsiteeritud V. I. Lenini teose „Riik ja revolutsioon“ järgi, Tallinn, 1947, lk. 24.

⁶ Маркс и Энгельс, Избр. произв., т. I, стр. 474.

vormide arengus. „Tema tõeline saladus seisib selles, et ta oli oma olemuselt tööliklassi valitsus, tootjate klassi poolt omastajate klassi vastu peetava võitluse tulemus; ta oli see lõpuks avastatud poliitiline vorm, milles võis toimuda töö majanduslik vabastamine.“⁷

Nende vähete sõnadega teeb Marx geniaalse üldistuse Pariisi Kommuuni nappidest kogemustest, näidates, et alles Pariisi proletariaadi 18. märtsi võidukas ülestõus avastas lõpuks selle poliitilise vormi, mida vajab proletariaat kodanlike kurnamissuhete purustamiseks ja sotsialistlike suhete loomiseks või, kasutades Marxi väljendust — töö majanduslikuks vabastamiseks.

Marxi tabavat määratlust mööda oli seega Pariisi Kommuun proletariaadi diktatuuri riigivormiks ja sellena täielikuks vastandiks kõigile kodanlikele riigivormidele. See asjaolu teebki meile arusaadavaks, rõhutab Marx, miks prantsuse kodanlus tundis surmahirmu Kommuuni ees ja miks ta kandis loomalikku viha Kommuuni vastu, leides preisi Bismarckiga ühise keele Kommuuni kägistamiseks.

Juba siin sisaldub Marxil selgesti ülitähtis mõte, mille ta arendab lõpuni välja mõni aasta hiljem „Gotha programmi kriitikas“, et Kommuuni-taolist poliitilist vormi vajab proletariaat mitte paariks-kolmeks aastaks, vaid kogu selleks ajaks, mis on vajalik „töö majanduslikuks vabastamiseks“, või, nagu väljendab Marx „Gotha programmi kriitikas“ — terveks ajalooliseks perioodiks, mis lahutab kommunismi kapitalismist.

Edasi analüüsib Marx üksikasjaliselt neid sügavaid põhimõttelisi erinevusi, mille poolest Pariisi Kommuun erineb kõigist varemaist poliitilisist vormidest ja osutab neile joontele, mis iseloomustavad teda proletariaadi diktatuuri riigivormina, sootu uut tüüpi riigina.

Bonapartistlik keisririik, tekkinud klassivõitluse sel etapil, millal „... kodanlus oli juba kaotanud võime valitseda rahvuse üle, aga töölikklass ei olnud veel omandanud seda võimet“,⁸ oli reaktsioonilise suurkodanluse alasti klassivägivald proletariaadi ja kõigi töötavate hulkade mahasurumiseks; sellest täidesaatva võimu määratu hüpertroofia, sellest täidesaatva võimu atribuutide — hüdrana hargnenud bürokraatia, politsei, kohtute ja alalise sõjaväe — igakülgne tugevne mine.

„Kommuun oli keisririigi otsene vastand,“ kirjutab Marx. See oli niisuguse vabariigi poliitiliseks vormiks, jätkab ta, kes pidi kõrvaldama mitte ainult vähemuse klassivõimu monarhistliku vormi, vaid klassivõimu üldse. See oli poliitiline vorm, poliitiline organisatsioon, mille kaudu Pariisi proletaarlased ja neid toetavad mitteproletaarsed kihid, moodustades ühiskonna määratu enamuse, teostasid oma võimu, et maha suruda kukutatud ekspluataatorite, ühiskonna tühise vähemuse meeletlik vastupanu, et purustada kapitalistlikud tootmisuhted, kodanlik elulaad ja teostada töö majanduslik vabastamine, s. t. et rajada sotsialistlikud suhted inimeste vahel.

Mis samme astus Kommuun, et purustada kodanluse klassivõimuparaat ja üles ehitada ühiskonna enamuse huve ja vajadusi teeniv

⁷ Tsiteeritud V. I. Lenini teose „Riik ja revolutsioon“ järgi, Tallinn, 1947, lk. 46.

⁸ Маркс и Энгельс, Избр. произв., т. I, стр. 476.

poliitiline organisatsioon? Marx annab sellele küsimusele oma töös „Kodusõda Prantsusmaal“ ammendava vastuse:

„Kommuun moodustati mitmesuguseis Pariisi ringkondades üldise valimisõiguse alusel valitud linnanõunikest. Nad olid vastutavad ja igal ajal tagandatavad. Nende liikmete enamik koosnes loomulikult töölistest või tööliklassi tunnustatud esindajaist... Politseilt, kes seni oli olnud keskvalitsuse tööriistaks, võeti otsekohe ära kõik ta poliitilised funktsioonid ja ta muudeti vastutavaks ja igal ajal tagandatavaks Kommuuni organiks. Sama saatus tabas kõigi teiste valitsemisharude ametnikke. Kommuuni liikmeist alates allapoole tuli ühiskondlik teenistus sooritada tööliste tööta su eest. Riigi kõrgete aukandjate igasugused eesõigused ja esindussummad kadusid koos nende aukandjate enestega...“

„Kõrvaldanud alatise sõjaväe ja politsei, need vana valitsuse materiaalse võimu tööriistad, asus Kommuun viivitamatult murdma vaimse rõhumise tööriista, pappide võimu kiriku riigist lahutamise ja kõigi kirikute eksproprieerimisega... Vaimulikud pidid pöörduma tagasi eraisikute tagasihoidlikku ellu, et oma eelkäijate, apostlite taoliselt elada usklikke annetustest. Kõik õppeasutused tehti kõigile maksuvabaks... Seega tehti kõigile kättesaadavaks mitte üksnes kooliharidus, vaid ka teadus vabastati klassieelarvamuste ja valitsusvõimu ahelaist.“

„Kohtuametnikud kaotasid oma näilise sõltumatuse, mis oli ainult varjanud nende alatut pugemist kõigi üksteisele järgnenud valitsuste ees, kellele nad järjekorras olid vandunud ja murdnud truudust. Nagu kõik muudki ühiskonna ametiisikud, pidid kohtunikudki olema edaspidi avalikult valitavad, vastutavad ja vallandatavad.“⁹

Toodud katkend, milles Marx käsitleb Pariisi Kommuuni samme kodanliku riigiaparaadi purustamisel ja proletariaadi huve ning vajadusi teeniva poliitilise organisatsiooni ülesehitamisel, aina rõhutab seda määratu suurt kvalitatiivset erinevust, mis lahutab Pariisi Kommuuni, proletariaadi diktatuuri poliitilist vormi mistahes kodanlikust riigivõimust, mistahes antagonistliku klassiühiskonna riigitüübist või riigivormist.

Kommuuni kaudu kuulus võim esmakordselt ajaloos ühiskonna määratule enamusele. Kommuun kindlustas esmakordselt ajaloos vabaduse ja demokraatia töörahvale, ühiskonna enamusele. Seega polnud Kommuun oma olemuselt enam riik selle mõiste päristähenduses (ekspluateerijate, ühiskonna vähemuse eriline sunniaparaat ekspluateeritavate, ühiskonna enamuse rõhumiseks ja kurnamiseks), vaid midagi niisugust, mis polnudki õigupoolest riik, nagu õpetab Lenin. Seepärast kutsubki marksism-leninism Pariisi Kommuuni proletaarset tüüpi riigiks. Ja demokraatia, mille Kommuun kindlustas enamusele, polnud muidugi ka harilik demokraatia, s. o. demokraatia ekspluateerivale vähemusele, vaid see pidi teenima kommuunidesse organiseerunud rahvast, s. o. ühiskonna määratut enamust. On selge, et see on sootu uut tüüpi demokraatia. Seepärast kutsubki marksism-leninism Pariisi

⁹ Tsiteeritud V. I. Lenini teose „Riik ja revolutsioon“ järgi, Tallinn, 1947, lk-d 35 ja 36.

Kommuuni tüüpi demokraatiat proletaarseks demokraatiaks, mis on kvalitatiivselt uut tüüpi demokraatia, demokraatia kõrgeim vorm.

Hoolimata Pariisi Kommuuni ajaloolisest ja ruumilisest piiratusest, hoolimata sellest, et Pariisi proletaarlastel tuli esijoones relvaga käes kaitsta oma võimu prantsuse ja saksa kodanluse ühendatud jõudude vastu, suutis Kommuun ometi geniaalselt kavandada proletaarset tüüpi riigi olulised põhijooned, näidata kätte õiged suhted proletaarse riigi kesk- ja kohalike organite vahel.

Kui kodanlikku riiki iseloomustab seadusandva ja täidesaatva võimu lahusolek, mis omakorda kajastab selle ühiskonna enda vastuolulist olemust, siis, nagu kirjutas Marx, „Kommuun ei pidanud oleva parlamentlik, vaid töötav korporatsioon, üheaegselt seadusandev kui ka seadusi täidesaatev“. Tõepoolest, nagu teame, oligi Kommuun nii seaduste resp. dekreetide andjaks kui ka nende elluviijaks, millega sai parimal viisil tagada seaduste elulisust ja otstarbekust. Teiselt poolt oli sel teel võimalik hõlpsasti avastada vigu ning puudusi seadustes ja need kiiresti parandada. Kõiges selles avaldus ühiskonna suur sise-mine ühtsus, mis oli saavutatud 18. märtsi võiduka ülestõusuga.

Missugune sisu on aga õigupoolest kodanlikul parlamentarismil, selgitab Marx sealsamas, näidates, et see redutseerub valijate „õiguseks“ kord kolme või kuue aasta kestel otsustada, missugune valitseva klassi liige peab rahvast parlamendis esindama ja rõhuma.

Seda Marxi geniaalset mõtet edasi arendades kirjutab Lenin oma teoses „Riik ja revolutsioon“:

„Üks kord mitme aasta kestel otsustada, missugune valitseva klassi liige hakkab rahvast parlamendis rõhuma ja maha suruma, — selles peitubki kodanliku parlamentarismi tõeline tuum, mitte üksnes parlamentaar-konstitutsioonilistes monarhiates, vaid ka kõige demokraatlikumais vabariikides.“¹⁰

Kodanliku parlamentarismi praktika selle 80 aasta kestel pärast Pariisi Kommuuni on igal sammul kinnitanud Marxi suurepärase analüüsi õigsust. Meenutagem siin parlamentaar-konstitutsioonilistest monarhiatest näit. Inglismaad, sajandite vanglat: olgu alamkojas ja „tema majasteedi“ valitsuses ninameesteks liberaalid, konservatiivid või leiboristid — peaküsimuses, rahvahulkade rõhumises, on nad alati ühel meelel. Niinimetatud demokraatlikest vabariikidest mainigem siinkohal näiteks Ameerika Ühendriike: olgu saadikutekojas enamuses vabariiklased või demokraadid — kuigi mõnikord nääklevad omavahel kaukahuvide pärast — töörahva rõhumises leiavad alati ühise keele.

„Rahvusliku organisatsiooni lühikeses visandis, mida Kommuunil polnud aega üksikasjalisemalt välja töötada, kõneldakse täiesti selgesti, et Kommuun pidi saama kõige väiksemagi küla poliitiliseks vormiks...“, kirjutab Marx.

Riigiorganite struktuuri ühtsus, millele Marx siin osutab Kommuuni puhul (Kommuun pidi saama kõige väiksemagi küla poliitiliseks vormiks), on proletaarset tüüpi riigi iseloomulikke jooni. Meil Nõukogudemaal avaldub riigivõimuorganite ühtsus nõukogudes, alates külanõukogust ja lõpetades NSV Liidu Ülemnõukoguga. Rahvademo-

¹⁰ V. I. Lenin, Valitud teosed II, Tallinn, 1946, lk. 134.

kraatia maades, kes sammuvad edukalt sotsialismile, on samuti rajatud ühtne riigivõimuorganite struktuur.

Midagi taolist ei näe meie kodanlikku tüüpi riikides, kus puudub ühtne süsteem riigivõimuorganite ülesehituses, olles veenvaks tõenduseks, et kapitalistliku ühiskonna lõhestatud aluspinnalt ei saa võrdsuda riigivõimuorganite ühtset süsteemi, vaid et niisugune süsteem saab võimalikuks alles kapitalismi purustamise järel.

Muidugi ei ole riigivõimuorganite ühtse süsteemiga ammendatud Kommuuni kui proletaarset tüüpi riigivormi struktuuri põhimõttelised erinevused. Jätkates nende erinevuste väljatõstmist, kirjutab Marx: „Mitte ainult linnavalitsemine, vaid ka kogu initsiatiiv, mis seni oli kuulunud riigile, läks Kommuuni kätte.“ Ja pisut hiljem: „Paljas Kommuuni olemasolu juba tõi enesega endastmõistetavusena kaasa kohaliku omavalitsuse, kuid mitte enam vastukaaluna riigivõimule...“¹¹

Seega pidid kõigi astmete kommuunid korraldama mitte ainult kohalike asju, vaid toimima ka riigivõimuorganitena. Arendades neid Marxi mõtteid edasi uute ajalooliste kogemuste valguses, näitab Lenin oma teoses „Riik ja revolutsioon“, et proletaarset tüüpi riigivõimuorganite vaheliste suhete aluseks on demokraatliku tsentralismi põhimõtte, millest järgneb, et kõik need organid valitakse rahva poolt, on vastutavad oma valijate ees, peavad nendele oma tegevusest aru andma ja on kohustatud täitma kõrgemalseisvate riigivõimuorganite seaduslikke korraldusi.

Kodanlikku tüüpi riikides on riigivõimuorganite vastastikuste suhete aluseks sootu vastupidine printsiip — bürokraatliku tsentralismi printsiip, mis toob reeglina kaasa kohaliku omavalitsuse peade määramise keskvõimu poolt, kes alluvad vahetult keskvõimule, toimides keskvõimu „silmade ja kõrvadena“. Loomulikult ei saa siin juttugi olla vastutavusest rahva ees ega kohustusest oma tegevuse üle rahvale aru anda. Selles avaldub ilmekalt kodanliku ühiskonna riigivõimuorganite, ka kohalike, sügavalt rahvavastane iseloom.

Kõigi astmete kommuunide saadikud pidid täitma oma valijate taht ja neid pidi võidama igal ajal tagasi kutsuda, kirjutab Marx. See on täiesti uus põhimõtte saadiku ja tema valijate suhetes. Kommuuni puhul saab see väga arusaadavaks, kui meenutada, et ta oli sootu uut tüüpi riik, proletaarne riik, kus riigivõim esmakordselt ajaloos oli töötajate käes, kes teostasid oma võimu Kommuuni kaudu. Loomulik, et Kommuuni saadikuil ei saanud olla kõrgemat kutsumust, kui täita rahva, oma valijate taht. Kuid selleks, et rahvas, oma võimu kandja, saaks kohe otsustavalt vahele astuda, kui tema saadik kaldub õigelt teelt kõrvale, kehtestaski Kommuun korra, et niisugust saadikut on valijail õigus tagandada.

Nagu teame, on saadiku ja valijate vastastikuste suhete seesugune põhimõtte seotud mitte ainult Pariisi Kommuuniga, vaid see iseloomustab proletaarset riiki üldse. Seepärast on Nõukogudemaa Stalinlikus Konstitutsioonis sõnaselgelt kirjutatud: „Iga saadik on kohustatud oma tööst ja töörahva saadikute nõukogu tööst valijaile aru andma ja seaduses ettenähtud korras võib teda valijate enamiku otsusel igal

¹¹ Tsiteeritud V. I. Lenini teose „Riik ja revolutsioon“ järgi, Tallinn, 1947, lk. 46.

ajal ära kutsuda." Ka rahvademokraatia maade põhiseadustes on see printsiip kindla koha leidnud.

Midagi selletaolist ei tunne ühegi kodanliku maa põhiseadus. Seal valitseb hoopis isemoodi arusaamine saadiku vastutusest valijate ees. Käsitelles seda küsimust oma kõnes NSV Liidu Ülemnõukogu esimese koosseisu valimiste eelpäeval 11. detsembril 1937. a., ütles seitsimees Stalin: „Kui võtta kapitalistlikke maid, siis valitsevad seal saadikute ja nende valijate vahel mõnesugused omapärased, ütleksin, üsna võõrastavad vahekorrad. Kuni valimised on käimas, püüavad saadikud valijaile meeldida, libitsevad nende ees, vannuvad ustavust, annavad virna igasuguseid lubadusi... Aga niipea kui valimised on möödunud ja kandidaatidest on saanud saadikud, muutuvad vahekorrad põhjalikult. Saadikute sõltuvuse asemel valijaist ilmneb nüüd nende täielik sõltumatus.“¹²

Kodanlikes riikides, kus riigivõim on kapitalituumade kuulekaks tööriistaks rahvahulkade rõhumisel ja eksploateerimisel, on säärane suhe saadiku ja valijate vahel muidugi täiesti seaduspärane nähtus. Kodanlike parlamentide praktika on tulvil taolisi fakte. Piisab, kui meenutada siinkohal leiboristide partei ninameeste kõlavaid lubadusi rahvahulkadele alamkoja valimiste eel ja kõrvutada seda selle rämpase ja nurjatu imperialistliku poliitikaga, mida ajab see partei tegelikult. Parem pole lugu ka teistes kapitalistlikes maades.

Ainult kommunistlike parteide saadikud, olles töörahva tahte tõelised väljendajad, jäävad kõikjal ja alati truuks töörahvale, oma valijaile antud lubadustele, kaitsevad lõpuni oma valijate huve, laskmata endid heidutada kodanluse survest ja ähvardustest.

Analüüsinud klassivõitluse kogemusi ja õppetunde Prantsusmaal 1848.—1851. a. ja Preisi-Prantsuse sõja aegu, jõudis Marx järeldusele, et Prantsusmaal pole mõeldav revolutsioon, mis ei omanda proletariaatset iseloomu. Ta näitab veenvalt, et olukorras, millal proletariaat on kasvanud võimsaks iseseisvaks poliitiliseks jõuks, on kodanlus muutunud täiesti reaktiooniliseks klassiks, kes otsib tuge feodalismi riisemeilt, ühiskonna kõige tagurlikumailt elementidelt. Selles olukorras peab ühiskond asetama kõik lootused proletariaadile — ainsale lõpuni järjekindlale revolutsioonilisele klassile, kes kõigi eksploateeritute ja rõhutute juhina on suuteline revolutsiooni võidule viima.

Teiselt poolt näitab Marx, et see on klassivõitluse niisugune periood, millal kodanlus ei suuda valitseda, kuid proletariaat pole veel omandanud võimet kogu ühiskonna juhtimiseks.

Nende juhtivate teeside valguses saab kõigiti mõistetavaks, miks Preisi-Prantsuse sõjaga kaasnevat sügavat poliitilist kriisi oli suuteline lahendada ainult proletariaat, kuna samal ajal kodanlus, too Prantsuse kodanliku revolutsiooni omaaegne juht, asus nüüd häbitult rahvusliku reetmise nurjatule teele, astus avalikku sobingusse Bismarckiga.

Need Marxi sügavad üldistused võimaldavad õigesti mõista ja hinnata ka Pariisi Kommuuni lüüasaamise põhjusi.

Marxi teose „Klassivõitlused Prantsusmaal 1848—1850“ eessõnas näeb Engels Pariisi Kommuuni lüüasaamise peamist põhjust selles, et

¹² J. Stalin, Moskva linna Stalini valimisringkonna valijate valimiseelsetel koosolekutel peetud kõned, Tallinn, 1950, lk. 6.

„...Kommuun nõrkes teda lõhestava kahe partei, blankistide (enamuse) ja prudonistide (vähemuse) viljatus võitluses, kes kumbki ei teadnud, mida teha“¹³.

Seega polnud ükski neist parteidest tõeline marksistlik partei, kommunistlik partei, sest kumbki neist ei teadnud, mida teha, nagu märkis Engels. Aga juba „Kommunistliku partei manifestis“ rõhutavad Marx ja Engels, et kommunistid erinevad kõigist teistest proletaarseist parteidest just sellega, et neil on sügavam teoreetiline käsitlus proletaarse liikumise tingimustest, käigust ja üldistest tulemustest.

Ühtse revolutsioonilise proletaarse partei puudumisele Pariisi Kommuuni lüüasaamise peamise põhjusena osutavad oma töödes ka Lenin ja Stalin.

Seega polnud prantsuse proletariaadil ühtset poliitilist juhtimist, sest tema eesrindlik väesalk ise oli ideoloogiliselt mitmepalgeline, organisatsiooniliselt killustatud. Arusaadavalt ei saanud siis ka proletariaadi laialdastes hulkades olla ideelist selgust ja kindlust.

See asjaolu, et prantsuse proletariaadi kumbagi tookordset juhti, olgu siis blankiste või prudoniste, ei saa pidada marksistideks, seletab meile esijoones ka Pariisi Kommuuni tõsised vead ja puudused. Sellest tarbetu ruttamine Pariisi Kommuuni valimistega, selle asemel et kõik revolutsioonilised jõud suunata kohe algul kontrrevolutsiooni purustamiseks, mille peajõud asusid Versailles's eesotsas Thiers'iga. Sellest arusaadamatu hardus Prantsuse Panga ees, mida oleks tulnud kasutada aga revolutsiooni huvides. Sellest õigustamatu leebus kontrrevolutsionääride suhtes jne.

Kuid nende tõsiste vigade puhul ei tule hetkekski unustada kõiki neid arvukaid juhtumeid, millal Kommuun talitas õigesti ja otstarbekalt, ei tule unustada kõike seda positiivset, mille Kommuun pärandas kogu maailma proletariaadile.

Kommuuni hindamatuks teeneks kogu maailma proletariaadi ees on see, et ta tõstis kõrgele proletaarse revolutsiooni lipu.

Ent Kommuuni poliitilises pärandis on tema vigadelgi kindel koht: need rõhutavad erilise teravusega, kuidas proletariaat ja tema poliitilised juhid peavad talitama, et lüüasaamist vältida, et võitu saavutada ja seda kindlustada.

Ja Kommuuni esimeseks käsuks kõigi maade proletaarlastele oli ja on see, et proletariaadil peab olema ühtne juhtimine, et tema võitlusstaabiks saab olla vaid revolutsiooniline marksistlik partei. Kommuuni teiseks käsuks kõigi maade proletaarlastele oli ja on see, et proletariaat peab olema revolutsiooniks ikakülgseks — nii ideeliselt kui ka organisatsiooniliselt — ette valmistatud.

Naagu nägime eespool, puudus Kommuunil nii üks kui ka teine neist tingimustest. Seepärast kirjutas V. I. Lenin 1911. a., Kommuuni 40. aastapäeval:

„Kommuun tekkis stiihiliselt, teadlikult ja plaanipäraselt ei valmistanud teda keegi ette.“¹⁴

Rahvusvahelise töölisliikumise ajalugu pärast Pariisi proletariaadi kangelaslikku epopöad näitas veenvalt, et II Internatsionaali oportu-

¹³ К. Маркс и Ф. Энгельс, Избр. произв., т. I, стр. 99.

¹⁴ В. И. Ленин, Соч., т. 17, стр. 111.

nistlikud juhid pole midagi õppinud Kommuuni kogemustest, vaid talasid need igal sammul häbenematult jalge alla, reetsid Pariisi Kommuuni lipu.

Ainult vene bolševikud Lenini ja Stalini juhtimisel jäid lõpuni truuks Pariisi Kommuuni lipule, proletaarse revolutsiooni lipule. Ainult vene bolševikud Lenini ja Stalini juhtimisel näitasid, kuidas tuleb õppida Pariisi Kommuuni kogemustest ja kuidas neid kogemusi uutes ajaloolistes tingimustes süvendada ja edasi arendada, et saadud õpetusi edukalt rakendada proletariaadi ees seisvate ülesannete lahendamiseks, proletaarse revolutsiooni võiduleviimiseks, proletariaadi diktatuuri kindlustamiseks.

Ja seejärel, alates sajandite vahetusest, täheldame Lenini ja tema pooldajate visa võitlust ühtse revolutsioonilise marksistliku partei loomiseks Venemaal, kes ainuüksi on suuteline proletariaadi võidule viima.

Selles proletariaadi uut tüüpi partei, bolševike partei ajaloolise ettevalmistuse protsessis etendavad asendamatu osa Lenini niisugused klassikalised tööd, nagu „Mis teha?“, „Üks samm edasi, kaks sammu tagasi“, „Sotsiaaldemokraatia kaks taktikat demokraatlikus revolutsioonis“, „Materialism ja empiriokrititsism“ jt.

Selles proletariaadi uut tüüpi partei ajaloolise ettevalmistuse protsessis on ülisuur tähtsus Praha konverentsil, kes kihutas parteist menševikud välja ja rajas organisatsiooniliselt ühtse revolutsioonilise marksistliku partei, bolševike partei.

UK(b)P kangelaslik ajalugu on veenvaks tõenduseks, kui tõsist ideoloogilist ja organisatsioonilist ettevalmistust vajab nii proletariaadi eesmine väesalk — partei — kui ka proletariaat ise, et seista kõigiti oma suurte ajalooliste ülesannete kõrgusel.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusena tekkinud Nõukogude paljurahvuseline riik on Pariisi Kommuuni tüüpi riigi uueks ajalooliseks kujuks, kõrgemaks astmeks proletaarset tüüpi riigi arengus.

Teise maailmasõja tulemusena tekkinud rahvusvahelises olukorras sai võimalikuks proletaarset tüüpi riigi uus vorm — rahvademokraatlik riik, mis täidab edukalt proletaarset tüüpi riigi ajaloolisi funktsioone.

Kõik see aina kinnitab Lenini ettenägelikke sõnu, mida loeme tema teose „Riik ja revolutsioon“ II peatüki lõpust: „Üleminek kapitalismilt kommunismile ei jäta muidugi andmata poliitiliste vormide suurt külust ja mitmekesisust, kuid nende olemus on seejuures paratamatult üks: proletariaadi diktatuur.“

Kõik see rõhutab omakorda, kui elulised on Pariisi Kommuuni kogemused ja õppetunnid tänapäeval, millal „... kapitalismi ajastu läheneb lõpule...“, millal „... kõik teed viivad kommunismile“, nagu väljendas sm. Molotov Oktoobrirevolutsiooni 30. aastapäeva kõnes.

Tänapäeval lehvib Pariisi Kommuuni lipp, proletaarse revolutsiooni lipp võidukalt ja uhkelt võimsal ja võitmatul Nõukogudemaal ning rahvademokraatia maades, olles kapitalistlike maade proletaarlaste julgustajaks ja innustajaks, kes peavad rasket võitlust ameerika ja inglise imperialistlike sõjaõhutajate vastu, rahu, demokraatia ja sotsialismi eest.

Vene kultuuri küsimused NSV Liidu ajaloo koolikursuses.

Prof. V. N. BERNADSKI.

Nõukogudemaa keskkoolide õppeprogrammid ajaloos sisaldavad kultuuriajaloo alalt tähelepanetava hulga küsimusi. Seejuures, kui analüüsida viimaste aastate ajaloo-programme, võib hõlpsasti konstateerida, et küsimuste ring kultuuriajaloo alalt on tähelepanetavalt laienenud. Samale järeldusele viib ka NSV Liidu ajaloo õpikute analüüs. Veel mitte nii ammu trükiti õpikuis kultuuriajaloo paragrahvid väikese kirjaga, millega rõhutati nende õppimise mittekohustuslikkust. Nüüd on need paragrahvid „õigustes võrdsustatud“ õppekursuse muude osadega. Selle tõsiasja sügavamaks aluseks, miks tähelepanu kultuuriküsimuste vastu ajaloo õpetamisel on suurenenud, tuleb pidada nõukogude kultuuri võimsat kasvu, sest kultuur on muutunud meie maal kõige laialdasemate rahvahulkade omanduseks. Kultuuriküsimused hõlmavad järjest tähelepanetavamalt kohta Nõukogudemaa elus.

Sellal, kui määratsev imperialismileer on haaratud uue tapatalgu ettevalmistamisest, mis ähvardab verre uputada inimkultuuri saavutused, tehakse Nõukogudemaal, kus üha selgemalt tulevad nähtavale kommunismi võrsed, pingelist loovat tööd kõigil kultuurialadel.

Ülatulikud diskussioonid nii tähtsail teadusaladel, nagu filosoofias, bioloogias, füsioloogias ja keeleteaduses kujunesid suursündmusteks meie kodumaa elus.

Nõukogudemaa rahvaste suur juht seltsimees Stalin võttis osa keeleteaduslikust diskussioonist, tuues uue üliväärtusliku panuse marksismi-leninismi ideede varasalve.

Nõukogude kultuuri pideva tõusu tingimustes kasvab erakordselt nõukogude kooli osa igakülgseks haritud, sügavalt kultuursete kommunistliku ühiskonna ülesehitajate ettevalmistamisel.

Ajalookursuse osa nõukogude kooli selle üldise ülesande lahendamisel seisneb selles, et tutvustanud õpilasi inimkultuuri tähtsaimate saavutustega, aidata neil omandada kommunismi ülesehitamiseks kõik väärtuslik sellest, mille on parandanud meile eelmised sugupõlvad.

Nõukogude noorsoo poole pöördudes ütles suur Lenin 30 aastat tagasi: „Kommunistiks võib saada vaid siis, kui rikastad oma mälu kõigi nende vaimsete varade tundmisega, mis inimkond on välja töötanud.“¹ Ainult marksismi vulgariseerijad proletkultlaste, raplaste jt. troglodüütide näol eitasid kergemeelselt inimkonna kultuuripärandit. Marksismile pole niisugune eitamine omane, õpetab seltsimees Stalin.

¹ V. I. Lenin, Noorsooühingute ülesanded, Tallinn, 1944, lk-d 8 ja 9.

Eelnenud ajastute inimgeeniuse parimad saavutused peavad see-
pärast muutuma kommunismiehitajate omanduseks.

Nõukogude koolinoorsoo kommunistlikus kasvatuses on erilise
tähtsusega vene kultuuri tundmaõppimine. Ühelt poolt seletab seda
asjaolu suure vene rahva, „... Plehhanovi ja Lenini, Belinski ja Tšer-
nõševski, Puškini ja Tolstoi, Glinka ja Tšaikovski, Gorki ja Tšehhovi,
Setšenovi ja Pavlovi, Repini ja Surikovi, Suvorovi ja Kutuzovi
rahva“² määratu suur ülemaailmne osa, teiselt poolt — suure vene
rahva mõõtmatult kasvanud osa meie päevil, kes on maailmas esi-
mese sotsialistliku ühiskonna peamine looja. Seltsimees Stalin, tõstes
24. mail 1945. a. klaasi vene rahva terviseks, ütles, et ta on „... kõige
väljapaistvam rahvus kõigist Nõukogude Liidu koosseisu kuuluvaist
rahvustest“³.

Vene kultuuri arengu tundmaõppimine nõukogude koolis aitab sel-
gitada suure vene rahva ajaloolist osa. Vennalike Nõukogude vaba-
riikide koolis kasvatab vene kultuuri tundmaõppimine armastust ja
austust vene rahva vastu, aitab kaasa Nõukogude rahvaste sõbraliku
pere veelgi tihedamaks koondamiseks vene rahva ümber, aitab tugev-
dada nõukogude patriotismi.

Teemad vene kultuuri ajaloost, mis on hariduslikult ja kasvatusli-
kult ülisuure tähtsusega, tekitavad õpetajatele küllaltki raskusi ja,
nagu tõendab koolide praktika, antakse tunde sel alal sageli eba-
rahuldavalt. Madala tasemega õppetunde vene kultuuri ajaloos põh-
justab kolm tähtsat asjaolu: 1) õpetaja enda ebaküllaldased tead-
mised vene kultuuri ajaloost, 2) küsimuse metodoloogiline kompli-
seeritus ja 3) selle meetodiline läbitöötamatus.

Esimese nimetatud põhjuse kõrvaldamist kergendab see, et viima-
sel ajal on ilmunud suur hulk teaduslikke ja populaarteaduslikke töid
vene kultuuri ajaloo mitmesuguste küsimuste alalt. NSV Liidu Tead-
uste Akadeemia ja Geograafilise Kirjanduse Kirjastus on sõjajärgsel
viisaastakul välja andnud väga palju raamatuid vene geograafiliste
avastuste ajaloo ja Vene maateaduse alalt. Nende hulgas on ka kokku-
võtlikke töid (näit. akadeemik Bergi, NSV Liidu Teaduste Akadee-
mia kirjavahetajaliikme Jefimovi, Lebedevi, Bodnarski jt. omad⁴ ja
palju raamatuid üksikuist maadeurijaist ja geograafidest 15. kuni
20. sajandini, samuti on uuesti välja antud üksikute reiside kirjeldusi
(alates Afanassi Nikitini „Хождения за три моря“ kuni Antarktika ja
Kesk-Aasia kõrbete avastajate päevikuteni).

Palju on korda saadetud ka teiste teaduste ajaloo uurimisel. Eriti
tugevasti on edasi nihkunud vene tehnika ajaloo läbitöötamine.⁵
Arhitektuuri Akadeemia andis välja suure hulga töid vene ehitus-
kunsti ajaloost jne. Püüdmata anda bibliograafilist ülevaadet nõuko-

2 J. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, Tallinn, 1946, lk-d 27 ja 28.

3 Samas, lk. 158.

4 Л. С. Берг, Очерки по истории русских географических открытий, ИАН, 1946 г.
А. В. Ефимов, Из истории великих русских геогр. открытий, География, 1950 г.

Д. М. Лебедев, География в России XVII в., ИАН, 1949 г.

Д. М. Лебедев, География в России Петровского времени, ИАН, 1950 г.

М. С. Боднарский, Очерки по истории русского землеведения, ИАН, 1947 г.

⁵ Kokkuvõtlikest töödest on väärtuslikemaid V. V. Danilevski „Русская тех-
ника“, millele anti Stalini preemia.

gude kirjandusest vene kultuuri alal, osutan vaid NSV Liidu Teaduste Akadeemia poolt väljaantud suurtele üldistavatele töödele, mis on eriti väärtuslikud õpetajaile. 1948. a. ilmus esimene köide vana-vene kultuuri ajaloo kohta, mis on põhjanev töö. See köide on pühendatud vana-vene materiaalse kultuuri ajaloole enne mongolite perioodi ja toob veenvat materjali omapärase vene kultuuri kõrgete saavutuste iseloomustamiseks 11.—13. sajandil.⁶

Samal aastal ilmus kaksik-köitmik „Люди русской науки“, kus leidub väärtuslikke andmeid vene kultuuri suurmeestest.⁷

Vene kultuuri ajaloo küsimustest leidub õpetajaile kasulikku materjali ka metoodilise ajakirja „Преподавание истории в школе“ lehekülgedel,⁸ aga samuti teistes ajakirjades, nagu „Техника — молодежи“, „Вокруг света“ ja Poliitiliste ja Teadusalaste Teadmiste Levitamise Ühingu loenguis.

Seega leidub arvukalt allikaid teadmiste omandamiseks vene kultuuri ajaloo mitmesuguses küsimustes.

*

Siirdun metodoloogilistele ja metoodilistele küsimustele, mis moodustavad käesoleva kirjutuse peasa.

Alustan kultuuri mõiste täpsustamisest.

Termin kultuur tähendab sõna-sõnalt maaharimist, viljelemist (ladinakeelsest sõnast *colo, cultum, colere*) ja leiab kasutamist väga mitmesuguses tähenduses. Me kõneleme põllunduskultuurist, kehakultuurist, juurvilja- ja õlikultuuridest, isegi koolera- ja tüüfused-kultuuridest, ent ühtlasi ka tripolje kultuurist, kreeka kultuurist, kultuurivõitlusest ja proletaarsest kultuurist ühiskondlik-ajalooliste nähtustena, mis hõlmavad oma ühtsuses teatud aja järgu, maa ja klassi elu mitmesuguseid külgi.

Kultuuri ühiskondlik-ajaloolise mõistena tõlgitsetakse samuti mitmesuguses tähenduses, kord laiemalt, kord kitsamalt. Mõnikord arvatakse kultuuri mõistesse inimkonna saavutused kõigil elualadel tööriistadest kunstiteosteni. Nii piiritlevad „Vana-vene kultuuri ajaloo“ autorid kultuuri mõistesse kuuluvate küsimuste ringi järgmiselt: „Erinevalt varemast katseist anda „Vene kirjanduse ajaloo ülevaade“, piirdudes muutmatult kitsa ringiga ja valgustades vaid mõningaid, peamiselt kultuuri pealisehituslikke külgi, valgustab „Vana-vene kultuuri ajalugu“ süstemaatiliselt nii materiaalse kui ka vaimse kultuuri kõiki külgi põllupidamisest ja käsitööst kuni kujutava kunsti ja muusikani.“⁹ (Autori sõrendus. — V. B.) Teiselt poolt nii teaduslikus ja poliitilises kirjanduses kui ka igapäevases elus (kui kõneleme näiteks kultuurirevolutsioonist või kultuurimajadest) on laialdaselt levinud kultuuri mõiste kitsa määratlus, mis puhul kultuuri mõistesse arvatakse kõik see, mis on seotud „inimese teadvuse harimisega“. Marx osutas „Kapitalis“, et inimene „... aval-

⁶ История культуры древней Руси под общей ред. акад. Б. Д. Грекова и проф. М. Н. Артамонова, т. I, ИАН, 1948 г.

⁷ Кочубеос „Люди русской науки“, I ja II kd., 1948. Samuti Orlovi toimetusel ilmunud „Рассказы о русском первенстве“ kirjastus „Молодая Гвардия“, 1950.

⁸ Vt. näit. „Преподавание истории в школе“, nr. 4, 1950.

⁹ История культуры древней Руси, т. I, 1948, стр. 5.

dades mõju... välisele loodusele ja muutes seda... muudab ühtlasi omaenda loomust".¹⁰ Inimese loomuse muutmine ei piirdu inimese kehaosade arendamisega, vaid hõlmab ka tema teadvust. Seda „inimese teadvuse harimist“ (aga mitte maaharimist või rauatöötlemist) me peamegi silmas, kui kasutame tavaliselt terminit *kultuur* selle ühiskondlik-ajaloolises tähenduses. Hästi iseloomustas kultuuri mõistet helilooja Šostakovitš rahupooldajate Varssavi kongressil 1950. a.: „Kultuur — see pole ometi elektrilampide summa teatud maal, vaid selle maa vaimuvalguse summa, ja see peab valgustama kõiki inimesi maakeral, muidu muutub see tegelikult vaid reklaami külmaks säraks.“

Kui V. I. Lenin kirjutas kahest kultuurist igas kodanlikus rahvuskultuuris, pidas ta muidugi silmas kultuuri mõiste täpset (kitsast) tähendust. Sellesamas tähenduses kasutab kultuuri mõistet ka seltsimees Stalin, kui ta oma töös „Marksismist keeleteaduses“ kõrvutab ja vastandab keelt ja kultuuri.

NSV Liidu ajaloo õppeprogrammid keskkoolidele kasutavad terminit *kultuur* samuti selles tähenduses, täpses tähenduses. Programmi neis osades, mis käsitlevad kultuuri, arvatakse selle hulka kool ja haridus, teadus, kirjandus, kunst. Ei saa heaks kiita mõnede õpetajate püüdlusi laiendada õppeprogrammi nende osade raame „materiaalse kultuuri“ küsimustega. (Põllumajanduse ja käsitöö arenemise küsimusi tuleks nii metodoloogilistel kui ka meetodilistel kaalutlustel käsitleda loomulikult seoses tootmise arenemisega, aga mitte kultuuri-küsimuste raamides.)

Seepärast võib suunda, mida mööda kulgevad õppeprogrammid, tunnistada õigeks ja küsimuse edaspidises käsitluses kasutame terminit *kultuur* tema täpses (kitsas) tähenduses.

*

Kultuuri aluste tõeline looja on rahvas. Esinedes rahvast irdunud dekadentide vastu kirjutas A. M. Gorki 1908. a.: „Rahvas pole üksnes jõud, kes loob kõik materiaalsed väärtused, vaid ka vaimsete väärtuste ainus ja ammendamatu allikas...“

Kuid igas antagonistlikus klassiühiskonnas on rahvalik kultuur maha surutud. Valitsevad klassid on haaranud oma kätte kultuuri levitamise peavahendid (kool, kirjandus, hiljem ajakirjandus, teater, raadio jne.) ja kasutavad neid selleks, et hoida kammitsais ekspluaateeritavat ja kultuuriliselt paljaksriisutud enamust. Seepärast on valitsevaks kultuuriks alati valitseva klassi kultuur. „Teatud ajajärgu valitsevad ideed on olnud ikka ainult võimuloleva klassi ideed,“ kirjutavad Marx ja Engels „Kommunistliku partei manifestis“. Nii oli Venemaal 18. saj. lõpul valitsevaks kultuuriks aadli kultuur.

Kuid igas klassiühiskonna kultuuris on rahvaliku kultuuri elemente, mis on vastandlikud ekspluaataatorite kultuurile. Need kajastuvad nii hästi rahva enda kui ka antud ajajärgu eesrindlike inimeste loomingu. Viimased (eesrindlikud pead), nagu kirjutas Marx, „on alati seotud nähtamatute niitidega rahva kehaga“.¹¹

¹⁰ К. Маркс, Капитал, т. I, 1936, стр. 128.

¹¹ Марxi kiri Siegfried Meyer'ile 21. jaan. 1871. Маркс и Энгельс, Избранные письма, 1948, стр. 256.

Reas 20. saj. algul kirjutatud artiklis arendas Lenin välja õpetuse kahest kultuurist igas kodanlikus rahvuskultuuris. „Igas rahvuskultuuris,“ kirjutab ta, „on kas või arenematuidki elemente demokraatlikust ja sotsialistlikust kultuurist, sest igas rahvuses on töötav ja eksploateeritav mass... On kaks rahvuskultuuri igas rahvuskultuuris. On puriškoviitse, gutškovide ja struvede suurvene kultuur, kuid on ka suurvene kultuur, mida iseloomustab Tšernõševski ja Plehhanovi nimi.“¹²

Neist metodoloogilistest teesidest tulenevad õpetajale järgmised tähtsad järeldused:

1. On vaja välja selgitada valitseva kultuuri klassiloomus, näidates selle seost baasiga ja selle osa baasi kindlustamisel ja edasiarendamisel.

2. Valitseva klassi kultuurile tuleb vastandada demokraatliku kultuuri elemendid.

3. Kuigi antagonistlikus klassiühiskonnas eksploateerijate kultuur on valitsevaks, tuleb siiski ajaloo kursuses pöörata peamist tähelepanu demokraatliku kultuuri elementidele kui uue kultuuri võrseile.

Seepärast tuleb tundides, kus käsitellakse 20. saj. alguse vene kultuuri ajaloo küsimusi, peatuda mitte puriškoviitse, gutškovide, struvede rahvavastasel kultuuril, vaid kultuuril, mida iseloomustab Plehhanovi, Lenini, Stalini nimi.

Niisama ei tule 18. saj. vene kultuuri ajaloos pühendada peamist tähelepanu kõige võõramaise ees kummarduvate aadlikest keigarite kultuurile, kelle kohta Novikov avaldas korra järgmise pilkava kuu- lutuse:

„Noort Venemaa pörssakest, kes sõitis mööda võõraid maid... ja kes, sõitnud need maad risti ja põiki läbi, pöördus tagasi juba täiskasvanud seana, võivad soovijad tasuta näha selle linna paljudel tänavatel.“

18. saj. vene kultuuri iseloomustamisel tuleb esikohale tõsta need, kes võitlesid prantsusepärasusega edvistavate aadlikest keigarite ja moenarride vastu, need, kes arendasid omapärast vene kultuuri, kes seisid lähedal kultuuri rahvalikele allikaile ja eriti need, nagu Radištšev, kes võitlesid rahva huvide eest.

*

Kultuur, olles klassiline sisult, on rahvuslik vormilt. Sellest ajast peale, kui hakkasid kujunema „rahvuse elemendid“, on kultuur seotud teatud rahvuslikkusega.

Kultuuri rahvuslik vorm pole midagi ebaolulist. Ta annab kultuurile tolle omapärase joone, milles esineb rahvuse ilme. „Rahvus ilma omaenda, ainult temale kuuluva, teda iseloomustava jooneta on vaid kisselli ja kõige maitsetuma kisselli taoline“ (Ševtšenko).

Mitmesuguste suundade ja mitmesuguste ajajärkude kosmopoliidid püüdsid teha kõiki rahvusi ilmetuks; nii Kaukaasias 19. saj. lõpul „...härä Kupon võttis halastamatult uhkelt mägilaselt tema luulelised rahvariided ja riietas ta euroopaliku teenri livresse (Gl. Us-

¹² В. И. Ленин, Соч., т. 20, стр. 8 и 16.

penski)";¹³ nii meie päevil Wall Streeti müüdavad agendid suruvad kõigile rahvastele peale „ameerika eluviisi“, püüdes asendada dollari kuulsuseks Ühendriikidest sõltuvate maade ereda värviküllase kultuuri ameerika isandate universaalse kultuuriga, s. t. Hollywoodi gangsterlike filmide, sadistlik-erootilise kirjanduse ja kiunuva džässmuusikaga.

Vastukaaluna imperialistlikule poliitikale, mis taotleb muuta ilmetuks rõhutud rahvad, surudes maha nende omapärase kultuuri, iseloomustab leninlik-stalinlikku rahvuspoliitikat lugupidav ja hoolikas suhtumine ka väikeste rahvaste kultuurisse. Võttes sõna Soome valitsuse delegatsiooni auks korraldatud lõunasöögil 7. apr. 1948. a., ütles seltsimees Stalin: „Paljud ei usu, et suurte ja väikeste rahvaste vahel võivad olla võrdõiguslikud suhted.

Kuid meie, nõukogude inimesed, arvame, et igal rahvusel, olgu ta suur või väikene, on oma kvalitatiivsed iseärasused, oma spetsiifika, mis kuulub ainult talle ja mida pole teistel rahvustel. Need iseärasused on selleks panuseks, mille toob iga rahvus maailmakultuuri üldisse varasalve ja täiendab seda, rikastab seda.“¹⁴

Juhindudes neist ülitähtsaist kaalutlustest peab ajalooõpetaja vene kultuuri käsitlemisel pöörama suurt tähelepanu sellele „erilisele“. Juba vene kultuuri lähete küsimuse selgitamisel ei tule piirduda nende joonte abstraktse iseloomustamisega, mis on tüüpilised igale sugukondlikule ühiskonnale, vaid on tarvis peatuda idaslaavi hõimude kultuuri spetsiifikal.

Käsitelles vene rahva kujunemise küsimust, tuleb õpetajal näidata, kuidas võrsuvad need omapärase vene kultuuri jooned, mis moodustavad tema spetsiifika.

Sellega seoses on vaja õigesti läheneda kultuuriliste mõjude ja kultuuriliste laenude küsimusele, mille lahendamisel tegid palju vigu kosmopoliitilise suunaga ajaloolased.

Vanas kodanlik-feodaalses kirjanduses, mida mürgitas orjalik kumardamine välismaiste autoriteetide ees, seletati vene kultuuri arengut sageli peaausjalikult teiste maade mõjuga. Oli siis juttu vene ehituskunstist 12. saj. või Lermontovi loomingust, vene muinasjuttudest või Belinski filosoofilistest vaadetest — kosmopoliiditsevad uurijad asetasid eelkõige küsimuse välismaistest mõjudest, mis olevat määranud vene teadusliku mõtte ja kunstiloomingu arengu.

Küsimuse säärase tõlgendamisega kasvatati usumatust vene rahva loovaisse jõududesse, arendati Venemaa kultuurilise mittetäisväärtuslikkuse laimavat ja rahvavastast ideed.

Eitamata mitmesuguste kultuuride vastastikku viljastavat mõju ei tule unustada mõtet, mis oli juba Belinskile selge, et „isegi siis, kui ühe rahva areng teostub teiselt laenamise kaudu, teostub see siiski rahvuslikult“.¹⁵ (Autori sõrendus. — V. B.)

Seepärast neil juhtumeil, kui tõuseb küsimus välismaistest mõjudest vene kultuurile, on vaja selle õigeks mõistmiseks välja selgitada: 1) missugused sisemised põhjused valmistasid pinda nende või teiste

¹³ V. I. Lenin, Teosed, 3. kd., Tallinn, 1950, lk. 499.

¹⁴ Aiaikiri „Большевик“, 1948, nr. 7, lk. 2.

¹⁵ «Взгляд на русскую литературу 1846 г.», из Избр. фил. соч. Белинского.

välismaiste ideede levikuks ja 2) kuidas need ideed töötati ümber vene tingimustes.

Peatugem näiteks Venemaa ristiusustamisel 10. sajandil. Vana teadus, mis kulges nähtuste välispinnal, püüdis seletada ristiusu levimist Venemaale Bütsantsi mõjuga, mis kasvas seoses kaubavahetuse laienemisega Kiievi ja Bütsantsi vahel. Meid ei saa taoline seletus rahuldada, sest see ei seosta Venemaa ristiusustamist nende sisemiste arenemisprotsessidega, mis tollal Venemaal toimusid. Tõepoolest kaua enne Vladimiri aega, juba antide ajastul, astusid idaslaavlased suhtlemisse Bütsantsiga, kuid andid ei ilmutanud miskisugust huvi ristiusu vastu, pidades kõvasti kinni vanast slaavi usundist. Vähe vastuvõtlikud „ristiusu nakkusele“ olid ka Olegi ja Igori družinnikud. Alles siis, kui Venemaal kujunes klassi- (feodaal-) ühiskonna baas, tõrjuti vanad usundid kõrvale uute poolt, mis vastasid uuele baasile, aidates uuel korral kindlustuda ja likvideerida vana baas.

Uus usundiline ja kiriklik pealisehitus loodi Venemaal tema sise-mise arenemisprotsessi tulemusena, aga mitte väliste mõjude tõttu.

Olles seotud areneva feodaalühiskonna vajadustega ja kuulutades oma autoriteediga selle korra pühaks, omandasid ristiusk ja ristiusu kirik Venemaal omapäraseid jooned, mis on seletatavad Kiievi-Venemaa ühiskondlik-poliitilise korra ja idaslaavlaste kultuuritraditsioonidega „Bütsantsi tavad ei kujunenud Kiievi tavadeks,“ osutas Puškin õigesti 1836. a. kirjas Tšaadajevile vastusena viimase „filosoofilisele kirjale“. Venemaal kujunes ristiusu kirik Venemaa, ent mitte Bütsantsi valitsejate tööriistaks.

Ristiusu kultusse kandus küllaltki palju vanu idaslaavlikke jooni, nagu seda näitab veenvalt akadeemik Grekov.¹⁶

Nagu Sofia kirik Kiievis ja Novgorodis polnud Konstantinoopoli Sofia kiriku lihtsad jäljed, vaid olid bütsantsi meistrite poolt väljatöötatud vormide loovaks ümbertöötuseks, nii kannab ka kogu kristlik kultuur juba Vladimiri ja Jaroslavi aegadest peale selgeid omapärasuse jooni.

Ainult seesuguse küsimuseseade puhul saab mõistetavaks, miks Venemaa ristiusustamine kujunes suureks sündmuseks vene ühiskondlik-poliitilise elu ja vene kultuuri ajaloos.

Samuti tuleb läheneda Peeter I kultuurilistele reformidele. Nende elulisust ja õigeaegsust tingis Venemaa ühiskondlik-majanduslik ja poliitiline arenemine 17. saj., nõudes käskivalt vana murdmist mitmeil kultuurialadel. „Euroopastamine“ polnud hoopiski Peetri reformide tuumaks, vaid ainult vahendiks rea valminud kultuurilise arengu küsimuste lahendamisel ja mõisnike ning kaupmeeste rahvusliku riigi kindlustamisel.

Tõsi, aadli mõningaid parasiteerivaid kihte nakatas 18. saj. „maruline kirk“ kõige välismaise järele. Kuid vene eesrindliku mõtte esindajad, olles omandanud lääne-euroopa kultuuri paremiku, oskasid seda kriitiliselt ümber töötada, nagu kõneleb sellest Lomonossovi võimas kuju. „Euroopastamise“ tulemusena Peeter I aegu tugevnes Vene riik ja kiirenes oma pärase vene kultuuri arenemine.

*

¹⁶ Б. Д. Греков, Киевская Русь, 1950 г.

Suure vene rahva ere omapärane kultuur avaldas viljastavat mõju teiste maade kultuuri arenemisele. Vene rahvas on andnud suure panuse maailmakultuuri üldisse varasalve. Rida julgeid novaatoreid Lomonossovist kuni Mitsurini ja Pavlovini on rajanud oma geniaalsete avastustega uusi teid teaduses, Kunsti alal, „südameloomingus“, on vene rahvas andnud suuri teoseid isegi pärisorjuse raskeis tingimustes. „Suletud olid suud, kinni seotud vaimutiivad, kuid tema süda sünnitas kümneid suuri sõna-, heli- ja värvikunstnikke“ (A. M. Gorki).

Vene 18. ja 19. saj. eesrindlik ühiskondlik-poliitiline mõtte kaitstes nii sügavasti ja järjekindlalt rahvahulkade huve, võitles nii otsustavalt kõigi nende vastu, kes pidasid võimalikuks astuda sobingusse monarhiaga, et k a a s a ja eesrindlik itaalia õpetlane Giuseppe Berti tunnistas täiesti põhjendatult nende tööde aktuaalsust t ä n a p ä e v a Itaaliale. „Vene demokraadid,“ kirjutab ta, „erutavad ja huvitavad meid seepärast nii jõuliselt tänapäeval, et meil Itaalias mitte ainult 19. saj., vaid ka kogu meie ajaloo kestel pole olnud nii rikkalikku ja nii puhast demokraatliku mõtte allikat.“¹⁷ Berti rõhutab täiesti õigesti, et juba 18. saj. lõpul eesrindlik vene ühiskondlik-poliitiline mõtte 1) paistis välja originaalsusega vene elu probleemide lahendamisel ja 2) tõusis „niisugusele kõrgusele, mida ei tundnud tema kaasaegne lääne-euroopa mõte“. Radištševist, suurest vene ühiskondlikust mõtlejast, kirjutab Berti: „Radištševi originaalsus seisnes selles, et ta polnud valgustusaja tegelaste epigoone, ei korranud Rousseau', Mably', Diderot' ja Helvetiuse õpetust..., vastates uutele küsimustele, mille püstitas Vene tegelikkus, uus ajalooline epohh. Ta ei unistanud kolooniast Korsikal nagu Rousseau või Lampedusal nagu Diderot; siiski pani ta ette selletaolisi reforme, mida Rousseau kavandas Poolale. Järeldus, millele jõudis Radištšev, — demokraatliku talurahvarevolutsiooni vajadus Venemaal.“ Vene demokraatliku mõtte jooni, mis ilmnevad juba Radištševi puhul, arendasid 19. saj. edasi Herzen, Belinski, Tšernõševski, Dobroljubov jt.

Vene eesrindlik kultuur avaldas tugevat mõju ka Nõukogudemaa teiste rahvaste eesrindlikele ühiskonnategelastele. C. R. Jakobson, eesti väljapaistvaim demokraatlik mõtleja 19. saj., pärisorjuse igandite ja klerikalismi vastu võitleja, oli 60-ndate aastate vene revolutsiooniliste demokraatide õpilasi. Ta kirjutas J. Adamsonile 7. märtsil 1870. a.: „Ma tunnen ikka enam ja enam ära, et venelastega sõpruses käies meie üksi neid eesmärkisi kätte võime saada, keda meie rahva paremad mehed taga nõuavad.“

Sügav humanist, kasahhi rahva valgustaja Abai Kunanbajev kutsus 1894. a. oma kaasmaalasi kirglikult üles õppima venelastelt. „Venelased näevad maailma,“ kirjutab ta. „Kui sa õpid tundma nende keelt, siis avanevad maailma ka sinu silmad... Õpi venelaste kultuuri ja kunsti. See on kutseks ellu.“¹⁸

Mõõtmatult kasvas vene kultuuri mõju 20. saj., millal maailma revolutsioonilise liikumise keskus siirdus Venemaale, millal Venemaa sai leninismi sünnimaaks. Esinedes 27 aastat tagasi II üleliidulisel nõu-

¹⁷ Tsiteeritud ajalehe „Культура и жизнь“ järgi (nr. 1, 1951.).

¹⁸ Абай Кунанбаев, Избранное, 1945 г., стр. 286.

kogude kongressil V. I. Lenini mälestusele pühendatud kõnega, ütles J. V. Stalin:

„Te nägite nende päevade jooksul kümnete ja sadade tuhandete töötajate palverännakut seltsimees Lenini puusärgi juurde. Mõne aja pärast näete te miljonite töötajate esindajate palverännakut seltsimees Lenini hauale. Te ei tarvitse kahelda selles, et miljonite esindajate järel tulevad pärastpoole kümnete ja sadade miljonite esindajad igast maailma äärest tunnistama seda, et Lenin oli mitte üksnes vene proletariaadi, mitte üksnes Euroopa tööliste, mitte üksnes koloniaalse Ida, vaid kogu maakera töötava maailma juht.“¹⁹

Need suure juhi sõnad on täide läinud. Hüüdlause „õppida venelaselt“ kajab maakera kõigis nurkades. Julged võitlejad rahvaste õnne, rahu ja kommunismi eest kogu maailmas esinevad Lenini-Stalini võitmatu lipu all.

Käsiteldud kaalutlused määravad vene kultuuri ajaloole pühendatud tundide ideelise suunitluse. Tutvustades õpilastele vene kultuuri arengut ja vene kultuuri parimaid saavutusi, näitab õpetaja vene teaduse, kunsti ja ühiskondlik-poliitilise mõtte ülemaailmset tähtsust, rõhutab vene õpetlaste prioriteeti teaduse ja tehnika paljudel väga tähtsatel aladel, kõneleb vene kunsti (kirjandus, muusika, teater) mõjust maailmakunstile, vene ühiskondlik-poliitilise mõtte kasvavast tähtsusest. Ajalooõpetaja peab loomulikult pöörama erilist tähelepanu viimasele küsimusele: kui vene teaduse prioriteedist õpilastele kuulevad palju juba füüsika-, keemia-, bioloogiatundides ja vene kirjanduse õitsengust ning ülemaailmsest tähtsusest kirjandustundides, millele ajalooõpetaja võib toetuda, siis on vene ühiskondlik-poliitilise mõtte ajaloo küsimused eriti lähedaseks ja tähtsaks alaks ajalooõpetajale.

Seepärast lasub peaasjalikult temal austav ja vastutusrikas ülesanne näidata 1) 18. ja 19. saj. vene eesrindliku demokraatliku mõtte edusamme ja selle mõju meie maa teistele rahvastele ja 2) leninismi suurt ülemaailmset tähtsust ning osa.

*

Peatugem lõpuks mõningail meetodilistel küsimustel, kuidas üles ehitada ja anda vene kultuuriajaloo tunde keskkoolis.

1. Kultuuriajaloo tundides tutvuvad õpilased selle mitmesuguste külgedega. Vastavalt programmile kuuluvad näit. teema „19. saj. 60.—70. aastate vene kultuur“ hulka ühiskondlik-poliitilise mõtte, teaduse (keemia, füsioloogia, matemaatika), kirjanduse, maali- ja helikunsti küsimused.

Kuid see ei tähenda hoopiski, et kultuuriajalugu jaguneb reaks iseisvaiks ülevaadeteks teaduse, kirjanduse, maali-, ehitus-, teatri-, helikunsti jne. ajaloo alalt, mida seob vaid a j a l i n e ü h t s u s.

Praktikas võib kahjuks sageli kohata tunde, kus õpetaja piirdub kultuuri üksikute külgede lühiülevaadetega, aga mõnikord vaid mitmesuguste kultuurialade tegelaste nimede loetlemisega ja lühikeste märkustega nende elu ja tähtsaimate tööde kohta.

¹⁹ J. V. Stalin, Teosed, 6. kd., Tallinn, 1948, lk. 52.

Iga ajajärgu kultuuri iseloomustab sisemine ühtsus, mille määravad valitsevad ideed. Avada see sisemine ühtsus, näidata, kuidas valitsevaist ideedest on kantud kõige mitmepalgelisemad kultuuri-avaldused — see tähendabki viia arusaamisele antud ajajärgu kultuurist. Nii on 60.—70. aastate eesrindliku vene kultuuri iseloomustamisel tähtis välja selgitada need põhilised ideed, mis lubavad nimetada tüüpilisteks 60. aastate tegelasteks nii füsioloog Setšenovi, poeet Nekrassovit, helilooja Mussorgskit kui ka maalikunstnik Perovi, näidates nende eripalgelise loomingu najal 60.—70. aastate mitteaadlikest intelligentsi kasvataja Tšernõševski vaimustavate ideede mõju. Materialism teaduses ja realism kunstis, piiritu andumus rahva huvidele ja järjekindel demokraatlikkus, sügav ideelisus ja printsiipiaalsus — see seob 60.—70. aastate kõige eripalgelisemate kultuurialade tegelasi. See on Perovi ja Repini maalide, Nekrassovi luule, Mussorgski muusika ja Tšernõševski esteetika ühiseks jooneks.

Neist kaalutlustest juhindudes saab kultuuriajaloo tunnid ka kõige otstarbekohasemalt üles ehitada. Parimate õpetajate praktikas algavadki need tunnid üldreeglina ajajärgu üldiste ideede iseloomustamisega, seejärel selgitatakse, kuidas need juhtivad ideed esinevad mitmesugustel kultuurialadel ja lõpuks näidatakse ajajärgu tähtsaimate kultuurisaavutuste alusel nende tähtsust nii meie maa kui ka teiste maade kultuuri arengus.

2. Kultuuriajaloo tundide hariduslik ja kasvatuslik tähtsus sõltub suurel määral sellest, kuidas õpetajal õnnestub luua elav ja emotsionaalne kujutus vene kultuuri suurmeestest ja nende töödest. Seejärel peab õpetaja neil juhtumel, kui ta ei saa toetuda teistes tundides omandatud materjalile (näiteks vene maali- ja helikunsti arengu küsimustes), tutvustama õpilasi vene kultuurimeistrite tähtsaimate suurteostega.

Kultuuriajaloo tundide materjali omapärasus kohustab õpetajat valdama oskust 1) teha õpilastele kunstiteosed tajutavaks, millega on tagatud, et neis tekivad esteetilised ja emotsionaalsed elamused, ja 2) avada kunstiteoste ideeline sisu.

Näitlikustamisvahendite (kõige sagedamini reproduktsioonide), mõnikord ka montaaži kasutamine, väikeste katkete lugemine vastava ajajärgu ilukirjandusest või memuaaridest, õpetaja enda elav ja emotsionaalne jutustus — need ongi põhilisi meetodilisi vahendeid, mida kasutab hea õpetaja kultuuriajaloo tundides.

3. Sellest järgneb ka klassivälise töö erakordne tähtsus kultuuriajaloo küsimustes: suurepärase vene kultuuritegelaste elulugude ja täiendava ilukirjanduse lugemine, tutvumine kujutava kunsti teostega, muusikateoste kuulamine, teatri ja kino külastamine jne. Eriti kättesaadavana kõigile koolidele osutame siin kinofilmide vaatamisele ja nende põhjal arutluste korraldamisele. Nõukogude kinematograafia on loonud palju väärtuslikke filme eri ajajärgude vene kultuuritegelastest. Nii võimaldab ülihuvitavat ja süvenenud tutvumist 60.—70. aastate vene muusikaga äsja ekraanile jõudnud film „Mussorgski“. Meenutagem siin ka kunstilisi filme Glinkast, Pirogovist, Mitsurinist, Žukovskist jt., ent samuti kasulikke populaarteaduslikke filme.

Teatud ajajärgu kultuuriajaloo tundmaõppimisel etendab üsna tähtsat osa temaatiline kooliõhtu. Paljud koolid korraldavad näit. 19. sa-

jandi vene kultuuri ajaloo alalt süstemaatiliselt kooliõhtuid. Nende organiseerijaiks on ajalooõpetajad koos teiste ainete (eriti vene keele ja kirjanduse) õpetajatega. Need õhtud sisaldavad õpilaste lühiettekandeid vastaval teemal ja ilukirjanduslikke ning muusikalisi palu. Niisuguseks kooliõhtuks korraldatakse ka vastav näitus.

Käsitelles sel viisil suure vene rahva suurt kultuuri, õpivad noored seda rahvast mõistma ja armastama. Sellega aitab õpetaja kaasa meie suure paljurahvuselise kodumaa rahvaste veelgi tihedamale koondumisele vene rahva ümber, kes on „... kõige silmapaistvam rahvus kõigist Nõukogude Liidu koosseisu kuuluvaist rahvustest“ (Stalin).

Seltsimees Stalin keele sõnavarast.

A. KASK.

Seltsimees Stalini keeleteaduslikud tööd „Marksismist keeleteaduses“, „Mõningaist keeleteaduse küsimustest“ ja „Vastus seltsimees-tele“, kus seltsimees Stalin paljastas N. J. Marri marksismi vulgariseerijana keeleteaduses ja suunas nõukogude keeleteaduse õigele teele, annavad ühtlasi geniaalse lahenduse reale nõukogude keeleteaduse põhiküsimustele. Nende põhiküsimuste hulgas leidub käsitlus ka keele sõnavarast, selle olemusest, kujunemisest ja põhifondist, mille jälgimine ongi käesoleva ülevaate lähemaks ülesandeks.

Juba keele olemusest kõneldes näitab seltsimees Stalin, et ei saa olla keelt sõnadeta. Ta ütleb: „Keel on vahend, tööriist, mille abil inimesed üksteisega suhtlevad, mõtteid vahetavad ja vastastikuse mõistmise saavutavad. Olles otseselt seotud mõtlemisega, registreerib ja fikseerib keel sõnades ja sõnade ühendamises lauseteks mõtlemise töö tulemusi, inimese tunnetamistöö edusamme, ja teeb seega võimalikuks mõtete vahetamise inimühiskonnas“¹.

Keel koosneb sõnadest. Kõik keeles esinevad sõnad moodustavad keele sõnavara. Tekib küsimus, kas sõnad ongi siis keel. Nagu seltsimees Stalin näitab, „... sõnavara omaette ei moodusta veel keelt, — ta on pigem keele ehitusmaterjal. Nagu ehitusmaterjalid ehitustöödel ei moodusta hoonet, kuigi ilma nendeta on võimatu hoonet ehitada, nii ka keele sõnavara ei moodusta keelt ennast, kuigi ilma temata pole mõeldav ükski keel. Keele sõnavara omandab aga ülisuure tähtsuse, kui ta läheb keele grammatika käsutusse, mis määrab sõnade muutmise reeglid, sõnade lauseteks ühendamise reeglid, ja annab seega keelele harmoonilise, mõtestatud iseloomu“². Keele sõnavara leidub ju igas sõnastikus, kuid sel kujul, nagu sõnad seal on esitatud, ei sisalda need ühtki tervikulist mõtet. Nad on lihtsalt materjaliks, millest meie vastavate grammatikareeglite kohaselt oma mõtete väljendamiseks ja suhtlemiseks vajalikke lauseid koostame. Alles grammatiliselt vastava keele nõuete kohaselt vormistatud ja

¹ J. Stalin. Marksismist keeleteaduses. Mõningaist keeleteaduse küsimustest, Tallinn, 1950, lk. 19.

² Sealsamas, lk. 20.

järjestatud sõnad võimaldavad vajaliku mõtet keeleliselt väljendada. Rida sõnu ilma vormitunnusteta ja vastava järjestuseta ei anna veel mõtet. Näiteks sõnad marksist, saama, pidama, keel, pealisehitus, baas ei ütle seda, mida ütleb lause Marksist ei saa pidada keelt pealisehituseks baasile. Sellega on ka seletatav, miks me ainult sõnastiku varal, küllaldaselt tundmata vastava võõrkeele grammatikat, ei saa alati õigesti aru võõrkeelsest lausest.

Et mõista tänapäeva keelt ja selle sõnavara olemust, tuleb veidi lähemalt vaadelda keele sõnavara kujunemist, sest on ju keele sõnavaragi mitte ühe ajastu, vaid rea ajastute produkt. Täiesti õigesti märgib seltsimees Stalin, et „...tänapäeva keele elemendid rajati juba kauges minevikus, enne orjapidamise ajastut. See keel oli lihtne ja väga kehva sõnavaraga”³. Ja tõesti, kui jälgime näiteks meiegi keele soome-ugrilist sõnavara, s. o. niisuguseid juursõnu, mis esinevad kõigis soome-ugri keelterühmades, siis näeme, et see sõnavara kajastab ürgkogukondlikku ajastut, millal inimene tarvitas veel kivist tööriistu, kasutas jahil vibu ja noolt, elatus kalastusest ja metsastusest, millal hakkas alles kujunema primitiivne karja- ja põllupidamine. Sellest kõnelevad niisugused soome-ugri keeltes esinevad sõnad, nagu nool, kala, kivi, vesi, pesa, lind, rebane, õng, peni, juur, puu, tuli, süsi jne., samuti näiteks kõige igapäevasemad sõnad, nagu kehaosade nimetused pea, silm, käsi, jalg, veri, süda, sugulusvahetused märkivad terminid, nagu ema, isa, naine, poeg, väi, rida pöördsõnu, nagu kandma, panema, minema, olema, elama, tundma, andma, nägema, ujuma, kasvama jne. Arvult ei ole seesuguste praegustes keeltes säilinud vanade soome-ugriliste juursõnade hulk kuigi suur, eesti ja ungari keeles on näiteks seesuguseid ühiseid sõnu umbes 400. Seega on meil küllalt põhjust arvata, et ürgkogukondliku ajastu keele sõnavara ei olnud rikas.

Hiljem aga, nagu ütleb seltsimees Stalin, „...hõimud ja rahvad killustusid ja läksid laiali, segunesid ja ristusid”⁴, ning kõik see tõi suuri muutusi keelde. Ka soome-ugri hõimud on killustunud, rännanud laiali eri ilmakaartesse, nende keeled on ristunud teiste keeltega, seejuures kas säilitades oma soome-ugrilise keele põhistruktuuri või sulanedes teistesse keeltesse (näit. merjalaste, muromlaste keel). Nii on ajalooline areng toonud igasse soome-ugri keelterühmesse ja üksikkeelde erijooni, mis avalduvad keele struktuuris ja sõnavaras.

Kui võrdleme mõnd lähemat keelt, näit. soome keelt eesti keelega, siis näeme, et enamik igapäevases kõnekeeles esinevaid juursõnu on ühised. Seejuures on läänemere-soome keelte ühised sõnad häälikuliseltki niivõrd lähedased üksteisele, et vastava piiriala elanikud ilma eriliste raskusteta naaberkeelest aru saavad.

Märkida võiks läänemere-soome keelte ühisest sõnavarast kõneldes sedagi, et ühised on nendes keeltes ka varasemad laenud naaberkeeltest. Nii on omaaegsed läänemere-soome keeled kokku puutunud

³ J. Stalin. Marksismist keeleteaduses. Mõningaist keeleteaduse küsimustest. Tallinn, 1950, lk. 23.

⁴ Sealsamas.

balti, germaani ja slaavi keeltega. Slaavlastelt on näiteks laenatud kaubandusalaseid sõnu, nagu lodi, turg, määr, tööriistade nimetus, nagu sirp, sahk, värten, koonal, elamu ja selle sisustuse alalt sõnu, nagu aken, lusikas, vaagen jt. On arusaadav, et kõik need sõnad on läänemere-soome keeltesse tulnud suhtlemisel naaberhõimudega ja -rahvastega, kajastades seega nende omaaegseid kokkupuuteid. Ühtlasi võimaldavad need laenud, mille tarvituselevõtmine ei saanud olla juhuslik, selgitada, missugused olid ühe või teise rahva vastastikused suhted ja mida õpiti ühelt või teiselt rahvalt.

Et kokkupuuted teiste rahvastega keele sõnavara rikastavad, seda märgib ka seltsimees Stalin, kõneldes ristumisest. Seltsimees Stalin näitab, et ristumise tõttu antagonistlikus klassiühiskonnas ei teki mitte uus kolmas keel, vaid et ristumise tulemusena üks keel säilitab oma grammatilise struktuuri ja sõnavara põhifondi, teine keel aga sureb kord-korralt välja. Seejuures „...toimub võitnud keele sõnavara teatav rikastumine võidetud keele arvel, kuid see ei nõrgenda, vaid, vastupidi, tugevdab teda“⁵. Laenamise või ristumise teel saadud sõnavara assimileerub keele varasema sõnavaraga ja nii ei saa vastava keele rahvuslik omapära sellest vähimatki kahju.

Nagu seltsimees Stalin näitab, toob tootmise edasiarenemine, klasse tekkimine, kirja tekkimine, kaubanduse arenemine, trükimasina ilmumine, kirjanduse arenemine endaga kaasa suuri muutusi keeles ja selle sõnavaras. Neid muutusi võime ka eesti keele sõnavara arengus näha, sest „... keele sõnavara kui muutustele kõige tundlikum on peaaegu lakkamatu muutumise seisundis“⁶.

Kui XIII saj. saksa vallutajad tungisid meie maale ja orjastasid eesti rahva, siis ei saanud see jätta oma mõju avaldamata ka eesti keelele ja selle sõnavarale. Kuigi ristiusu põhiterminid (rist, raamat) olid meile tuttavaks saanud juba slaavlaste kaudu, toodi meile vägivaldsete ristiusustajate poolt kaasa kogu kiriklik terminoloogia, näit. seesugused sõnad, nagu klooster, nunn, piiskop, köster, preester, võõrmünder, torn, jünger, altar, käärkamber jt. Saksa käsitöölise kaudu on eesti keelde tulnud rohkesti käsitöö-ala sõnavara, mis nüüd on juba paiguti vananenud, näit. antvärk, värkstuba, aga samuti amet, sell, meister, pinsol, liist, tisl, saag, hõövel, treima, vinkel, maaler, värv, pints, mölder, kringel jne. Samasugust saksa päritoluga sõnavara kohtame näiteks elamusisustuse alal (pink, kapp, kast, lühter), kehakatete nimetustena (kleit, vooder, müts, vest) ja muudelgi aladel.

Sajandeid kestnud kokkupuuted meie idanaabritega on toonud eesti keelde arvukalt ka hilisemaid vene laene. Eriti rohkesti on neid tulnud keelde ajajärgul, millal meie maa kuulus Vene keisririigi koosseisu. Nii on näiteks vene keelest tulnud arvukas rahade, mõõtude ja kaalude nimede kogu, nagu näit. rubla, kopikas, teng, arsin, puud, tessatin e. tiin, setverik e. veerik (viljamõõt), rida nõude (karavin, mannerng) ja toitude (pliinid,

⁵ J. Stalin. Marksismist keeleteaduses. Mõningaist keeleteaduse küsimustest. Tallinn, 1950, lk. 26.

⁶ Sealsamas, lk. 21.

kissell, präänikud) nimetusi, sõjaväeteenistuse ja administratsiooniga seoses olevaid sõnu, nagu kasarm, pagun, sinel, polk, polkovnik, ranits, kasakas, pristav, sandarm jne.

Nagu siit selgub, ei ole kokkupuuted teiste keeltega eesti keelele mõjunud kahjulikult, vaid on rikastanud keele sõnavara, tehes seega keele suhtlemisvahendina väljendusvõimelisemaks. Ja nagu eespool märgitud, ei ole laenatud sõnad jäänud võõrkehadena keelde, vaid on assimileerunud eesti varasema sõnavaraga, alludes samal määral kõigile eesti sõnade muutmisreegile (näit. polk, om. polgu jne.).

Seltsimees Stalin märgib, et keel on „... otseselt seotud inimese tootmistegevusega, ja mitte ainult tootmistegevusega, vaid ka igasuguse muu tegevusega kõigil tema töö aladel“⁷. Tööstuse ja põllumajanduse, kaubanduse ja transpordi, tehnika ja teaduse pidev kasv nõuab keelelt tema sõnavara täiendamist uute sõnade ja väljenditega. Seega nõuab siis arenev ühiskondlik elu üha sõnavara rikastumist. Feodaalajal, millal eesti talupoeg oli surutud pärisorja olukorda, ei saanud ka eesti keele sõnavara areng olla hoogne. Kuid möödunud sajandil, seoses feodalismi kriisiga ja kapitalismi arenemisega, mis — nagu näitab seltsimees Stalin — toob paratamatult endaga kaasa rahvuse tekkimise, hakkas ka eesti keele sõnavara jõudsamalt arenema, sest tekkiv eesti kirjakeel vajas rikkalikumat sõnavara, kui see esines toleaeegses üldrahvalikus eesti ühiskeeles. Nii ei piirduta nüüd laenamisega või murdesõnade tarvituselevõtmisega, vaid hakatakse ka teadlikult sõnavara rikastamise võimalusi otsima. Kreutzwald, Jakobson, Hermann jt. toleaeegsed kirjamehed püüavad leida eesti sõnu vajalikkude mõistete väljendamiseks. Nii näiteks toob Kreutzwald eesti keelde rea arstiteaduslikke termineid, nagu palavik, põletik, mädanik, samuti sõnu teistelt aladelt; nimetame neist siin sõnu, nagu hapnik, süsinik, kunstnik, etendus, rõõvik, iduleht jt. C. R. Jakobson rikastab eesti keelt samuti rea sõnadega, nagu ollus, avaus, jääliugustik, kiltkivi jne. K. A. Hermannilt on rida sõnu muusika alalt, nagu avamäng, helilooja, keelpill, puhkpill, keeleteaduse alalt, nagu häälik, kääne, ainsus, keeleteadus, lauseõpetus, siis kõik käänete nimed ja rida muid sõnu, nagu haritlane, õpetlane jt. Nii tuli kapitalismi ajastul meie keelde õige rohkesti uusi sõnu, sest tootmine ja elu-olulised tingimused muutusid põhjalikult.

Nagu teada, seletas Marr ja tema koolkond uue sõnavara tekkimist sellega, et keel on pealisehitus, mis otseselt sõltub majanduslikust baasist. Marri arvates uus ühiskondlik formatsioon pidi kaasa tooma põhilise murrangu keeles, seega ka uue sõnavara. Seltsimees Stalin aga näitab, et Marri seisukoht on täiesti väär, sest seoses uue ühiskondliku formatsiooniga ei teki uut keelt. Nii on viimase 30 aasta jooksul likvideeritud Venemaal kapitalistlik baas ja on loodud uus sotsialistlik baas, kuid vene keel on põhiliselt jäänud endiseks. Mis on siis keeles selle perioodi jooksul muutunud? Seltsimees Stalin vastab sellele küsimusele järgmiselt: „Teataval määral on muutunud

⁷ J. Stalin. Marksismist keeleteaduses. Mõningaist keeleteaduse küsimustest. Tallinn, 1950, lk. 8.

vene keele sõnavara, muutunud selles mõttes, et see on täienenud üsna suure hulga uute sõnade ja väljenditega, mis on tekkinud seoses uue sotsialistliku tootmise tekkimisega, uue riigi, uue sotsialistliku kultuuri, uue ühiskondliku elu, moraali ilmutamisega, lõpuks, seoses tehnika ja teaduse arenemisega; on muutunud rea sõnade ja väljendite mõte, mis on saanud uue tähenduse; sõnavarast on välja langenud teatav hulk vananenud sõnu. Mis aga puutub vene keele sõnavara põhifondi ja grammatilisse ehitusse, mis moodustavad keele aluse, siis neid pärast kapitalistliku baasi likvideerimist ei likvideeritud ega asendatud keele sõnavara uue põhifondiga ja uue grammatilise ehitusega, vaid vastupidi, nad jäid tervenisti püsima ja jäid ilma igasuguste tõsiste muutusteta.⁸

Neidsamu nähtusi, mis seltsimees Stalin märgib siin vene keele kohta, võime täiel määral tähele panna ka eesti keele sõnavara arengus. Kui me jälgime eesti keele sõnavara kujunemist viimase kümne aasta jooksul, siis võime samuti väita, et eesti keele sõnavara on selle aja kestel täienenud tuhandete uute sõnadega. Me nimetame neid sõnu nõukogulikeks sõnadeks, sest nad on tulnud meie keeles tarvitusele nõukogude korra ajal. Jälgides seda uut sõnavara näeme siin sõnu, mis on seoses Nõukogude riigi ja tema organitega (näit. ülemnõukogu, täitevkomitee), parteiga (näit. bolševik, parteialgorganisatsioon, parteiorganisatsioon), uue sotsialistliku tootmisega (nagu näit. plaanimajandus, graafik, tootmisplaan), põllumajandusega (kolhoos, sovhoos, kollektiviseerimine, agrotehniline, külvikampaania), karjakasvatusega (zotehniline, loomakasvatusfarm, linnufarm, silohoidla), nõukoguliku tööga (eesrindlane, lööklane, stahhaanovlane, autahvel, rändpunalipp, hoogtöö), uue sotsialistliku kultuuriga (agitatsioonitöö, propagandaosakond, välkmiiting, kultuurihoone, jooksukross, võistkond), nõukogude teaduse ja tehnika arenguga (mitšuurinlik, mitšuurinlane, automaattööpink, novaator, raadiosõlm). Jälgides tänapäeva ajalehti võime peaaegu igas kirjutises leida sõnu, mis varem puudusid või esinesid hoopis teises tähenduses. Seejuures nii nende nõukogulikkude sõnade enamiku kui ka varem keelde toodud uute sõnade kohta tuleb märkida, et need on küll sisuliselt uued sõnad, kuid keeleliselt materjalilt ei ole need tavaliselt uued, vaid on kas liitsõnad tuntud tüvedest (näit. ühisloomakasvatus, heakorrakontor, kergetööstusministeerium) või tuletsid tuntud liidete varal (näit. nõukogulikkus, eesrindlane, kahjurlus jt.).

Seltsimees Stalin märgibki, et seoses formatsioonide vahetumisega paljud sõnad ja väljendid saavad hoopis uue tähenduse. Seda nähtust võime ka tänapäeval eesti keeles igal sammul tähele panna. Võrrelda näiteks selliste sõnade, nagu tehnika, kaader, dialektiline, sektor, demokraatia jne. tähendust. Kui varem tehnika tähendas töötlemisviisi (näit. maalimistehnika, maad-

⁸ J. Stalin. Marksismist keeleteaduses. Mõningaist keeleteaduse küsimustest. Tallinn, 1950, lk. 4.

lustehnika) või ala (tehnikaulikool), siis nüüd tähendab tehnika ühtlasi riistu, masinaid, tehnilisi vahendeid, millega midagi tehakse, näit. põllundustehnika (universaaltraktorid, elektrilüpsimasinad), sõjatehnika jne. Kui varem kaader märkis sõjaväe alatist koosseisu, siis nüüd märgitakse sellega iga tööala erialaliste töötajate kogu (kaadriosakond on igas tööstuses, asutuses), kui dialektika varem märkis kõne-, vaidluskunsti, siis tänapäeval märgib see teadust looduse, inimühiskonna ja mõtlemise arenemise üldistest seadustest, kui varem brigadir oli brigaadiülem sõjaväes, siis nüüd on igal tööalal brigaade ja brigadire. Põhiliselt on tähendus muutunud ka seesugustel sõnadel nagu pioneer, nõukogu, baas, graafik, forsseerima jne., jne.

Kolmandaks märgib seltsimees Stalin, et rida vananenud sõnu on sõnavarast välja langenud. Sedasama võime konstateerida ka eesti keele kohta. Veel möödunud sajandil esinesid eestikeelses kirjanduses niisugused sõnad, nagu piirits (täh. valvur), pookstav (täh. kirjataht), mis praegu on peaaegu tundmatud. On muidugi rida niisuguseid sõnu, mida veel kirjanduse või murdekeele kaudu mõnel määral tuntakse, aga mille sisu tänapäeval enam sagedasti ei teata, näiteks kaugas, kanter, kipper, kilter, petkel, kaatsad, kõlad, pallapoolik jne. Kuid mitte ainult varasemad sõnad, vaid mitmed isegi veel paarikümmend aastat tagasi tarvitusel olnud sõnad on jäänud võõraks, näit. volikogu, frentš jt.

Kõneldes seltsimees Stalini keelelistest töödest, tuleb eriti teravalt esile tõsta tema õpetust sõnavara põhifondist. Mis on siis sõnavara põhifond? Seltsimees Stalin kõneleb oma töös korduvalt sõnavara põhifondist, tõstes esile selle põhilisi tunnuseid. Ta ütleb: „Peamine keele sõnavaras on sõnavara põhifond, kuhu kuuluvad ka kõik juursõnad selle tuumana. Selle ulatus on palju väiksem kui keele sõnavaral, kuid ta elab väga kaua, sajandite vältel, ja annab keelele baasi uute sõnade moodustamiseks.“⁹ Teisal toob ta näiteid sõnavara põhifondi kuuluvatest sõnadest, öeldes: „Tõepoolest, milleks oleks vaja, et olemasolev keele struktuur, tema grammatiline ehitus ja sõnavara põhifond häviks või asenduks uuega pärast iga pööret, nagu see tavaliselt sünnib pealisehitusega? Kellele on vaja, et „vesi“, „maa“, „mägi“, „mets“, „kala“, „inimene“, „käima“, „tegema“, „tootma“, „kauplema“ jne. nimetataks mitte veeks, maaks, mäeks jne., vaid kuidagi teisiti?“¹⁰

Nagu siit selgub, läheneb seltsimees Stalin küsimusele ajalooliselt, tõstes esile sõnavara põhifondi puhul selle püsivuse, selle ulatumise minevikku. Lähtudes sellest seisukohast peaksime eesti keele sõnavara põhifondi hulka arvama kindlasti valdava osa neist sõnadest, mis on ühised läänemere-soome keeltele, olgu nad pärit veelgi varasemast ajast või olgu nad läänemere-soome keeltesse tunginud laenedena. Seejuures on loomulikult oluline, et sõnavara põhifondi hulka kuuluvad sõnad märgiksid inimestevahelises suhtlemises vajalikke põhimõisteid. Kui lähemalt vaatleme seltsimees Stalini poolt toodud näi-

⁹ J. Stalin. Marksismist keeleteaduses. Mõningaist keeleteaduse küsimustest. Tallinn, 1950, lk. 20.

¹⁰ Sealsamas, lk. 7.

teid, siis näeme, et need sõnad märgivad seesuguseid olulisi esemeid ja tegevusi, mis ei sõltu otseselt ühestki formatsioonist. Ei ole seepärast juhus, et eesti keeleski kõikides nendes sõnades esinevad tüved on ühised kõigile läänemere-soome keeltele, paiguti aga ulatuvad kaugematessegi sugulaskeeltesse (näit. v e s i, k a l a, t e g e m a jt.). Kuid mitte ainult sõnavara põhifondi püsivus ja põhifondi kuuluvate sõnade tähendus pole oluline, vaid oluline on ka see, kas antud sõna on vastava keele juursõnaks. Juursõnad, millest on vastavas keeles teatud rida tuletisi ja liitsõnu, kuuluvad seega samuti sõnavara põhifondi. Nii näiteks sõnad nagu kiri (vrd. k i r j a l i k, k i r j a n d u s, k i r j a n i k, k i r j u t a m a, k i r j a s t u s, k i r j a s a a t j a jt.), s a a m a (vrd. s a a t m a, s a a d e, s a a t u s, s a a d u s jne.), r a s k e (vrd. r a s k u s, r a s k e n d a m a, r a s k e t ö ö s t u s jne.) kuuluvad juursõnadena põhisõnavarasse. Tegelikult need mõlemad tunnused, s. t. ulatumine kaugesse minevikku ja juursõnana esinemine teataval määral kattuvad, sest tavaliselt on juursõnad ühtlasi ka ajalooliselt vanemad. Kuid sel puhul võib tekkida küsimus, kuidas on siis olukord seesuguste sõnadega, millel ei ole sajanditepikkust iga, kuid mis siiski on meie tänapäevakeeles kõige harilikumad, nagu p a r t e i (vrd. p a r t e i l i n e, p a r t e i l a n e, p a r t e i t u), k o m m u n i s m (vrd. k o m m u n i s t, k o m m u n i s t l i k) jne. Et need sõnad meil kõige sagedamini esinevate sõnade hulka kuuluvad ja ühtlasi ka juursõnadeks on, siis pole kahtlust, et ka neid tuleb pidada kuuluvaks sõnavara põhifondi. Kuigi alati ei ole kerge lahendada, missugust sõna pidada sõnavara põhifondi hulka kuuluvaks, missugust mitte, võib siiski sõnavara põhifondi tunnustena alla kriipsutada järgmisi jooni: a) sõnavara põhifond on kestva eaga, püsiv, vähe muutuv; b) sõnavara põhifond on lähtekohaks uutele tuletistele; c) sõnavara põhifondil on kande osa ühiskondlikus suhtlemises, see on rahvapärane, omane üldrahvuslikule ühiskeelele; d) põhisõnavara on kitsama ulatusega kui keele üldine sõnavara.

Seltsimees Stalin annab mõningad tunnused, mis eraldavad sõnavara põhifondi üldisest sõnavarast. Nii märgib seltsimees Stalin, et kui keel lahkub üldrahvalikult seisukohalt ja asub mõne sotsiaalse rühma teenistusse, siis ta degradeerub, muutub mõne sotsiaalse rühma ž a r q o o n i k s ja on määratud kadumisele.

Sellega on seltsimees Stalin näidanud, et žargoonisõnad ei kuulu sõnavara põhifondi. Iseloomustades žargooni on ta ühtlasi žargooni teravalt eraldanud üldrahvalikust keelest. Käsitelles žargoonide tunnuseid kirjutab seltsimees Stalin: „Neil on valimik mõningaid spetsiifilisi sõnu, mis peegeldavad aristokraatia või kodanluse ülemkihtide spetsiifilisi maitseid; teatav hulk väljendeid ja kõnekäände, mida iseloomustab peenus ja galantsus ning mis on vabad rahvuskeele „jämehäädtest“ väljenditest ja kõnekäändudest; lõpuks teatav hulk võõrsõnu.“¹¹

Eelmine selgitus näitab ühtlasi, kuidas suhtuda eesti keeles seesugustesse nähtustesse, nagu seda on meie keeleuuendus ja keeleuuenduslik sõnavara. Teatavasti oli meie keeleuuendusliikumisele tüüpiliseks jooneks eraldumine üldrahvalikust keelest, peenuse ja

¹¹ Sealsamas, lk. 11.

galantsuse taotlemine, eluvõõras esteeditsemine ja individuaalitsemine. Arvestades seltsimees Stalini seisukohta, ei saa meie keeleuuendust tema rahvakeele põlgusega ja eraldumistendentsidega pidada millekski muuks kui imperialismiaegse eesti kodanluse ladvakihi žargooniks, mida püüti küll rahvale peale suruda, kuid mis oli määratud kiratsemisele ja väljasuremisele. Ei ole siis päris õige kõnelda keeleuuenduslikust keelest, sest kasutab ju see üldrahvaliku keele põhisõnavara ja grammatilist struktuuri, vaid kitsa ühiskondliku rühma žargoonist. Ei tule aga ka selle üle imestada, et teatav arv selle žargooni sõnu, mille järele oli terav ühiskondlik vajadus, tungis sellest žargoonist ka kirja- ja ühiskeelde ning tuli tarvitusele. Üldrahvalik keel ammutab ju oma vajaduste rahuldamiseks sõnu nii territoriaalsetest dialektidest, žargoonidest kui ka teistest keeltest. Kui käesoleva sajandi teisel aastakümnel keeleuuendus esitas rea sõnu, mille järele oli vajadus, siis võeti need sellest žargoonist üldkeelde tarvitusele. Tegelikult aga, nagu teame, on kodanliku keeleuuenduse kaudu keelde tulnud sõnade arv palju väiksem kui nende žargoonisõnade arv, mis kunagi pole tarvitusele tulnud.

Ka murdesõnad ei kuulu sõnavara põhifondi, kuid nagu seltsimees Stalin kirjutas sm. Sanžejevile näitab, tuleb territoriaalseid murdeid teravalt lahus hoida ühiskondlike ladvakihtide žargoonidest, sest teataval tingimustel võivad murded rahvuste kujunemise ajajärgul saada isegi rahvuskeele aluseks, kuna nad omavad oma sõnavara põhifondi, grammatilist struktuuri ja teenindavad rahvamasse. Nii sai omal ajal nn. Kesk-Tallinnamaa keel eesti kirjakeele aluseks ja kõik vastava ala sõnad said üldrahvalikkudeks sõnadeks. Kirjakeele kujunemisel on aga kirjakeel endasse koondanud sõnu ka teistelt murdealadelt, kuigi ainult piiratud määral. Enamik teiste murrete sõnu ei kuulu seega sõnavara põhifondi ja on samuti kui žargoonisõnad määratud kadumisele.

Peale žargooni- ja murdesõnade jäävad väljapoole sõnavara põhifondi piire ka kõik kitsaste erialade oskussõnad, valdav osa võõrsõnu, samuti hulk nn. kirjanduslikke sõnu, mida ainult ilukirjanduses või kõrges stiilis tarvitatakse (näit. õilis, üllas, isegi uljas jne.).

Seltsimees Stalini õpetusel sõnavarast ja selle põhifondist on ka suur praktiline väärtus. Et iga keele õpetamise puhul on oluline õpetada eelkõige neid sõnu, millel on ühiskondliku suhtlemise seisukohalt enam kaalu, siis on loomulik, et näit. nii emakeele kui võõrkeelte õpetamisel lähtutaks esmajoones sõnavara põhifondist, kõige sagedamini keeles esinevaist sõnadest, keele sõnavarale aluseks olevaist juursõnadest. See aga ei tähenda, et keelte käsitusel tuleks piirduda ainult sõnavara põhifondiga, sest kogu keele sõnavara — nagu eespool märgitud — on palju ulatuslikum.

Seltsimees Stalin ütleb: „Sõnavara peegeldab keele seisundi pilti: mida rikkam ja mitmekülgsem on sõnavara, seda rikkam ja arenenum on keel.“

Sellest järgneb ühtlasi, et meie keeleteadlaste ülesandeks on uurida eesti keele sõnavara ja soodustada selle sõnavara arengut, et ka nõukoquulik eesti keel stalinlikel alustel võiks kujuneda rikkaks ja arenenud keeleks, mis on suuteline rahuldama meie nõukogude ühiskonna üha kasvavaid vajadusi.

Mitšuurinlikke katseid kooliaedades.

J. KÕIV.

On käimas äge võitlus kahe maailma vahel: ühel pool viimses surmaeelses agoonias visklev kapitalistlik maailm, teisel pool noor, elujõuline, üha kiiremini kommunismile sammuv sotsialistlik maailm. Vana maailm, vaatamata sellele et ta on määratud paratamatule hukumisele, ei taha vabatahtlikult loovutada oma juba kõikuvaid positsioone ajaloo areenil, vaid püüab iga hinnaga pikendada oma eluiga. See on aga asjata, sest ajalooratast ei saa tagasi pöörata.

Pinev võitlus käib kõigil aladel: poliitikas, kirjanduses, kunstis, tehnikas, teaduses, põllumajanduses. Eriti terav on võitlus bioloogia-teaduses, sest hõlmab ju see teadusala kõige keerulisemaid protsesse, mis toimuvad igas elavas organismis: inimeses, loomas, taimes ja koguni mullas.

Nagu kõikjal, on ka bioloogiateaduses kaks leeri: ühel pool kapitalistliku ideoloogia esindajate leer — mendelistlik-veismanistlik-morganistlik bioloogiateadus, teisel pool noore sotsialistliku maailma eesrindliku ideoloogia esindajate leer — materialistlik mitšuurinlik bioloogiateadus. 1948. aasta 31. juulist kuni 7. augustini V. I. Lenini nimelises Üleliidulises Põllumajandusteaduste Akadeemias toimunud teaduslikul sessioonil, mis oli pühendatud olukorrale bioloogiateaduses, sai reaktsiooniline mendelistlik-veismanistlik-morganistlik bioloogiateadus purustava hoobi. Võitis materialistlik mitšuurinlik agrobioloogiateadus.

Kapitalistliku maailma idealistlik bioloogiateadus võtab inimeselt relvad võitluses loodusega, võitluses uute taimesortide ja loomatõugude aretamise eest. Sotsialistliku maailma materialistlik bioloogia-teadus — mitšuurinlik bioloogiateadus — annab inimesele tõhusad vahendid looduse ümberkujundamiseks.

Seepärast tuleb visalt võidelda reaktsioonilise kodanliku bioloogia igandite vastu, esinegu need ükskõik missuguses varjatud vormis. On vaja süstemaatiliselt ja väsimatult õppida tundma mitšuurinliku bioloogiateaduse teoreetilisi aluseid ja nendele alustele rajatud põllumajanduslikku praktikat kolhoosides, sovhoosides, koolides.

„Inimene, see kõlab uhkelt,“ ütles suur nõukogude kirjanik Maksim Gorki. Nõukogude inimene, toetudes eesrindlikule mitšuurinlikule agrobioloogiateadusele, võib ja peabki olema suureks, uhkeks looduse juhiks, looduse ümberkujundajaks.

Eriti suured ja huvitavad ülesanded seisavad meie noorte ees. Nende ees avaneb selline tööpõld, sellised avarad perspektiivid, millest meie, vanem generatsioon, ei võinud unistadagi. Noored on selle paraadi organiseerijad ja juhid, millest võtavad osa lõunast põhja marssivate taimede kolonnid. Noored on need komandörid, kes käsu-

tavad taimi-lõunamaalasi asuma elama uutesse karmimatesse põhjamaistesse „korteritesse“. Noored on need, kes rikastavad töötava rahva lõunalauda haruldaste kõrgeväärtuslike köögi- ja puuviljadega. Noorte käes on nõukogude teaduse kasvav jõud, mis võimaldab neil kaunistada meie linnu, kolhoose, sovhoose, tehaste ja tööstuste ümbrust ning koole selliste lillede, ilupuude ja -põõsastega, mida meie varem kunagi ei ole näinud. Kümne meetri kõrgused roosid, sinised ja mustad roosid, gladiolid, mille iga õie läbimõõt on 15—20 cm, hiiglased herakleumid, mitmevärvilised daaliad, lilled, mis õitsevad mitmekraadilise külma käes... See ei ole fantaasia ega muinasjutt — see on lähem tulevik.

Noorus võidab. Kuid selle võidu saavutamiseks on vaja „õppida, õppida, õppida“ (J. V. Stalin) ja... saadud teadmised ellu viia. Kommunismi ajastul peab elu mitte ainult rikkalik, vaid ka ilus olema. Meie tänased noored homsete täiskasvanutena ongi kommunistliku ühiskonna ülesehituse lõpuleviijad.

Selle ülla võitluse üheks rindelõiguks on bioloogia. Uue eesrindliku bioloogiateaduse elluviimise tähtsaks abinõuks on koolide **mitsuuriinlikud katseaiad**.

Botaanika, bioloogia ja darvinismi aluste kursuse õppimisel on väga suur, peaks ütlema koguni otsustav tähtsus koolide mitsuuriinlikel katseaedadel. Ent sellega ei piirdu nende katseaedade tähtsus. Töö nendes on kommunistliku kasvatusasendamatuid vahendeid. Töötamine kooli õppe- ja katseaias võimaldab kasvatada õpilasi nõukogude rahvaste sõpruse ja elustava nõukogude patriotismi vaimus. See töö loob alused paljudele õpilastele edaspidiseks teaduslikuks tööks loodusteaduse, bioloogia, agronoomia, zootehnika ning koguni arstiteaduse alal.

Töö koolide katseaedades ei tohi jääda „hiina müüri“ taha. See töö ja selle tulemused on vaja kanda kolhooside ja sovhooside põldudele, heina- ja karjamaadele, köögivilja- ja viljapuu- ja puu- ja parkidesse, — ühe sõnaga kõikjale, kus kasvavad ja võivad kasvada taimed. Ainult siis on sellel tööil hindamatu tähtsus.

Et see nii on, seda tõestavad väga veenvalt töökogemused endise Võrumaa (praegu Võru, Rāpina, Antsla, Põlva ja Vastseliina rajooni) koolide katseaedades kahe viimase aasta jooksul. Eriti suured on Võru Keskkooli, Kurenurme Seitsmeklassilise Kooli, Võru I ja III Seitsmeklassilise Kooli ning Jaani Algkooli katseaias saavutused. Need on üldhariduslikud koolid, kuid käesolevas artiklis ei saa mööda minna ka Rāpina Aiandustehnikumi suurepärasest töödest ja saavutustest õpetaja-mitsuuriinlase Adolf Vaigla juhtimisel. On juba olemas rida silmapaistvaid saavutusi, kuid ees seisavad käesoleval aastal veelgi suuremad tööd ja ulatuslikumad perspektiivid. Järgnevas räägime, mida on saavutatud ühe või teise kooli katseaias. Samuti püüame anda kirjelduse haruldasemate taimede ja katsete kohta.

Missugused osakonnad olid valdavamas enamikus nendest katseaedadest? Need osakonnad olid järgmised:

1. Taimede süstemaatika osakond.

Selles osakonnas olid taimed paigutatud perekondade ja sugukondade järgi. Iga sugukonna esindajaid oli võimalikult palju. Maa-

vitsaliste sugukonnast oli näiteks Võru Keskkooli katseaias 13 sorti kartuleid, must maavits, okasõun, maguspipar, mitmed tomatisordid (Lucullus, Kondine Red, Gribovi (Alpatjevi) külmakindlad tomatid), füsaalis (juudikirss), kartuli-tomati hübriid, baklažaan, tubak. (Muide, tubakat vaadeldes küsisid sageli katseaija külastajad: „Kas teie siis reklaamite õpilastele suitsetamist?“ Sel puhul märkigem, et suur nõukogude õpetlane akad. Šmuk on leiutanud menetluse, kuidas saada kõige lihtsamast tubakasordist, mahorkast, suurel hulgal sidrunihapet, ja et praegu töötavad NSV Liidus suured tehased, kus valmistatakse just mahorkast sidrunihapet.)

2. Kollektsoonid.

Need olid ulatuslikud Võru Keskkooli ja Kurenurme Seitsmeklassilise Kooli katseaedades, teistes koolides olid kollektsoonid pisut väiksemad. Kollektsoonidest esinesid:

a) teraviljade kollektsoon: nisu-, odra-, kaera-, hirsi-, maisisordid;

b) heintaimede kollektsoon: ristik, timut, kerahein, aasnurmik, raihein, päris aruhein jt.;

c) kartulisortide kollektsoon: siia ei tohi paigutada mittevähikindlaid kartulisorte;

d) köögiviljade kollektsoon: peakapsas, lillkapsas, nuikapsas, kaalikas, söögipeet, söögiporgand, kurgid, kõrvitsad, melonid, arbuusid, tomatid, seller, petersell, sibul, küüslauk, murulauk, talvisibul (*Allium fistulosum*, vene keeles лук-батун), hernes, uba, aed-uba, salat, sigur, till, redis, mustjuur, aedmalts, rabarber, rõigas, mädarõigas, maguspipar, füsaalis (juudikirss) jt.;

e) silokultuuride kollektsoon: mitu päevalille-sorti, mille hulgas oli eriti huvitav 4 meetri kõrgune sort „Gigant-549“, mesik, mais, maapirn, lupiin, söödakapsas;

f) söödajuurviljade kollektsoon: söödakaalikas, söödanaeris, söödaporgand, söödasukrupeet, komfrei (see taim on uudne ENSV-s, teda kasutatakse söödakultuurina (juurikad) ja meetaimena) jne.;

g) ravim- ja maitsetaimede kollektsoon: tokkroos, kultuurpiparmünt (*Mentha piperita*), iisop, koirohi, riitsinus, sinep, köömen, mustköömen (*Nigella*), magun, koriander, majoraan jt.;

h) tehniliste kultuuride kollektsoon: mitu lina-sorti (kiu- ja õlilina), kanep, tokkroos (saadakse praegu juba eksperimentaalsetes tingimustes kiudu), riitsinus (õli tehnilisteks otstarveteks), raps (kui õlitaim), saflor (õlitaim), suhkrupeet jne.;

i) dekoratiivtaimede kollektsoon: lilled, ilupuud ja -põõsad, ilukõrvits. Siin mainime ainult haruldasemaid: daaliate hübriidid (18 sorti), jällegi riitsinus, unimagun, aedmalts (lehed, õied, varred lillakaspunased), mahoonia (mitmeaastane põõsas), forsüütia (mitmeaastane, kõige varajasem, kuld kollaste õitega põõsas), äädikapuu, herakleum (on üheaegselt ka suurepärase meetaim) jne.

Meetaimed asusid dekoratiivtaimede kollektsioonis; peale herakleumi kuulusid siia valge mesik, aedkilbirohi (*Alyssum maritimum*), komfrei, lupiin jt.

3. Dendroloogia osakond.

See oli kõikides koolides väikene, välja arvatud Kurenurme Seitsmeklassiline Kool (praegu Antsla rajoonis). Toome siin nende puude ja põõsaste nimetused, mis olid Kurenurme Seitsmeklassilises Koolis (kui kõige paremas selles osas üle 5 rajooni): harilik kask, harilik kuusk, mänd, kadakas, mägimänd (5 eksemplari), Engelmanni kuusk, leinapaju, vaher, elupuu, kuldsõstar, korgipuu, äädikapuu, verev kontpuu, läätspuu, valge sirel, lilla sirel, täidisõieline (vääristatud) sirel, ungari sirel, mahoonia, forsüütia, põõsasenas, pappel, kadakas, sarapuu, tsuuga, küdoonia, kibuvits, roosid, kastan, siberi nulg, tuhkpuu, hõbepaju, vitspaju, jasmiin, Thunbergi kukerpuu ja palju teisi.

4. Puuviljaaed.

Puuviljaaedades kasvasid mitmed õunasordid, pirnid, ploomid, kirsid, maguskirsid, must sõstar, punane sõstar, valge sõstar, karusmarjad, viinamarjad, vaarikad, maasikad jne.

5. Katsete osakond.

Selline osakond oli kõigis mainitud koolide katseaedades. Kuivõrd aga kõige enam ja kõige laiaulatuslikumalt oli katseid korraldatud Võru Keskkooli mitšuurinlikus agrobioloogia katseaias, siis toome allpool nende katsete kohta pikema kirjelduse. Juba siinkohal märkimisväärne, et selles katseaias oli korraldatud rida katseid, millega siiani ei ole veel tegelnud Eesti NSV teaduslikud uurimisasutused, nagu näiteks tomatite kasvatamine agronoom Derkatši meetodil, maapirni pintseerimine, füsaalse sügiskülv jt.

6. Uute taimede osakond.

See määrang ei ole teaduslikult küll päriselt õige, sest selles osakonnas asuvad taimed olid varemgi olemas, kuid uute taimedena esinevad nad meil, Eesti NSV-s. Selles osakonnas olid riitsinus, saflor, tšumiisa, lüffa jt.

7. Kiviktaimla.

Kiviktaimlad olid Kurenurme Seitsmeklassilises Koolis, Võru I Seitsmeklassilises Koolis, Võru Keskkoolis jm. Parim üldhariduslike koolide kiviktaimla oli Kurenurme Seitsmeklassilises Koolis, sellele (taimede arvu suhtes) järgnes Võru I Seitsmeklassilise Kooli kiviktaimla ja Võru Keskkooli kiviktaimla (viimane oli väike). Siin ei saa jätta märkimata Räpina Aiandustehnikumi mitut (3) kiviktaimlat. Just Räpina Aiandustehnikumi kiviktaimlaid tuleks võtta eeskujuks kivik-

taimlate rajamisel. Oleks väga soovitatav, et Rápina Aiandustehnikumi organiseeritaks võimalikult palju õpilaste ja õpetajate ekskursioone.

8. Tiigid ja veebasseinid.

Neid leidus enamikus koolide katseaedades. Spetsiaalselt ehitatud veebasseinid seisva veega olid Võru I Seitsmeklassilisel Koolil ja Kurenurme Seitsmeklassilisel Koolil. Tiigid ja veebasseinid rahuldasi täies ulatuses nõudmisi veetaimede osas. Peale selle võis siin jälgida mitmesuguste vees elunevate putukate ja loomakeste elu.

9. Seemnekasvatuse ja -paljundamise osakond.

Allakirjutanu andmeil oli selline osakond ainult Võru Keskkoolis. Sel puhul tuleb eriti alla kriipsutada, et sellel osakonnal oli ja on suur tähtsus. Võru Keskkooli kogemused näitavad, et tänu sellele osakonnale oli võimalus jagada välja rohkesti seemnematerjali, istikuid, mugulaid jne., mistõttu paljud koolid said väga kiiresti rajada enesele samasugused katseaiad. Samuti anti Võru Keskkooli katseaiast hulgaliselt seemne- ja istutusmaterjali ümbruskonna kolhoosidele. Viimast asjaolu tuleks eriti hinnata ja see eeskuju vääriks laiaulatuslikumat järgimist.

Võru Keskkooli katseaiast sai 1949. aastal mitmesugust seemnematerjali umbes 15 kooli (Kurenurme Seitsmeklassiline Kool, Jaani Algkool, mitmed praeguse Vastseliina rajooni koolid jne.). 1950. aasta kevadel (aprillis) valmistati Võru Keskkooli VIII—XI ja pedagoogilise klassi õpilaste poolt kuni 1500 seemnepakikest väljajagamiseks teistele koolidele. Iga pakikese peal oli taime nimetus eesti, vene ja ladina keeles, sort, päritolu, seemnete saamise koht (sageli ka aadress). Haruldasemate taimede (komfrei, riitsinus, saflor jne.) seemnepakikestele oli veel õige lühidalt lisatud kasvatamise agrotehnika. 1950. aastal said selliseid seemnepakikesi Võru Keskkooli kaudu ligi 100 kooli (nende hulgas ei olnud ainult endise Võrumaa koolid, vaid ka üksikud koolid Valgamaalt, Saaremaalt jne.), üks lastekodu, mitmed agronoomid, kolhoosid ja kolhoosnikud. Muide, juba 1950. a. kevadel oli Võru Keskkooli katseaial võimalus anda Kalevi kolhoosile kuni 500 maapirni mugulat maapirnipõllu rajamiseks ja nende mugulate paljundamiseks. Juba 1951. aastal on sellel kolhoosil võimalus rajada suurem maapirnipõld, mida võib edukalt kasutada sigade karjakopliina ja silokultuuri põlluna. (Maapirni väärtus seeduva valgu ja söötühikute suhtes on palju kõrgem päevalille väärtusest, pealegi nõuab maapirnipõld palju vähem tööjõudu kui päevalillepõld.)

Võib tekkida küsimus, et milleks nii pikk jutt seemnekasvatusest, seemnepaljundamisest ja väljaandmisest teistele koolidele, lastekodudele, kolhoosidele jne.? Kas see ei ole liigne aja- ja töökulu? Ei, kaugelki mitte. Seemnekasvatuse, -paljundamise ja seemnete väljaandmise kaudu on igal kooli katseaial võimalus luua teiste koolide ja noorte mitsuurinlastega tihedaim side ja nimelt praktiline side. Kooliaedadel on võimalus laiaulatuslikult propageerida mitsuurinliku materialistliku agrobioloogiatega saavutusi kolhoosides ning ergutada ka kolhoosnikuid katsetama uute taimedega. Katsetöö üleviimisel koolide katseaedadest kolhooside põldudele, köögi- ja puuvilja-

aedadesse, heina- ja karjamaadele on aga väga suur tähtsus. Meie ei või hetkekski unustada seltsimees Stalini juhatusi, et teadusel, mis ei anna midagi praktikale, pole olulist tähtsust.

Jagades välja seemneid ja mitmesugust istutusmaterjali kooliaiaist, on meil võimalus kõnelda sellest, kuidas on saadud ja aretatud ühed või teised taimed, võime suure uhkustundega rääkida Nõukogude Liidu prioriteedist sel alal, suurtest Nõukogude Liidu teadlastest ning sellest, et ainult Nõukogude valitsus, bolševike partei ja geniaalne Stalin on andnud meie teadlastele niisugused võimalused loominguks tööks, mida pole üheski kapitalistlikus riigis. Andes välja hargneva peaga nisu seemneid, räägime akad. Lössenko töödest, andes välja nisu-orasheina hübriidi seemneid, kõneleme akad. Tsitsini töödest, jagades lühikese kasvuajaga odra- ja kaerasortide seemneid, jutustame akad. Eichfeldi ja tema kaastöötaja prof. Rudnitski töödest polaarvööndis, andes pistoksi Mitsurini poolt aretatud õuna-, pirnijt. puudelt, räägime üheaegselt sellest suurest õpetlasest ja abist, mida osutasid temale Nõukogude valitsus, bolševike partei, inimsoo geeniused Lenin ja Stalin. Kõik see võimaldab kasvatada meie noorsugu nõukogude patriotismi vaimus, nõukogude rahvusliku uhkuse vaimus.

10. Eostaimede osakond.

Neid osakondi oli eelmistel aastatel vähe, kuid nad on õppekavade kohaselt vajalikud. Siin peaksid esinema sõnajalad, samblad, samblikud, võimaluse korral ka üksikud seenteliigid. Kus on aga suuremad võimalused, seal võib kasvatada šampinjone. See töö on võrdlemisi lihtne.

11. Puukool.

Võru Keskkooli katseaias on umbes 180 noort õunapuud ja samalpalju musta, valge ja punase sõstra pistikuid (praegu juba aastased taimed). Tänu Võru Keskkooli bioloogiaõpetaja sm. Lukatsi tööle möödunud talvel ja suvel võib selle kooli katseaias pookida hulgaliselt noori õunapuid juba käesoleval aastal. Sellel alal on märkimisväärse töö sooritanud ka Antsla rajooni Kurenurme Seitsmeklassilise Kooli direktor sm. Reigo. Hästi organiseeritud puukool annab õpilastele palju praktilisi kogemusi, võimaldab korraldada rea katseid vegetatiivse hübriidiseerimise alal ning osutada ka suurt abi ümbruskonna kolhoosidele. Noorte loosungiks peab olema: „Mitte ühtegi kooli ja kolhoosi ilma viljapuuaiata, mitte ühtegi kolhoosiperet ilma oma õunte, pirnide, ploomide, sõstarde, vaarikate, maasikateta!“

Räpina Aiandustehnikum alustas möödunud kevadel suure, väga ilusa üritusega: istutati kirsse, maguskirsse, õunapuid jne. põldudevaheliste teede äärde. Kas see ei vääri järeletegemist? Kujutelge, et mõne aasta möödumisel on kõikjal Eesti NSV-s, kogu NSV Liidus teede ääred palistatud viljapuude ja marjapõõsastega! Arvame, et koolid võiksid juba nüüd selle kasuliku töö algatajaks olla. Oleks väga ilus, kui käesoleval aastal rida koole istutaks viljapuud ja marjapõõsad kas või koolimaja juurde suunduva tee äärde. Ja see on kõikjal võimalik!

*

Eelpool tööme lühikese kirjelduse selle kohta, missugused osakonnad ja kolleksioonid olid rajatud reas endise Võrumaa koolide katseaedades. Ülaltooduga ei taheta sugugi öelda, nagu peaks kõikjal just niisama talitama. Mõistagi võib ju neid osakondi ja kolleksioone olla palju enam. Seda ühelt poolt. Teiselt poolt muutub elu iga päevaga, mispärast ka töö koolide katseaedades ei tohi jääda kivistunud raamidesse. Alati peab tulema midagi uut, huvitavat, vajalikku, õpetlikku juurde. Kui näiteks 1949. aastal Võru Keskkooli katseaias olid ainult kolleksioonid, katseid oli võrdlemisi vähe, siis juba 1950. a. rekonstrueeriti see katseaed tunduvalt: suurenes tublisti taimede arv igas kolleksioonis, lisandus palju uusi katseid ning, mis on väga tähtis, eraldati teatav osa katseaiast noorematele (1—V) klassidele, kus kasvatati just neid taimi, mis on ette nähtud nende klasside õppekavades. Selline katselappide „kinnistamine“ andis positiivseid tulemusi.

Mida teha praegu?

Aeg ei oota. Praegu, juba täna-homme tuleb alustada tööga, olgugi et valge lumevaip veel katab maad, olgugi et külmataat veel hommikuti näpistab nina ja kõrvalesti. Mida siis teha praegu? Praegu on vaja:

- 1) teha katseaija plaan, märkides selles, kuhu paigutada mitmesugused kolleksioonid, taimed ja katsed. Neid plaane (mustandeid) on vaja teha mitu, et juba külviajal oleks kerge märkida igale katselapile külvatava või istutatava taime nimetus, sort, külviaeg, päritolu, kust on saadud seemned jt. andmed;
- 2) tellida seemned, istikud, pistikud jne.;
- 3) valmistada päevikud, vaatluste vihikud, etiketid;
- 4) varuda mineraalväetised, bakterväetised (nitragiin, azotogeen), mikroväetised (peamiselt vasevitriol), leppida kokku kolhoosiga, sovhoosiga, linnades heakorrakontoriga orgaaniliste väetiste saamise suhtes. Välja selgitada, kust on võimalik saada lupja, lubimerglit, põlevkivituhka, ning viimased kohale toimetada;
- 5) varuda taimekaitsevahendid (tseresaan, germisaan, protars, DDT, heksaklooraan, kasoraan) ja kasvuained;
- 6) muretseda vajalik inventar ja tööriistad;
- 7) varuda vajalikul arvul fotomaterjali, et oleks võimalik jäädvustada filmile või fotoplaadile tehtav ja tehtud töö ning selle tulemused;
- 8) välja töötada täpne katsete korraldamise plaan. Selleks oleks vaja luua tihe kontakt kohalike agronoomidega, teaduslike uurimisasutustega (Jõgeva Riiklik Sordiaretusjaam, Eesti NSV Teaduste Akadeemia Põllumajanduse Instituudi Polli, Tartu, Kuu-siku filiaal) ja põllumajandustehnikumidega (Räpina Aiandustehnikum, Väimela Loomakasvatustehnikum, Antsla Põllumajandustehnikum jne.);
- 9) ette valmistada lavad, teha külvid lavadesse, pottidesse, külvikastidesse (see kõik tuleb teha märtsikuus);

- 10) märtsi lõpus ja aprilli alguses viia läbi tomati ja kartuli, kurgi ja kõrvitsa, arbuusi ja kõrvitsa pookimine. Taimed selleks tuleb varem kasvatada pottides, külvikastides jne.;
- 11) alustada suviteraviljade, kartuli ja köögiviljade jaroviseerimisega (köögiviljade ja kartuliga alustada märtsis, suviteraviljadega — aprillis) ja stratifitseerimisega;
- 12) veelkordselt organiseerida loenguid ja vestlusi Mitsurini, Timirjazevi, Darwini, Lössenko, Viljamsi, Tsitsini, Kizjurini, Lepešinskaja, Eichfeldi, J. Aamisepa, M. Pilli jt. tööst, elust ja nende õpetlaste saavutuste ellurakendamisest.

Selles osas on väga kasulik, kui vanemate klasside õpilased, noored naturalistid, ise valmistavad sellised loengud ja referaadid.

Loenguid ja vestlusi neil teemadel on vaja korraldada koolis ja ka väljaspool kooli (kolhoosis, rahvamajas jne.). Sellega tõstame huvi kogu ümbruskonnas kooli katseaia vastu.

Kooli katseaia plaan.

See tuleb teha võimalikult suures formaadis, et saaks igale katse-lapile kirjutada mitmesuguseid andmeid. Katselappide suurus võiks olla keskmiselt 1 m², kuid üksikute taimede puhul peab katselappide suurus olema 2, 3, 4 m² või enamgi (näiteks kõrvitsa, suurte päevalil- lede, söödakapsa, arbuuside, mesiku, riitsinuse jt. puhul). Katselap- pide vahed tuleks arvestada 40—50 cm, et oleks võimalik kultuure hooldada. Mitmeaastastele taimedele ja püsikutele eraldatagu koht kas aia või kollektsiooni äärel, mitte keskel. Planeerimisel peetagu ran- gelt silmas õige külvikorra nõudeid. Ja seda niihästi teraviljade, köögiviljade kui ka teiste kultuuride puhul. Eriti on see oluline maa- vitsaliste (kartul, tomat, baklažaan, pipar, füsaalis, okasõun jt.) sugu- konna suhtes, sest nendel taimedel on palju ühiseid haigusi.

Päevikud, vaatluste vihikud, etiketid.

See töö ei kannata samuti viivitamist. Päevikutes, nagu näitavad 1949. ja 1950. a. kogemused, tuleks teha järgmised lahtrid: järjekorra nr., taime nimetus, sort, kust saadud, külviaeg, tärkamise aeg, õits- mise algus, vilja valmimine, koristamise aeg, saak katselapilt, saak ümberarvestatuna hektaarile, märkused (siin kirjeldatakse mitmesugu- seid hooldamistöid, märgitakse taime mõõted, väetamine jne.), õpilase — taime hooldaja — nimi.

Eraldi tuleb teha veel päevik, kuhu märgitakse lühidalt üles kõik tööd iga päev.

Etiketid on kõige otstarbekohasemad teha plekist, mis on kaetud valge õlivärviga. Ent kui ei ole plekki, siis võib etikette valmistada ka õhukesest lauast. Vineerist etiketid kannatavad ilmastikuolude all (vihm jne.). Etiketi suurus võiks olla 10×12 cm või 12×14 cm. Kol- lektsioonide ja osakondade tähistamiseks tuleks teha suuremad eti- ketid — sildid. Etiketid kinnitatakse vastavaile kepikestele. Kure- nurme Seitsmeklassilises Koolis kasutati selleks edukalt vana tele- fonitraati.

Võru Keskkoolis oli etiketile märgitud: taime nimetus eesti, vene ja ladina keeles (algkoolide katseaedades võib ladinakeelne nimetus ära jääda), sugukond, sort, külvi- või istutamise aeg. Allakirjutanu soovib etiketile märkida ka, milleks kasutatakse taime ja samuti taime hooldava õpilase nimi (külvi- ja istutamise aeg, samuti õpilase-hooldaja nimi kantakse etiketile hiljem hariliku pliiatsiga).

Inventar.

On vaja varuda järgmist inventari ja vahendeid: labidaid, raudrehasid, köplaid, kastekanne, traatvõrgust sõelu mulla sõelumiseks, aianuge, aiakääre, vastavaid pritse taimekaitsevahendite (kasoraan jt.) pritsimiseks, kärusid, siis nõõri (20—30 meetri pikkust), sidumismaterjali (niin, marli), luudi, tugikeppe, valgusekindlaid kaste (foto-periodismi katseteks), matte lavadele, traati, peenikest nõõri jne.

Väetised ja taimekaitsevahendid.

Väetistest tuleb varuda superfosfaati, kaalisoola, kainiiti, fosforiidi-jahu, lämmastikväetisi (ammoonsalpeeter jt.), nitragiini, azotogeeni, vasevitrioli, lupja, põlevkivituhka, lubimergliit, turvast, laudaväetist, kodulindude sõnnikut.

Kõiki mineraalväetisi võib saada kooperatiividest, nitragiini ja azotogeeni tuleb aga tellida Eesti NSV Teaduste Akadeemia Põllumajanduse Instituudi Kuusiku filiaalist (postiaadress: Rapla, Eesti NSV TA Põllum. Instituudi Kuusiku filiaal, tel. Rapla 4-a).

Väetiste ostmisel märgitagu üles väetises oleva fosforhapendi, kaali või lämmastiku protsent. Väetised hoitagu kuivas varjulises kohas, igaüks eraldi.

Ka taimekaitsevahendid varutagu aegsasti ja säilitatagu kuivas kohas.

Missuguseid katseid korraldati kahel viimasel aastal.

Enamikus eelpoolmainitud koolides korraldati järgmisi katseid:

1) sordivõrdluskatsed (teraviljad, kartul, lina, söödajuurviljad, mais);

2) külviaja katsed (sügiskülv, varajane külv, külv tavalisel külviajal, hiline külv);

3) külviviiside katsed (reaskülv, laialkülv, sügavkülv jne.);

4) väetiskatsed (laudasõnnik, mineraalväetised, laudasõnnik+mineraalväetised, bakterväetised (kasutati Võru Keskkooli ja Jaani Algkooli katseaias), mulla lupjamine, põlevkivituhka kasutamine, pealtväetamine);

5) katsed umbrohutõrje alal (umbrohtunud põld ja umbrohuta põld);

6) tomatite kasvatamine agronoom Derkatši meetodil (seda katset tehti ainult Võru Keskkoolis ja see andis hiilgavaid tulemusi);

7) vegetatiivse hübriidiseerimise katsed (kartul ja tomat, kõrvits ja arbuus, kõrvits ja kurk jne.);

8) teraviljade, päevalille ja tatra täiendav tolmumine;

9) pintseerimine (praktiseeriti ainult Võru Keskkoolis; katse tehti päevalille ja maapirniga, et saada suuremal arvul haljasmassi);

10) fotoperiodismikatsed (esines ainult Kurenurme Seitsmeklassilises Koolis ja Jaani Algkoolis);

11) fütontsiitide mõju kahjuritele ja taimehaigustele (katsetati Võru Keskkoolis);

12) risttolmutamine (teraviljad); see katse odraga andis silmapaistvaid tulemusi Võru Keskkoolis;

13) kartuli mitmesugused istutamiseviisid (suured mugulad, keskmised, väikesed, poolitatud mugulad, mugulatipud, idud, kartulikoor, jaroviseeritud ja jaroviseerimata mugulad);

14) maksimaalsete (rekordiliste) saakide agrotehnika (sel alal töötati Võru Keskkooli, Kurenurme Seitsmeklassilise Kooli ja Võru 1. Seitsmeklassilise Kooli katseaias); katsetati päevalille (sort „Gigant-549“), kanepi, köögiviljade, maisi jt. taimedega; silmapaistvad tulemused olid Võru 1. Seitsmeklassilises Koolis (õpetaja L. Markvardti juhtimisel), kus kasvasid tohutu suured päevalilled, kanep, pastinaak jne.;

15) kasulike, lämmastikku koguvate bakterite kasvatamise, paljundamise ja kasutamise katse (tehti Võru Keskkoolis azotobakteritega);

16) bakterväetiste koduse valmistamise ja kasutamise katse (tehti Võru Keskkoolis, Jaani Algkoolis ja Kurenurme Seitsmeklassilises Koolis);

17) soojalembeliste taimede kasvatamine avamaas (katsetati Võru Keskkoolis, Võru 1. Seitsmeklassilises Koolis, Kurenurme Seitsmeklassilises Koolis, Jaani Algkoolis; kasvatati arbuusi, meloneid, nuuti (kaunvili), tšiinat (kaunvili), sojauba (kaunvili), füsaalet, viinamarja, lüffat (Võru Keskkoolis, kuid katse ebaõnnestus — oli liiga külm kevad), maisi (maisi kasvatamine andis kõikjal häid tulemusi, eriti silmapaistvad tulemused olid Jaani Algkoolis kooli juhataja A. Adsoni juhtimisel), riitsinust, maguspiipart (kasvas hästi), baklažaani (1950. a. külma ja kuiva kevade tõttu tulemused olid mitterahuldavad).

Peab märkima, et paljud soojalembelised taimed talusid hästi kevadise öökülmi (-4 , -5°C). Öökülmade all ei kannatanud mais, nuut, tšiina, sojauba, füsaalet, tatar, maguspiipar jne. 1950. aastal lükkasid koolide katseaiad täiesti ümber arvamuse, et lina kannatab kevadiste öökülmade all: -4 , -5°C ei avaldanud mingisugust negatiivset mõju 3—4 cm pikkustele linataimedele (ka Kubani päritoluga õilinale). Mais kannatas samuti sellise öökülma välja. Huvitavam on aga veel see, et nuut, tšiina, sojauba, mille seemned olid saadud Aserbaidžanist, ei kannatanud öökülmade all (igal juhul vähem kui aeduba).

Häid tulemusi andsid kõikjal sügiskülvikatsed (spinat, porgand, seller, petersell, sigur, peet, sibul, küüslauk, kaalikas, kapsas jne.);

18) peakapsalt ja lillkapsalt mitme saagi saamise katse (ühelt taimelt suve jooksul); see katse andis positiivseid tulemusi Võru Keskkoolis (2—3 saaki). Laiaulatuslikult, juba tootmistingimustes, tehakse sel alal katseid Räpina Aiandustehnikumis, kuhu asjasthuvitatud võivad ka kirjalikult pöörduda.

Missuguseid katseid tuleks korraldada tänavu.

Piirdume allpool ainult haruldasemate katsete kirjeldamisega:

1. Tomatite kasvatamine agronoom Derkatši meetodil.

Muld tuleb sügavalt läbi kaevata ja hästi väetada (siiski hoidutagu värskest laudasõnnikust). Väetamiseks on kohane kasutada kõdunenud sõnnikut, superfosfaati, kaalisoola. Tehakse sügavad vaod. Tomatid istutatakse vagude harjadele lamandavas seisundis latvadega lõuna poole. Kogu kasvuajal painutatakse tomateid maa lähedale vit-sadega, vagude vahele asetatakse hagu, et taimed, eriti aga viljad, ei puutuks mulla külge (mädanemise vältimiseks). Tomatile jäetakse üksainus vars, kõrvalvõrsed lõigatakse ära. Kogu suve jooksul mul-latakse, nii et mullakiht katab võimalikult palju ka vart (kuni esi-meste lehtedeni). Enne igakordset muldamist antakse pisut superfos-faati.

Kui alumistele okstele on tekkinud umbes pähkli suurused viljad, lõigatakse tomati latv maha. Kastetakse tublisti (vesi kallatagu vagude vahele). Umbrohust puhastatakse pidevalt.

Sel viisil saadi 1950. a. Võru Keskkooli katseaias igalt tomatitaimelt 33—35 täiesti valminud suurt vilja. Viljad valmisid 15—20 päeva varem kui tavaliste kasvatamisviiside puhul.

Märgime lõpuks, et agronoom Derkatši meetodil on saadud tomatite rekordsaak maailmas — 1340 ts hektaarilt.

2. Mitme saagi saamine suve jooksul ühelt peakapsa- ja lillkapsataimelt.

Peakapsa puhul võetakse varajane sort nr. 1. Nii peakapsa- kui ka lillkapsataimed külvatakse pottidesse juba märtsis (üks taim potis). Aprilli viimastel päevadel või maikuu algul istutatakse taimed koos pottidega avamaasse alalisele kohale. Muld peab olema hästi väetatud ja haritud. Kapsale võib anda suhteliselt palju mineraal-lämmastik-väetisi. Umbes 10. juuni paiku valmivad varajasel kapsal pead; need lõigatakse ettevaatlikult ära, et mitte vigastada alumisi lehti (viimased tuleb tingimata jätta assimileerimisorganina). Pärast esimese saagi koristamist kastetakse sagedasti; võib anda enne kastmist vähesel hulgal ka pealtväetisi (salpeeter, superfosfaat, kaalisool). Suve jooksul kasvab esimeste ärälõigatud peade asemele igale taimele 3—9 pead, mille igäühe kaal on 100, 150 kuni 200 grammi.

Samal viisil toimitakse ka lillkapsaga, ainult siin on vaja ülejäänud lehed painutada õrnalt ärälõigatud pea kohale. Võru Keskkoolis saadi kapsalt 1950. aastal kaks saaki, kolmas saak oli väikene (pead ei jõudnud sügiseste öökülmadeni suureks kasvada).

3. Päevalille ja maapirni pintseerimine.

Päevalille ja maapirnil lõigatakse ära (pintseeritakse) latv koos õiega õige varakult. Pärast seda hakkab neil taimedel kasvama peavarre külge rohkesti lehti ja varsi, milletõttu saab palju enam haljasmassi. Sel katsel on suur tähtsus kolhoosides, kus päevalille kasvatatakse silokultuurina. Oleks soovitatav, kui õpilased suvel teeksid selle katse kolhoosipõldudel.

4. Fotoperiodismi katse.

See katse andis häid tulemusi Kurenurme Seitsmeklassilises Koolis ja Jaani Algkoolis: redise- ja spinatisaak tõusis mitmekordselt, üksikud redised ja spinatid kasvasid hiigelsuureks.

Katse korraldatakse järgmiselt: redise ja spinati katselappidel eraldatakse 2 osa, millest ühes osas kasvatatakse taimed tavalistes tingimustes, teises osas aga kaetakse taimed iga päev täiesti valguskindlate kastidega: redised — 14 tunniks, spinatid — 12 tunniks. Katta on muidugi parem õhtuti (näiteks redised õhtul kella 8 kuni kella 10 hommikul). Selle katse kohta leiavad lugejad pikema kirjelduse V. M. Markovi ja M. K. Hajevi raamatus „Köögiviljandus“, mis on ilmunud ka eestikeelses tõlkes.

5. Fütontsiitide mõju kahjuritele.

Nõukogude teadlased (prof. Tokin jt.) on teinud kindlaks, et paljud taimed (küüslauk, sibul, mädarõigas, toomingas, kanep jne.) sisaldavad teatavaid aineid, mis on surmavad paljudele kahjulikele mikroorganismidele (tüüfust tekitavad pisilased jne.) ja taimekahjuritele. Möödunud suvel võis jälgida Võru Keskkooli katseaias, et need köögiviljad (kapsas jne.), mis kasvasid kanepi lähedal, kannatasid väga vähe taimekahjurite all.

6. Bakterväetiste kasutamine.

Bakterväetiste kasutamine andis 1950. aastal häid tulemusi kapsaste, peetide, kurkide ja tomatite kasvatamisel: saak tõusis tunduvalt. Kasutati azotogeeni. Taimede seemned (kurkidel, peetidel) segati azotogeeniga, istikute juured (kapsastel, tomatitel, kaalikatel) kasteti vette, kus oli lahustatud azotogeen (umbes supilusika täis ämbri vee kohta). Peale selle toimus külv ja istutamine. Siin peab aga rangelt meeles pidama, et kõik see töö toimuks kas pilvise ilmaga või pärast päikese loojangut, sest päikese kiired mõjuvad hävitavalt bakterväetistele. Hapudele muldadele on vaja enne bakterväetiste kasutamist anda lupja, lubimerglit või tublisti põlevkivituhka.

Jääb lõpuks soovida, et vabariigi koolides asutaks ulatuslikumalt ja julgemalt katsetama. Seejuures on tähtis, et katseid ja nende tulemusi propageeritaks ka väljaspool kooli — kolhoosides, sovhoosides, et väärtuslikud algatused ja mõtted leiaksid kiiresti teostamist meie kolhoosi- ja sovhoosipõldudel ning -aedades.

See on õilis ja tänuväärne ülesanne. Töötagem selle kallal huvi ja andumusega!

Füüsika laboratoorsete tööde korraldamise meetodikast ja tehnikast.

A. EMMO.

UK(b)P KK otsuses 25. aug. 1932. a. alg- ja keskkoolide tööst öeldakse: „On vaja süstemaatiliselt õpetada lapsi iseseisvale tööle, laialdaselt praktiseerides mitmesuguseid tööülesandeid sel määral, kuidas nad omandavad vastava kursuse (ülesannete ja harjutuste lahendamine, mudelite valmistamine, töötamine laboratooriumis, herbaariumide kogumine, koolimaa kasutamine õppetstarbel jne.).“

Kehtivates füüsika õppeprogrammides on määratud seitsmeklassilisele koolile 15 laboratoorset tööd ja VIII kuni XI klassile 24 tööd, kokku 39 laboratoorset tööd. Need tööd tuleb igal koolil täita.

Laboratoorsed tööd aitavad tõhusalt kaasa nende eesmärkide saavutamiseks, mida seatakse nõukogude koolile, nimelt: 1) anda õpilastele kindlad teadmised teaduste aluseist, et nad suudaksid õigesti mõista meid ümbritsevat reaalsust, et neil kujuneks õige dialektilis-materialistlik maailmavaade; 2) anda teadmisi ja oskusi õpitud materjali kasutamiseks praktikas, süvendades seega õpilastes arusaamist teaduse ja praktika ühtsusest ja 3) kasvatada huvi iseseisva uurimistöö vastu, õpetada noori iseseisvale tööle.

Neid eesmärke peab õpetaja silmas pidama, organiseerides laboratoorseid töid. Neid eesmärke on silmas peetud ka programmi võetavate laboratoorsete tööde valiku tegemisel.

I. Laboratoorsete tööde meetodid.

Sõltuvalt katseriistade arvust ja õpilaste arengust tuleb valida laboratoorse töö meetod. Üldiselt on koolides kujunenud kolm laboratoorse töö korraldamise meetodit: 1) tööd „ühisel frondil“, kus kõik õpilased klassis sooritavad ühel ajal ühte ja sama tööd, 2) tööd füüsika praktikumina ja 3) gruppitööd, kus klassi õpilased on jaotatud mitmeks (2—4) grupiks ja iga grupp sooritab eri tööd.

Peatume lähemalt igal meetodil.

1. Töötamine „ühisel frondil“.

See meetod seisneb selles, et kõik õpilased klassis sooritavad ühel ajal ühesuguste katseriistadega üht ja sama tööd. Seepärast on sel puhul sobivad niisugused tööd, mille teostamiseks läheb vaja lihtsaid ja kättesaadavaid katseriistu.

Töötades „ühisel frondil“ võib laboratoorne töö kulgeda rööbiti kursusega. Samuti võib see eelneda teoreetilise materjali käsitlemisele, olles seega baasiks, millele rajaneb õpetaja järgnev seletus. Teostades laboratoorseid töid „ühisel frondil“, võime liita orgaaniliselt kõik töövormid, nagu õpetaja seletus, demonstreeritavad katsed, õpilaste laboratoorsed tööd ja ülesannete lahendamine. Kõik loeteldud töövormid rakendatakse ühise eesmärgi saavutamiseks — anda õpilastele põhjalikud ja kindlad teadmised füüsikast.

See töömeetod on eriti sobiv ka siis, kui õpilastel on vähe kogemusi ja oskusi iseseisvaks töötamiseks, sest töö juhendamine on siin lihtne.

„Ühisel frondil“ on otstarbekas sooritada töid:

1) mis on tingimata vajalikud uue materjali käsitlemisel ja mille väljajätmine rikuks kursuse terviklikkust. Näiteks: VI kl. kehade ujumise tingimus vedelikus, VII kl. — voolutugevuse uurimine vooluringi mitmesugustes osades, VIII kl. — pöörlevale kehale rakendatud jõudude tasakaalu tingimus, IX kl. — Boyle'i—Mariotte'i seadus jt.;

2) mis arendavad õpilastes põhilisi oskusi: õpetavad mõõtma pindala, ruumala, voolutugevust, pinget, takistust, kaaluma kehi ning hindama mõõtmistulemuse viga. Neid oskusi on vaja rakendada ka teiste laboratoorsete tööde puhul, mida teostatakse praktikumi korras või grupitööna;

3) mida saab sooritada odavate ja lihtsate katseriistadega, mille muretsemine suurel hulgal on võimalik. Riistu peab olema niipalju, et ühtede ja samade riistadega ei töötaks enam kui 2 õpilast, mõõtmistöödel aga ainult üks õpilane.

Kui katseriistu on vähe, klassis aga palju õpilasi, siis võib klassi jaotada kaheks rühmaks: üks rühm teeb laboratoorset tööd, kuna teine lahendab ülesandeid sama kursuse osa kohta, kuhu kuulub ka laboratoorne töö. Järgmisel tunnil, või kui töö on vähe aega nõudev, siis samal tunnil, vahetavad rühmad oma osad.

Õpilane suudab laboratoorse töö ainult siis edukalt sooritada, kui ta teab, mida on tal vaja teha ja kuidas seda teha. Seepärast peab õpetaja klassis enne tööd „ühisel frondil“ pidama sissejuhatava vestluse, milles ta õpilasi tutvustab töö eesmärgiga, töökäiguga, demonstreerib vajalikke katseriistu ja nende käsitlemist, juhendab, kuidas teostada arvutused ja teha töö kokkuvõtte. Töö plaan, küsimused, joonised ja arvuliste andmete ülesmärkimise skeem kantakse tahvlile ning õpilased märgivad selle oma vihikuisse.

Kui klass on kõigest aru saanud, siis jaotavad 3—6 õpilast „laboranti“ katseriistad laudadele. Laborandid valitakse füüsikat paremini oskavate õpilaste hulgast ja neid instrueeritakse enne laboratoorse töö korraldamist.

Töö ajal õpetaja jälgib õpilasi ja abistab küsimuste ja seletustega neid, kellel töös tekib raskusi. Kui raskusi, millest õpilased ise üle ei saa, tekib töö juures paljudel, siis katkestab õpetaja hetkeks töö, annab lisaseletusi ja töötamine jätkub.

Töös tuleb nõuda maksimaalset täpsust, mida on võimalik saavutada antud riistadega katsetamisel; see sunnib töötama täie tõsiduse ja hoolega. Neile, kes töö varem lõpetavad, antakse arvutusülesanne

samast osast, mille kohta on laboratoorne töö, või täiendav laboratoorne töö (näiteks raua erikaalu mõõtmisel lastakse mõõta puu või korgi erikaalu).

Kui õpilane on töö lõpetanud, valab ta kasutada olnud vedelikud selleks määratud pudelitesse või anumatesse ja seab riistad täiesti töökorda. Riketest katseriista juures teatatakse õpetajale. „Laborant“ asetab iga katseriista vastavasse kasti ja kastid kappi selleks määratud kohale.

Samal või järgmisel tunnil toimub töö kohta lõppvestlus, milles töötulemusi arutatakse kollektiivselt. Kõikide katsetajate töötulemused märgitakse tahvliile, arvutatakse tarbekorral nende keskmised väärtused ja leitakse, missuguse täpsusega saame töötulemuse. Kui mõnel õpilasel esineb hoopis erinev resultaat, siis uuritakse, mis oli niisuguse erinevuse põhjuseks. Et tööd üheskoos oleks kerge analüüsida, selleks on vaja, et kõik õpilased töötaksid ühesuguste katseriistade ja katseesemetega, näit. et kõik mõõdaksid üheraskuse ja samast aineist keha erikaalu, ühesuguse läätse fookuse kaugust, ühesuguse takistusega juhtme takistust jne.

Töö protokollimine puhtas vihikus lõpetatakse kodus. Protokoll peab sisaldama: 1) katse käigu skemaatilised joonised koos vastavate seletustega; 2) kõik mõõtmisandmed, võimaluse korral tabeli kujul, ja arvutused; 3) järeldused ja vastused esitatud küsimustele; 4) graafikud; 5) märkused mõõtmise vea ja tulemuse vea kohta; 6) katsetajate keskmised resultaadid ja 7) lõppvestlusel tehtud järeldused.

Protokolli kirjutamisel peab õpilane katse üle veel kord põhjalikult järele mõtlema ja otsustama, mida ja kuidas kirja panna. Seega õpib õpilane oma tööd korralikult sõnastama. Esiolgu on siin raskusi, seejärel peab õpetaja töö juhendamisel selgitama, kuidas töö protokollida. Pärast vaatab õpetaja laboratoorsete tööde vihikud läbi ja hindab tööd, arvestades ka seda, missuguse oskuse ja arusaamisega õpilane töötas katsetamisel.

2. Füüsika praktikum.

Laboratoorsete tööde teostamine füüsika praktikumi meetodil seisneb selles, et igal õpilaste rühmal on erinev töö, kuid kõik töötavad üheaegselt. Laboratoorseid töid on otstarbekohane teha praktikumi korras siis, kui koolil on ühesuguseid katseriistu vähe (1—2 eksemplari) või tahame teha töid, milleks on vaja keerulisi katseriistu, mille muretsemine suurel hulgal nõuaks palju kulusid.

Kuigi koolil oleks võimalik muretseda küllaldasel arvul katseriistu, pole siiski võimalik kõiki laboratoorseid töid teha „ühisel frondil“, vaid osa katseid tuleb tingimata korraldada praktikumina. Need on niisugused tööd, mis segavad naabruses töötajaid, nagu: vee keemissoojuse mõõtmine, mispuhul, kui töötab ühes ruumis 10—15 rühma, tekib niipalju auru, et see teeb ruumis viibimise raskeks; heli lainepikkuse mõõtmine resonantsi abil on võimatu, kui samas ruumis heliseb 10—15 heliharki; kahe valgusallika tugevuse võrdlemisel on vaja pimedat ruumi, kui aga ruumis on 20—30 valgusallikat, siis pole see ruum sugugi pime, ja naabruses töötavate rühmade valgusallikad segavad tööd. Seega on keskkooli füüsika kursuses rida labora-

toorseid töid, mida tuleb teostada praktikumi korras. Töötades sellel meetodil peab õpilastel olema enam iseseisvust ja leidlikkust kui töötamisel „ühisel frondil“, kus õpetaja saab iga sammu juhendada. Seejärest sobib seda meetodit rakendada keskkooli vanemal astmel (VIII—XI kl.). Kuid ka VII klassi õpilased saavad täiesti rahuldavalt hakkama laboratoorseste töödega praktikumi korras, nagu tõendavad Haapsalu Pedagoogilise Kooli Harjutuskooli kogemused. Katseid organiseerib siin füüsikaõpetaja sm. Paomets. Toome allpool näite VII klassi füüsika praktikumist selles koolis.

Praktikum koosnes üheksast laboratoorsest tööst, neist oli 4 tööd VII kl. kursusest ja 5 tööd VI klassi kursusest, kuna VI klassis oli osa laboratoorseid töid jäänud katseriistade tookordse puudumise tõttu tegemata.

VI klassi kursusest olid tööd: 1) keha erikaalu mõõtmine, 2) tasakaalu tingimus kangil, 3) hõõrdejõu mõõtmine ja selle võrdlemine keha kaaluga, 4) tahke keha erisoojuse leidmine, 5) vee keemisoojuse võrdlemine vee soojendamiseks kuluva soojuse hulgaga; keemine madalal rõhul.

VII klassi kursusest olid tööd: 1) elementide ühendamine patareiks ja patarei elektroodide pinge mõõtmine, 2) elektrivooluringi koostamine; rööbiti ja järjestikku ühendatud juhtide takistuse mõõtmine, 3) elektrilambi võimsuse mõõtmine ja 4) magneetimine, magneti jõujooned, magneti jagatavus.

Varakult, juba koolitöö alguses, anti õpilastele teada, millal algab füüsika praktikum ja mis kuupäeval tuleb teatud õpilasel mingi töö sooritada. Õppetöö käigus (eelmise tunni sisu vastamisel) lasti õpilastel demonstreerida eelmisel tunnil õpetaja poolt tehtud lihtsamaid katseid. Sel teel omandasid õpilased katseriistadega ümberkäimise oskuse (näiteks õppisid mõõtmist voltmeetriga ja ampermeetriga, tegema elektrilülitisi jne.). Uue materjali esitamisel tutvustati õpilasi laboratoorse töö eesmärgiga, töökäiguga ja tööks vajalike katseriistadega. Kui õpikus puudusid juhendid laboratoorse töö teostamise kohta, siis anti õpilastele paljundatud kirjalikud tööjuhendid tutvumiseks koju kaasa. Enne praktikumi algust anti korrata kursuse osa, mida hõlmas praktikum, vesteldi õpilastega kõnealusel küsimusel, tuletati meelde teooriat, tutvustati katseriistu ja õpetati neid käsitsema; lõpuks anti juhtnööre, kuidas katset protokollida, teha arvutusi ja hinnata katse tulemuse vigu. Töö ajal oli igal katselaul kaks eksemplari vastava töö kirjalikku juhendit papile kleebitult. Sel viisil suudeti õpilasi küllaltki hästi juhendada.

Igas tunnis tehti üks töö. Enamasti jäi protokollimise lõpetamine ja mõne töö puhul ka arvutuste teostamine koduseks tööks. Katsetamisel ei esinenud raskusi ja kõik said mõõtmistega tunni jooksul hakkama, isegi tööga nr. 5, mis oli kõige komplitseeritum.

Riistade ettevalmistamisel, nende asetamisel laudadele ja sealt kapidesse abistasid õpetajat 4 õpilast „laboranti“. Kui mõni vajalik riist puudus või oli seal mingi viga, siis pöördui õpetaja või „laborandi“ poole.

Laboratoorse töö lõpetanud õpilane sai individuaalse harjutuslikku laadi ülesande, mille ta iseseisvalt lahendas. Protokolli töö kohta esitas õpilane õpetajale isiklikult konsultatsioonitundides, mis olid mää-

ratud väljaspool õppetunde. Töö esitamisel vestles õpetaja õpilasega, et näha, kuidas õpilane on tööst aru saanud ja kas ta on töö iseseisvalt teinud. Puudulikult sooritatud või puudulikult protokollitud tööd vastu ei võetud, vaid see tuli uuesti teha.

3. Grupi- ehk rühmatööd.

Neid tuleb kasutada sel korral, kui koolil pole küllaldaselt arvul (10—15 eksemplari) ühesuguseid katseriistu. On näiteks koolil kasutamiseks 3 ampermeetrit ja 3 voltmeetrit, siis on võimalik VII kl. sooritada kolm tööd teemal „Juhtme takistuse mõõtmine ampermeetri ja voltmeetri abil“. Samal ajal sooritavad teised õpilased tööd teemal „Elektrivooluringi koostamine“ ja ehitavad valmisosadest elektrimootori mudeli. On üks katse lõpetatud, asutakse järgmise töölaua juurde. Soovitav on, et niisugusel meetodil töötamisel oleks füüsik tund kas esimeseks või viimaseks tunniks, et õpilased saaksid pisut kauem töötada. Kolme või isegi nelja erinevat tööd suudab õpetaja tunni ajal jälgida ja, kui vaja, ka juhendada. On tarvis, et igal töölaual leiduks kirjalik tööjuhend. Kui viimane õpikus puudub, siis tuleks see enne tööd õpilasele tutvumiseks koju kaasa anda.

Siin on oluline, missugused katsed korraga üles seada. Need olgu sisult lähedased, kuid nende teostamisel vajalikud katseriistad olgu erinevad. Nii on sel meetodil edukalt tehtud laboratoorseid töid Tallinna 7. Keskkoolis (õpetajad sm-d K. Rebane ja J. Kelder). Siin on üles seatud (näit. IX kl.) 2 erinevat katset: 1) tahke keha erikaalu leidmine hüdrostaatilise kaalumise teel ja 2) vedeliku erikaalu leidmine ühendatud anumate abil. XI klassis tehakse korraga kolm erinevat tööd: 1) klaasi murdumisnäitaja leidmine, 2) kiire murdumine prisma ja 3) läätse fookuse kauguse mõõtmine.

Peale eelpoolkirjeldatud laboratoorsete tööde meetodite on veel terve rida meetodeid, näiteks: praktikum klassivälise tööna, gruppitööd klassivälise tööna, kontroll-laboratoorsed tööd, kordav praktikum ja kodused laboratoorsed tööd. Igal meetodil on oma tugevad, aga ka mõningad nõrgad küljed. Tehes näiteks alati katseid „ühisel frondil“, jääb õpilastele vähe omaalgatust ja mõtlemistööd, sest siin on kõik täpselt ette kindlaks määratud. Seepärast, kui „ühisel frondil“ katsetatakse vanemais klassides, olgu tööjuhatused vähem üksikasjalised. Arvestades kohapealseid võimalusi leidku õpetaja alati sobivad meetodid laboratoorseteks töödeks.

II. Laboratoorsete tööde korraldamise tehnika.

Kohe, kui alata laboratoorsete tööde korraldamist koolis, tuleb mõelda sellele, kuidas neid teha nii, et see füüsikaõpetajale ei käiks üle jõu. Kui koolis on palju klasse, kus õpitakse füüsikat, siis ei suudeta väljaspool õppetunde korraldada kõikidele klassidele laboratoorseid töid, sest see nõuaks füüsikaõpetajalt nii suurt lisatööd, mida ta ei suudaks täita. Tehes laboratoorseid töid õppetundide ajal, on vaja asja nii organiseerida, et ei läheks kaotsi õpilaste kallist tööaega. Seepärast on tähtis, et katseriistade ja materjalide asetamine töölaudadele ja nende koristamine sealt ning paigutamine kappidesse toimuks kiiresti. Nende ridade kirjutajal oli võimalus möödunud

gügisel näha ratsionaalselt organiseeritud laboratoorseid töid füüsikas Moskva 315. koolis, kus on füüsikaõpetajaks B. S. Zvorõkin. Et töödeks vajalikke katseriistu oleks kerge kätte saada ja koristada, selleks hoitakse neid kappides samas ruumis, kus tehakse laboratoorseid töid. Alati vajalikud riistad, nagu statiivid, mensuurid, kaalud, vihid, termomeetrid jne. hoitakse ühes kapis. Riistadest eraldi ja nii, et õpilased neid kätte ei saa, hoitakse piiritust, petrooleumi, elavhõbedat, eetrit, bensiini, vasevitrioli lahust, happeid ja teisi ohtlikke aineid. Kui hoida neid katseriistadega koos, rikuvad nende aurud riistu. Ühte liiki riistad (näiteks ampermeetrid) hoitakse neile määratud kastis üheskoos. Kast on nii suur, et olemasolevad riistad selle täpselt täidavad. Ainsast pilgust kastile piisab, et näha, kas kõik katseriistad on kohal või mitu neist puudub. Valmis on pandud ka kõik tööks tarvisminevad pisiasjad (tuletikud, nõõpnõelad jm.). Nii näiteks on optikatöödeks vajalikud nõõpnõelad torgatud korgisse, igasse 5 nõõpnõela.

Kastid katseriistade hoidmiseks on pealt lahtised: seega on kerge näha, kus vajalik katseriistade kast asub. Kui kapis, kus neid kaste hoitakse, on vähe ruumi, siis võib kastid paigutada ka üksteise peale, kuid sel korral peab kastile kleepima suure ja selge sildi pealkirjaga, mis näitab, mida kast sisaldab.

Moskva 315. koolis kasutatakse ka katseriistade jaotamisel ja nende tagasipaigutamisel kappidesse õpilaste-„laborantide“ abi, mistõttu selleks tegevuseks kulub ainult 2—3 minutit.

III. Katseriistade muretsemisest.

Suuremaks takistuseks laboratoorsete tööde korraldamisel on praegu katseriistade vähesus. Laboratoorsete tööde puhul on vaja hulgaliselt katseriistu, sest ühe riistade komplektiga võib töötada ainult 2, ülimalt 3 õpilast (mõõtmistöödel ainult üks õpilane). Kui rühmad on suured, siis töötavad vaid aktiivsemad õpilased, kuna teised on pealtvaatajad.

Osa katseriistu on kindlasti vaja osta, suure osa katseriistu võivad aga õpilased ja õpetajad ise valmistada.

Selleks, et katseriistu ise valmistada, on vaja tööriistu ja materjali. Tööriistade loetelu on toodud ajakirjas „Nõukogude Kool“ nr. 6, 1948. a. Samas ajakirjas on kirjutusi ka katseriistade valmistamise alalt (vt. nr. 5, 1950. a. ja nr. 2, 1951. a.). Materjali leidub aga igalpool, mida edukalt saab kasutada füüsika katsete korraldamiseks ja katseriistade valmistamiseks.

Meie õpetajate ja haridusala töötajate ülesandeks on hoolitseda, et täidetak bolševike partei tähtis otsus, et teostataks kõik õppeprogrammis ettenähtud laboratoorsed tööd füüsikas. Koolides, kus seda tehakse, on märgata õpilaste elavat huvi füüsika ja tehnika vastu, samuti on õpilastel neis koolides põhjalikud ja kindlad teadmised füüsikast. On vaja, et ka teised koolid joonduksid nende järgi ja asuksid energiliselt laboratoorsete tööde tegemisele, sest tehnika leiab Nõukogude Liidus järjest laialdasemat rakendamist ja seepärast on tähtis, et meie noorpõlv tunneks hästi füüsikat.

Kuidas organiseerin kordamist 7. klassi matemaatikas.

A. LEHIS.

Õpilaste eksamiteks ettevalmistamine on vastutusrikas ja metoodiliselt küllaltki komplitseeritud ülesanne, sest võrdlemisi lühikese ajaga tuleb läbi korrata õpitud aine. Eriti pingeline on kordamine üldharidusliku kooli lõppklassides, s. o. 7. ja 11. klassides, kuna siin on tarvis korrata ka nooremate klasside kursust. Sellepärast tuleb neis klassides kordamine eriti põhjalikult plaanida ja seda teostada mitte ainult eksamielsesel perioodil, vaid kogu õppeaasta jooksul. Hästi planeeritud pidev kordamine kindlustab püsivaid teadmisi ja oskusi ning hõlbustab tunduvalt viimase õppeveerandi edukat tööd. Olen püüdnud korrata pidevalt kogu õppeaasta kestel, kuid kahjuks ei võimalda kava suur maht seda teha vajaliku põhjalikkusega.

Allpool käsitlen lähemalt neid üldisi põhimõtteid ja metoodilisi võtteid, millest juhindun peatselt algaval IV õppeveerandil 7. klassi õpilaste eksamiteks ettevalmistamisel.

Igast õppetunnist eraldan kuni 10 minutit peastarvutamiseks, et arvutustehniliselt kerge te ülesannetega: 1) kindlaks teha, mida õpilased on unustanud, 2) meelde tuletada ebakindlalt omandatud arvutamisreeglid ja mõisted ning 3) saavutada, et uuesti meeldetuletatud teadmised ja oskused muutuksid kindlaks ja püsivaks.

Neid eesmäärke tahan saavutada järgmiste võtetega:

1. Tahvlile või vastavale tabelile on kirjutatud järgmised seosed:

$$\begin{array}{lll} 9 + 18 = 27; & 11 \cdot 7 = 77; & \frac{160}{8} = 20; \\ 24 - 10 = 14; & 72 : 6 = 12; & 2^5 = 32; \\ & \sqrt[3]{64} = 4. & \end{array}$$

Õpetaja näitab mõnda arvu ja õpilane vastab, milline on selle arvu nimetus tehte seisukohalt (summa, jagaja, astendaja, juuritav jne.) või ümberpöörduvalt, s. t. et õpetaja laseb tabelil üles otsida ja näidata või üles otsida ja nimetada liidetavat, vahet, astendatavat jne.

Märkus nr. 1. Ühtlasi tuleb lasta defineerida nimetatud mõisteid.

Märkus nr. 2. Tabelis ei tohi ükski arv esineda rohkem kui üks kord, et vältida arusaamatusi.

2. Tahvlile on kirjutatud või kinnitatud järgmine tabel:

$9a^2;$	$3a^6 + 5a^5 - 3a^4 + 3a^2;$	$3x - 5 = 4;$
$\frac{4a}{7b}$	$u - 2u^2 + 3u^3a - 5u^4b^2;$	$a(x + y);$
$a;$	$(a + b)^2 = a^2 + 2ab + b^2;$	$\frac{3(a + u)}{2(a - u)}$
$u^3;$	$\frac{a}{b} + \frac{c}{d} = \frac{ad + cb}{bd};$	$5a + 3ab - 4b^2.$
$3;$	$4ab + 5a^2 - 3ab;$	

Õpetaja näitab mõnda üleskirjutust või selle osa ja laseb öelda, kuidas seda nimetatakse või, ümberpöörduvalt, laseb näidata või nimetada tabelilt üksliiget, samasust, korrastatud hulkliiget jne.

Märkus nr. 1. Käesoleva tabeli abil kavatsen korrata järgmised mõisted: üksliige, hulkliige, hulkliikme liige, koefitsient, sarnased liikmed, korrastatud hulkliige, võrdus, samasus, võrrand, lugeja ja nimetaja.

Märkus nr. 2. Ühtlasi tuleb lasta defineerida nimetatud mõisteid.

3. Tehete järjekorra, hulkliikmete liitmise, lahutamise, korrutamise ja jagamise, murdude korrutamise ja jagamise, algteguriteks lahutamise ja võrrandite kordamiseks tarvitan allpooltoodud näidistabelitele sarnanevaid tabelleid. Näitan klassile tabelilt ühte ülesannet, mida õpilased vaikselt peast lahendavad, et minu nõudmisel ütelda lahendus ja anda seletusi ülesande lahendamise käigu kohta. Kui olen veendunud, et õpilased arutamisel rakendatavaid reegleid tunnevad, siis teostan kiirarvutamist (seletusetä).

Ülesandeid tehete järjekorra reeglite süvendamiseks:

$$20 - 3 \cdot 2^2; \quad 10 + 4^2 : 2; \quad \frac{15 + 5 \cdot 4}{10}$$

$$15 + 18 : 3^2; \quad 3 \cdot 5^2 - 4 \cdot 5; \quad (5 - 3) \cdot 2^3;$$

$$\frac{14 + 16}{2} \quad 2(9 - 2^2); \quad 2^3 \cdot 3^2 - 50;$$

$$20 + [(5 - 2^2) + 4].$$

Ülesandeid hulkliikmete ja üksliikmete liitmisele ja lahutamisele:

$$3a + 5b - 2a - 4b; \quad 6a - (5x - 3a + 2x);$$

$$8a - 3a^2 - 5a + 2a^2; \quad 3ab^2 - 2a^2b - 2a^2b;$$

$$9u - 2u^3 + 5u^2 - 3u^3; \quad (4a^2u + 2a^3) - (5a^3 - 3a^2u);$$

$$3a^2 + (5a - 2a^2) - 4a^2; \quad 5ux^3 - (2ux^3 - 3ux^2);$$

$$5x - (3x - 2a) + 2x; \quad 3ab^2 - (5b^2a - 2ab^2).$$

Ülesandeid hulkliikme korrutamisele ja jagamisele:

$$\begin{array}{ll}
 3a^3(a^2 - 2a + 5); & (3a - 15a^2b) : (-3a); \\
 (2a^5 + 3ab^3 - 4a^3b) \cdot 4a^2b^3; & (20a^2u - 35u^3a + 5au) : 5au; \\
 (6u^3 - 2u^2a - 3a^3u^3) \cdot (-5ab); & (0,3a^6 - 0,15ab^2) \cdot (-0,2a^3); \\
 (2a^3 - 3a^2) \cdot (4a - 2a^2); & (0,24a^8 - 0,18a^6b^2 + 0,06a^2b^3) : 0,2a^2; \\
 (5a^4b - 4a) \cdot (2b^3 + 3ab^2); & (0,25u^3 - 1,2u^2 - 0,05u^5) : (-5u^2)
 \end{array}$$

Ülesandeid algteguriteks lahutamisele:

$$\begin{array}{lll}
 a^2 + u^2 - 2au; & a^4b^2 - u^6; & u^2 - 0,04; \\
 a^4 + 2a^2u^3 + u^6; & 1 - 4a^6; & \frac{4}{9} - a^6; \\
 5x^2 + 5y^2 - 10xy; & 3x^2 - 3y^2; & 7 - 7a^2.
 \end{array}$$

Ülesandeid murdude korrutamisele ja jagamisele:

$$\begin{array}{llllll}
 \frac{a}{b} \cdot c =; & \frac{a}{b} : c =; & a \cdot \frac{b}{c} =; & a : \frac{b}{c} =; & \frac{a}{b} : \frac{c}{d} =; & \frac{a}{b} \cdot \frac{c}{d} =; \\
 \frac{2}{3} : 5 =; & \frac{3}{4} \cdot \frac{2}{5} =; & \frac{3}{5} \cdot 2 =; & \frac{3}{8} : \frac{2}{5} =; & 6 \cdot \frac{2}{3} =; & 12 : \frac{3}{4} =.
 \end{array}$$

Ülesandeid võrrandite lahendamisele:

$$\begin{array}{lll}
 3x + 6 = 2x + 9; & \frac{3x}{2} = 5; & 5x - 4 + 2x = 2x + 6; \\
 ax - b = c; & \frac{4}{5x} = 2; & ax + b = u - cx; \\
 3(x - 2) + 1 = 16; & \frac{3x}{2} - 3 = 4; & a(b + x) = c.
 \end{array}$$

Et kõiki õpilasi korruga kontrollida, jaotan klassi nelja rühma, lasen igal õpilasel lauale võtta paberilehe, kuhu saab mahutada lahendamiseks esitatud 10—15 ülesande vastused, misjärel riputan klassi ette igale rühmale ühe tabeli ülesannetega. Ülesannete lahendamiseks annan 5—8 minutit aega. Enne ülesannete esitamist kirjutavad õpilased vastuste lehekestele nime ja selle alla niimitu järjekorra numbrit, kuimitu ülesannet esitan. Arvutamise algmomendiks on ülesannete tahvlile riputamisele järgnev teadaanne selle kohta, milline rühm milliseid ülesandeid lahendab. Arvutamise ajal valitseb väga range kord, distsipliinirikkujate (naabriga rääkimine, kõvasti arvutamine, naabri töö vaatamine jne.) tööd hinnatakse puudulikuks. Et vältida arvutamist pärast lõppsignaali, tuleb õpilastel vastaval märguandel kohe vastuste lehekesed üles tõsta. Tööd korjavad kokku õpilased, et õpetajal oleks parem jälgida korralduste täpset täitmist.

4. Tehteid relatiivsete arvudega, astmetega, üksliikmetega ja juurimist süvendan samal põhimõttel, kuid ülesandeid esitan suuliselt, mitte tabelil. Vajaduse korral käib kaasas ülesande etteütlemisega selle tahvlile kirjutamine.

Peastarvutamisele järgneb koduse töö kontroll. Koju annan lahendada samasuguseid ülesandeid, nagu eelmisel tunnil kordasime, ja neid tüüpi ülesandeid, mida õpilased peast arvatada ei suutnud. Nende kontroll teostub peamiselt ettelugemise ja vastava seletuse andmise teel. Kui mõni ülesanne on teinud raskusi paljudele õpilastele, siis lahendatakse see tahvilil. Samal ajal, kui koduse töö kontroll teostub ettelugemisega, lahendab 3—4 õpilast tahvilil või lehtedel kas mõnda kodus lahendada antud ülesannet või neile analoogilist ülesannet veendumiseks, kas nad kodus lahendada antud ülesannetest on aru saanud ja oskavad neid lahendada. Kontrollülesannete lahendajaid hindan, võttes arvesse kodust tööd. Vahetevahel esitan tervele klassile kontrollülesandeid, andes nende lahendamiseks kuni 15 minutit aega.

Õppeaine kordamise jaotan järgmisteks tsüklikeks: 1) neli põhitehet üks- ja hulkliikmetega; 2) sulgude ette toomine; 3) kahe arvu summa ja vahe ruut ning kahe arvu summa ja samade arvude vahe korrutise valemid; 4) kahe arvu summa ja vahe kuubi valemid; 5) algteguriteks lahutamine rühmitamise teel; 6) võrrandisüsteemid; 7) murdavaldiste teisendamine; 8) võrratused ja 9) juurimine.

Kuna peastarvutamise osas kordan ja kinnistan kõiki arvutamise reegleid, siis saan kirjalikul arvutamisel neid rakendada ja süvendada. Esimese kordamistsükli läbivõtmisel tahan eriti rõhutada märkide reegleid, tehteid astmetega, koondamist, tehteid liht- ja kümnendmurdudega ja hulkliikme jagamist hulkliikmega. Selleks koostan ülesandeid, mis nõuavad märgireeglite igakülgset kasutamist, astmete korrutamist ja jagamist ning rohkesti koondamist, kusjuures kordajata esinevad peamiselt liht- ja kümnendmurrud. Teises, kolmandas, neljandas ja viiendas tsükliis algan tööd vastava algteguriteks lahutamise võtte alusel lahendatavate ülesannetega ning rakendan siis seda võtet murdude liitmisel, lahutamisel, korrutamisel ja jagamisel, võrrandite lahendamisel ning võrrandite abil lahendatavate tekstülesannete lahendamisel. Selle jaotusega loodan saavutada, et õpilased omandavad põhjalikult iga algteguriteks lahutamise võtte, murdude kursuse ning võrrandite lahendamise. Sama algteguriteks lahutamise võtte rakendamine kord võrrandite lahendamisel, kord tehete sooritamisel murdudega näitab õpilastele, et see pole mitte ülesannete tüüp, mis eksisteerib omaette, lahus teistest matemaatika ülesannetest, nagu seda käsitellakse süstemaatilise kursuse läbivõtmisel, vaid võtte, mis on vajalik igasuguste ülesannete lahendamiseks ja mida tuleb rakendada kõikjal, kus see võimalik. Murdude kursuse ja võrrandite mitmekordne läbitöötamine garanteerib püsivad teadmised ja kindla arusaamise, millal võib ära jätta ühise nimetaja ja millal mitte. Kõikide nimetatud tsüklike läbitöötamisel tuleb tugevasti rõhutada märgi muutmise võimalust murru ees ning luua rohkesti võimalusi selle kasutamiseks.

Kuna paljudele õpilastele teeb raskusi tekstülesannete lahendamine võrrandi abil, siis tuleb neid lahendada tundides võimalikult palju ja kodus igaks tunniks vähemalt üks. Eriti tuleb rõhutada tekstülesannete lahendamist võrrandisüsteemide kordamisel. Kaht viimast tsükliit, s. o. võrratuse ja juurimist pole võimalik lülitada kordamise üldisse süsteemi, vaid neid tuleb korrata eraldi. Et võrratuste ja juuri-

mise maht ja nende osatähtsus 7. klassi kursuses on väikene, siis ei saa nende kordamisele palju aega pühendada.

Murdude kursusele ja 7. klassi võrrandite kursusele tugineb vanemate klasside matemaatika. Kes ei valda murdude kursust ja 7. klassi võrrandite kursust, see pole võimeline edukalt õppima matemaikat keskkooli vanemais klassides või tehnikumis. Sellepärast peame meie, õpetajad, kasutama iga võtet, et saavutada kindlaid ja püsivaid teadmisi. Vähe on sellest, kui koostame hea kordamisplaani. Heade tulemuste saavutamiseks peavad õpilased täie innuga kaasa töötama. Selleks aga on vaja õpilastele veelkord enne kordamisele asumist selgitada, kui võrd oluline ja põhjanev on 7. klassi algebra kursus, et nad mõistaksid, mis tähendab selle mittevaldamine, ning suhtuksid täie tõsidusega kordamisse.

Koolist puudunutele ja aines mahajääjatele organiseerin kuni kaks korda nädalas järeleaitamist, kas pool tundi enne koolitöö algust või pärast tunde, nii nagu seda võimaldavad õpilaste aeg ja kooliruumide koormatus. Erilist hoolitsemist vajavad just aines mahajääjad; need on tavaliselt aeglaselt mõtlejad, kes ei suuda klassi üldise töötempoga kaasa tulla, sest neil kulub probleemi läbimõtlemiseks rohkem aega kui teistel õpilastel. Klassitunnis ei saa neid sajabrotsendiliselt arvestada. Ühelt poolt ei võimalda seda kava läbivõtmine, teiselt poolt hakkaks niisuguse aeglase töötempo puhul teistel õpilastel lihtsalt igav, mis võtaks neilt huvi töö vastu. Järeleaitamistundides aga saab tempot kohandada aeglasemalt mõtlejate võimetele, ja kui nad on küsimusest aru saanud ning rea vastavaid ülesandeid lahendanud, suudavad nad jällegi klassiga sammu pidada. Järeleaitamistundidest luban osa võtta ainult neil, kes seda vajavad, sest et töötempo siin teiste võimetele ei sobi.

Kui õpilased järeleaitamist ei vaja, siis korraldan treeningtunde (ülesannete lahendamise tunde), millest osavõtt on kõigile lubatud, kuid ei ole kohustuslik. Neis tundides lahendame samalaadilisi ülesandeid kui õppetundides. Osavõtt neist on tavaliselt elav.

Olen veendunud, et eespoolkäsiteldud viisil 7. klassi matemaatika kursust korrates omandavad kõik õpilased kindlad ja püsivad teadmised, lähevad eksameile täiesti ettevalmistatult ja lõpetavad matemaatikas edukalt 7. klassi kursuse.

Rajooni haridusosakonna tööplaan.

N. VINOGRADOV,

Vologda oblasti Belozerski rajooni haridusosakonna juhataja.

Meie riikliku elu üheks aluseks on plaanipärasus. Erinevalt anarhiast, mis on omane kapitalistlikule süsteemile, iseloomustab plaanipärasus meie sotsialistliku kodumaa majandusliku, kultuurilise ja poliitilise elu kõiki külgi. Ei saa edukalt juhtida ükskõik millist tööloiku, omamata läbimõeldud, sihikinllat ja hoolikalt väljatöötatud plaani.

Allpool jutustame printsiipidest, millest juhindub Belozerski rajooni haridusosakond oma töö planeerimisel. Rajooni tegelik olukord ja meie haridusosakonna töö illustreerivad neid üldisi seisukohti.

Rajooni haridusosakonna tööplaan koosneb järgmistest osadest:

1) rajooni haridusosakonna tegevuse organiseerimine ja selle juhtimine;

2) koolide ja lasteasutuste juhtimine;

3) nende asutuste tegevuse kontrollimine;

4) õpetajate metoodiline abistamine;

5) koolide ja õpetajate paremate kogemuste uurimine ja üldistamine.

Muidugi peab eelnema igasugusele plaanile varem tehtud töö üksik- asjaline ja sügav analüüs, antud juhtumil möödunud õppeaasta töötulemuste uurimine. Ilma selleta on haridusosakonna töö planeerimine ehitatud liivale ja sellel ei ole mingit reaalselt tähtsust.

Lähtudes saavutatud töötulemuste analüüsist haridustöös, tuleb välja töötada perspektiivplaan lähemaks 2—3 aastaks (meil on olemas selline plaan). On vaja selgesti kujutella, kuidas ja mis suunas tuleb arendada haridustööd rajoonis, meele pidades seltsimees Stalini juhatast: et juhtida, on vaja ette näha. Perspektiivplaani olemasolu annab võimaluse täpselt kindlaks määrata ülesanded lähemaks ajaks — kvartaliks, poolaastaks, aastaks, samuti õigesti jaotada jõud ja täpsustada plaani täitmise tähtajad. Rajooni haridusosakonna poolt kavandatud töödest tuleb välja valida kõige tähtsamad ja neile keskendada peamine tähelepanu ja peamised jõud.

Vaatleme järjekorras meie rajooni haridusosakonna praktikat kõigil neil planeerimise etappidel.

Rajoonis on üks keskkool, 14 seitsmeklassilist kooli, üks töölisnoorte kool ja 68 algkooli, millest 20 on ühekomplektilisi ja 34 kahekomplektilisi.

Saadud andmeil õpib tänavu rajooni koolides 7047 õpilast. Meie rajoonis on 19 lastekodu 580 kasvandikuga ja 58 patroneeritud last. Internaatide arv koolides on tänavu 9.

Sel aastal töötab rajoonis 344 õpetajat, kellest 23 on kõrgema haridusega, 56 on lõpetanud õpetajate instituudi ja 265 on pedagoogilise keskaridusega.

Seega koostame eelkõige rajooni õppe- ja kasvatusasutuste ning

pedagoogilise kaadri lühikese iseloomustuse. Nagu juba osutati, peab plaani koostamisele eelnema möödunud õppeperioodi (aasta, poolaasta) kokkuvõtete analüüs. Siin peavad olema märgitud põhilised saavutused töös, tüüpilised puudused ja põhjused, mis kutsusid need puudused esile. Selliseks analüüsiks kasutame inspektorite koostatud akte, koolide aruandeid, kontrolltööde ja eksamite resultate ning lõpuks mitmesuguste nõupidamiste, kõigepealt aga õpetajate jaanuari- ja augustikuu nõupidamiste materjale.

Muidugi ei jätku sügavate ja põhjendatud järelduste tegemiseks ainult dokumentidega tutvumisest. Otsustavat tähtsust omab koolide ja teiste lasteasutuste isiklik tõsine tundmaõppimine haridusosakonna juhataja ja inspektorite poolt. Mingid dokumendid ei asenda sellist tundmaõppimist, mis teostatakse pealegi pikema aja jooksul. Nende isiklike vaatluste ja kokkuvõtete valgusel omab kogu loeteldud materjal eriti suurt tähtsust ja aitab jõuda õigetele järeldustele.

Tehes möödunud aasta kokkuvõtteid, tuleb püüda välja tõsta tähtsaimad küsimused. Seejuures tuleb neid plaanis formuleerida väga lühidalt, laskmata ennast ebaolulistest piasjadest kõrvale kiskuda.

Allpool näidatakse, kuidas näiteks olid märgitud Belozerski rajooni haridusosakonna käesoleva aasta tööplaanis möödunud õppeaasta kokkuvõtted.

Koolikohustusele pühendatud osas püstitati ülesanne populariseerida paremini kogemusi, kuidas juhtida avalikkuse tähelepanu koolide vajadustele.

Perkumski Seitsmeklassilise Kooli kogemuste alusel on hakanud rajoonis levima nn. „koolikohustuse postide“ näol uus vorm avalikkuse kaasatõmbamiseks abiks koolile.

„Koolikohustuse postide“ liikmed külastasid õpilasi, selgitasid välja nende tundidest puudumise põhjused, abistasid õpetajaid üldise koolikohustuse propageerimisel elanikkonna hulgas, selgitasid kohustusliku seitsmeklassilise kooli poliitilist, kultuurilist ja majanduslikku tähtsust. Need nõukogude avalikkuse esindajad tõstsid külanõukogu, kolhoosi ja rajooni täitevkomitee ees üles puudustkannatavate laste riiete ja jalanõudega varustamise küsimuse.

Selle tulemusena viidi kõnealuse kooli mikrorajoonis koolikohustus täielikult ellu.

Georgijevski ja Vorobjanski Seitsmeklassilises Koolis, kus oli enam võimalusi koolikohustuse teostamiseks, ei käinud 13 last siiski koolis.

Saavutuste hulka õppe- ja kasvatustöös tuleb lugeda ka töö parandamine seitsmeaastaste lastega. Valdav enamik õpetajaid on omandanud esimese klassi õpilaste õpetamise meetodid ja kogunud sel alal teatud kogemusi.

Positiivse nähtusena võib märkida mitteedasijõudvate laste arvu vähenemist kahekomplektilistes koolides.

Endiselt on terav ja lahendamata õpetamise kvaliteedi probleem 5-ndates klassides.

Üldiselt muutuvad õpilaste teadmised meie rajoonis üha kindlamateks. Nende juures on täheldatav programmimaterjali sügav omandamine, oskus kasutada saadud teadmisi praktikas. Õpilased tunnevad nüüd paremini füüsiliste nähtuste olemust, oskavad siduda teoreetilisi teadmisi neid ümbritsevate loodusnähtustega.

See seletub haridusosakonna tugevdatud metoodilise tööga õpetajate keskel, eriti praktikumide korraldamisega õpetajatele ja füüsikakabinettide sisustuse täiendamisega.

Kuid möödunud õppeaasta kokkuvõtted näitavad ka suuri puudusi õpetamisel. Õpilastel on vähe vilumusi aritmeetika tüüpülesannete lahendamises ja geomeetria konstruktsiooniülesannete ning tõestamise puhul. Paljudes koolides õpetatakse bioloogiat raamatuliselt, eraldatult praktilisest tööst; õpilaste vastustes ajaloo alal võib veel märkida ajalooliste faktide seostamise ja selgitamise oskamatust.

Pedagoogiline kontroll on veel ebatäielik.

Mitte kaugeltki kõigi koolide direktorid ei ole teostanud tõhusat pedagoogilist kontrolli. See kannab veel vahel pealiskaudset iseloomu: direktorid ja õppealajuhatajad külastavad tunde kindla süsteemita ja ei oska külastatud tunde sügavalt analüüsida. Samuti ei ole koolide inspekteerimine rajooni haridusosakonna poolt veel küllalt sügav.

Me ei too muidugi kõiki kokkuvõtteid möödunud õppeaasta praktikast, vaid võib-olla kõige tähtsamad, meile kõige olulisemad küsimused. Pärast niisugust analüüsimist saavad silmanähtavaks ka ülesanded, millele tuleb pühendada tähelepanu käesoleval õppeaastal.

Rööbiti haridusosakonna keskse ülesandega — organiseerida kooli kohta käivate partei ja valitsuse otsuste, Haridusministeeriumi suunavate juhtnööride ning kohalike organite otsuste täitmist — peab osakond võtma tingimata oma tööplaani järgmised küsimused: 1) koolikohustuse täitmine; 2) aritmeetika ja vene keele õpetamise parandamine 5-ndates klassides; 3) bioloogia õpetamise parandamine; 4) töö parandamine ühe- ja kahekomplektilistes koolides, mille arv järjest kasvab; 5) lastekollektiivi organiseerimine koolides; 6) juhtimise ja kontrolli parandamine.

Plaani ühes osas on nende konkreetsete ürituste loetelu, mille kallal töötab rajooni haridusosakond ühel või teisel perioodil. See plaani-osa algab tavaliselt üritustega, mis on pühendatud haridusosakonna töötajate ideelis-teoreetilise taseme ja pedagoogilise kvalifikatsiooni tõstmisele. Siin märgitakse ära ka osakonna praktilised ülesanded: koolide, lastekodude ja lasteaedade tööst kokkuvõtete tegemine, haridusosakonna töötajate nõupidamised, inspektorite aktide analüüs jne.

Kuid peamine seisneb siiski koolide töö juhtimise küsimustes. Nendele pühendatakse kõige rohkem tähelepanu.

Ennekõike märgitakse ära üritused, mis on seotud koolikohustuse täitmisega.

Nii märkisime selles osas 1950. a. III kvartali plaanis ära:

1. Uldistada Perkumski Seitsmeklassilise Kooli kogemusi koolikohustuse elluviimisel ja koostada sellele vastavalt metoodiline juhend koolidele.

2. Anda praktilist abi ehitusmaterjalide näol Gulinski kooli internaadi ehitamiseks ja Bitševinski ning Vorobjanski kooli internaadi laiendamiseks.

3. Selgitada välja koolide kaudu õpilaste vajadus lastejalanõude ja -riietuse järele, tõsta üles küsimus nende kaupade tootmiseks kohaliku tööstuse poolt ja nende kättetoimetamiseks kaubandusorganisatsioonide kaudu.

4. Teha kooliealiste laste täpne arvestus.

5. Anda koolidele juhendeid agitatsioonitööks lastevanemate keskel seoses koolikohustuse seaduse 20. aastapäevaga.

6. Ära kuulata eri nõupidamisel rajooni haridusosakonnas kolme kooli juhataja aruanne koolikohustuse täitmisest.

7. Esitada see küsimus arutlemiseks rajooni täitevkomiteele või UK(b)P rajoonikomitee büroole.

Koolikohustuse täitmise ülesannetele on plaanis pühendatud ka rida teisi punkte. Nimelt on järgmiste kvartalite plaanides raskuspunkt õpilaste arvelevõtmiselt ja nende koolitõmbamiselt üle viidud võitlusele koolist ärajäämisega ja õppimiseks vajalike tingimuste loomiseks. Iga märgitud ürituse läbiviimise kindlustamiseks määratakse selle eest vastutav isik. Enamikult kõigub täitmise aeg 1 kuu piirides.

Plaani teine osa on pühendatud õppe-kasvatustöö juhtimisele koolis.

Siin on meil eriti välja tõstetud õpilaste mitteedasijõudmise ennetamise, õpilaste teadmiste kontrollimise, kommunistliku kasvatuseteostamise jt. küsimused. Samuti planeeritakse seminarid koolijuhatajatele näiteks järgmistel teemadel:

1) kooli töö planeerimine; 2) õpetaja töö kontrollimine; 3) komso-moli- ja pioneeriorganisatsiooni töö juhtimine; 4) meetodiline töö koolis; 5) õpilaste kehaline kasvatus jne.

Sellessamas osas kajastub ka rajooni haridusosakonna juures asuva haridusnõukogu töö, mille istungitel arutatakse kõige komplitseeritumaid ja tähtsamaid küsimusi rajooni rahvaharidustööst ja koolide praktikast. 1950. a. viimases kvartalis toimus meil plaani järgi kolm haridusnõukogu istungit, kus arutati küsimusi: 1) aritmeetika ja geomeetria õpetamine; 2) kasvatustöö olukorrast koolides; 3) ajaloo õpetamise olukorrast koolides.

Suure osa haridusosakonna plaanist võtavad enda alla koolide ja lasteasutuste kontrollimise küsimused. Plaanis näidatakse tingimata ära kontrollimise iseloom ja kontrollitavad objektid. Planeeritakse ka meetodiline töö — meetodiliste ringide, ainekomisjonide ja seminaride töö, abinõud õpetajate kaasatõmbamiseks kaugõppe süsteemi ja kontroll nende õppetöö üle, üritused õpetajate ideelis-poliitilise taseme tõstmiseks jne.

Toome allpool mõningad punktid Belozerski rajooni haridusosakonna 1950. a. neljanda kvartali plaani sellest osast, mis on pühendatud koolide juhtimisele ja nende töö kontrollimisele:

1. Korraldada koolide direktoreile praktikum Antuševski Seitsmeklassilise Kooli baasil.

2. Korraldada ühe- ja kahekomplektiliste koolide õpetajate kohtapealsed nõupidamised ja arutella nendega õppetöö süsteemi uuel õppeaastal.

3. Teostada 10 seitsmeklassilise kooli ja 20 algkooli frontaalne kontrollimine aktiivi kaasatõmbamisega.

4. Pidada lastevanemate loenguid „lastevanemate päevadel“.

5. Organiseerida pedagoogilises koolis loenguid linnaõpetajatele.

6. Ära kuulata inspektorite aruanded ja anda neile instruksioone edaspidiseks tööks.

7. Koos UK(b)P rajoonikomiteega kontrollida ühe meetodilise ringi tööd oma liikmete ideelis-poliitilise taseme tõstmise alal. Selle kont-

rolli tulemused läbi arutada UK(b)P rajoonikomitee propaganda- ja agitatsiooniosakonnas.

8. Koos ametiühingu rajoonikomiteega kontrollida ühes metoodilises ringis, kuidas töötavad õpetajad oma kvalifikatsiooni tõstmisel. Selle tulemused läbi arutada koolijuhatajate nõupidamisel.

9. Luua kaadri reserv juhtivatele kohtadele edutamiseks.

10. Kontrollida metoodilist tööd 3 koolis, külastada 3 õppenõukogu koosolekut, tutvuda vajalike materjalidega ja anda koolidele kirjalikke juhtnõure õppenõukogu töö alal.

11. Korraldada õppealajuhatajate praktikume Vorobjanski Seitsmeklassilise Kooli baasil.

12. Korraldada rajooni lastevanemate konverents teemal: Perekonna osa laste kasvatamisel ja õpetamisel.

13. Kontrollida sportliku töö seisukorda koolides. Kokkuvõtted läbi arutada direktorite ja kehalise kasvatuses õpetajate nõupidamisel.

Kordame, et siin on toodud vaid osa meie plaanist, mille järgi on siiski võimalik hinnata, kuidas see on koostatud tervikuna. Eri osad rajooni haridusosakonna plaanist on pühendatud lastekodude ja laste-aedade juhtimisele.

Meil on eri liiki „operatiivplaanid“, mis koostatakse mingi komplisseeritud ja tähtsa jooksva ülesande lahendamiseks. Selliseks ülesandeks võib olla koolide ettevalmistamine uueks õppeaastaks, õpetajate nõupidamiste korraldamine, eksamite läbiviimine, suviste tervistavate ürituste organiseerimine jne.

Inspektori plaani koostamise meetodid on põhiliselt samad kui haridusosakonna plaanil. Inspektori plaan algab samuti antud inspektori tööpiirkonna iseloomustamisega. Teine osa, mis on pühendatud eelneva veerandi kokkuvõtetele, nõuab inspektorilt koolide õppekasvatustöö seisundi sügavat tundmist. Seejuures tuleb kasutada mitte ainult isiklike tähelepanekuid, vaid ka kõiki dokumente ja mitmesuguseid muid andmeid.

Määrates seejärel kindlaks edasise töö ülesanded, peab inspektor endale selgeks tegema, milliseid koole millises järjekorras ja millise eesmärgiga hakkab ta kontrollima antud õppeveerandil. Muidugi ei tule piirduda ainult nende koolide inspekteerimisega, kus on ilmnenud nõrku töötulemusi. Tingimata on vajalik ette näha ka eesrindlike koolide ja õpetajate kogemuste tundmaõppimine nende propageerimise ja levitamise eesmärgil.

Plaanis määratakse kindlaks ka see, mis viisil koolid peavad inspektoriga sidet siis, kui viimane asub rajooni haridusosakonnas.

Plaanile lisatakse inspektori tööaja graafik. Selles nähakse ette ka aeg, mis on vajalik koolide programmide ja õpikute tundmaõppimiseks ja tutvumiseks uue metoodilise kirjandusega.

Toimetuse kolleegium: L. Hallop (toimetaja kt.), E. Murdmaa, A. Pint, A. Raud, S. Vapper. Toimetus: Tallinn, Tõnismägi 11. Ladumisele antud 28. II 1951. Trükkimisele antud 12. III 1951. Paber 70×108 cm $\frac{1}{16}$. MB-01440. Trükiarv 2630. Trükitähti trükipoognas 40 973. Trükipoognaid 5,82. Arvutuspoognaid 5,61. Tellimise nr. 446.

Trükikoda „Punane Täht“, Tallinn, Pikk t. 54/58.

Ilmub 1 kord kuus. Üksiknumbri hind 5 rubla. Tellimishind: 6 kuud — 50 rubla. Väljaandja: Eesti NSV Ministrite Nõukogu j. a. Polügraafiatööstuse, Kirjastuste ja Raamatukaubanduse Valitsuse Ajalehtede-Ajakirjade Kirjastus, Tallinn.

На эстонском языке. «Ньюкогуде Кооль» (Советская школа)

Орган Мин. Просв. ЭССР.

СОДЕРЖАНИЕ

Передовая. Все силы для успешного завершения учебного года!	141
Они были избраны в депутаты Верховного Совета ЭССР	146
Л. Халлоп. Прообраз пролетарского государства. (К 80-летию Парижской Коммуны)	147
Проф. В. Бернадский. Вопросы истории русской культуры в школьном курсе истории СССР	159
А. Каск. Товарищ Сталин об основном словарном фонде	169
Я. Кыйв. Мичуринские опыты на пришкольном участке .	177
А. Эммо. О методике и технике проведения лабораторных занятий по физике	189
А. Лехис. Как я проведу повторение по математике в 7 классе	195
Н. Виноградов. План района	200

Rbl. 5.—